

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK INSTITUTI**

Sabohat HASHIMOVA

**XITOIY TILI
GRAMMATIKASI**

现代汉语语法

«Extremum-Press»
Toshkent – 2017

811.581'36 - *Хитой тили*,
Грамматика

Hashimova, Sabohat.

H 38 Xitoy tili grammatikasi / S. Hashimova. - Toshkent:
«Extremum-Press» нашриёти, 2017. - 176 b.

УО'К 811.581'36

КБК 81.2 Xit-2

Ushbu darslikni nashr etishda yordam bergan Xitoy Xalq Respublikasining O'zbekiston Respublikasidagi Elchixonasiga samimiy minnatdorchilik bildiramiz.

Darslik xitoy tili filologiyasi fanidan O'zbekiston Respublikasi oliy o'quv yurtlari uchun qabul qilingan davlat standartlariga muvofiq ilmiy-texnika dasturlar doirasida YoF-8-08- "Xitoy tili" loyihasi bo'yicha yaratilgan.

Har bir dars nazariy va amaliy qismlarga bo'lingan. Darslarni nazariy qismida xitoy tili grammatikasining morfologiya va sintaksisiga tegishli ma'lumotlar berilgan. Darslarni amaliy qismida esa har bir mavzuni mustahkamlashga qaratilgan mashqlar to'plami keltirilgan.

"Xitoy tili grammatikasi" Toshkent davlat sharqshunoslik instituti "Xitoyshunoslik" fakulteti o'quv-uslubiy kengashining 2017 yil 20-apreldagi 9-sonli qarori bilan xitoy filologiyasi mutaxassisligi sohasida bakalavriatura va magistraturada tahsil olayotgan talabalar uchun darslik sifatida nashrga tavsiya etilgan.

Muharrirlar:

X.Alimova, filologiy fanlari nomzodi, dotsent;
史冰冰 Shi Bingbing Lanchjou universiteti ilmiy xodimi.

Taqrizchilar:

S.Nurmatov, filologiya fanlari nomzodi;
S.Nosirova, filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

ISBN 978-9943-4859-0-7

© Sabohat Hashimova, 2017.

© «Extremum-Press» нашриёти, 2017.

2017/46
4349
Alisher Navoiy
nomidagi
O'zbekiston MKI

Грамматика китайского языка

Учебник разработан в соответствии с государственными стандартами Республики Узбекистан в рамках программ подготовки бакалавров и магистров по специальности “китайская филология”. При разработке и апробации учебника использован многолетний опыт преподавания автором грамматики китайского, английского, русского и узбекского языков в Ташкентском государственном институте востоковедения, Национальном университете Республики Узбекистан, Центральном университете национальностей КНР и в Пекинском университете иностранных языков. В основу учебника положены научно-методические материалы, собранные автором в период научной и преподавательской работы в Китае. Он охватывает результаты новых научных исследований по китайской грамматике, лексике, лексикологии, семантике, морфологии, морфонологии, фразеологии, генеративной и дескриптивной лингвистике и терминологии.

Учебник адаптирован к реалиям современного преподавания китайской грамматики в высших учебных заведениях Республики Узбекистан. Учебник обеспечен методическими материалами, упражнениями и заданиями, которые помогают качественно освоить грамматику китайского языка.

Книга предназначена студентам, обучающимся в бакалавриате, магистратуре по специальности «китайская филология», а также широкому кругу лиц, изучающим китайский язык самостоятельно и/или в специализированных курсах, а также интересующимся проблемами современного китайского языкознания.

Grammar of the Chinese language

The textbook was developed in accordance with the state standards of the Republic of Uzbekistan, with reference to this academic discipline in the framework of the preparation of bachelors and masters in the specialty "Chinese philology". Many years of the experience of teaching of the Chinese, English, Russian and Uzbek grammar at the Tashkent State Institute of Oriental Studies, the Central University of Nationalities of the People's Republic of China, Peking University of Foreign Languages and the National University of the Republic of Uzbekistan by the author were used in the development and testing of the textbook.

The textbook is also based on scientific and methodological materials collected by the author during the period of scientific and teaching work in China and Uzbekistan. It covers some of the research results on Chinese grammar, vocabulary, lexicology, semantics, morphology, morphonology, phraseology, generative and descriptive linguistics and terminology. The textbook is adapted to the realities of the current state of teaching Chinese grammar for the Uzbek-speaking audience in higher educational institutions of the Republic of Uzbekistan.

The textbook is provided with methodological materials, exercises and tasks that help you easily master the grammar of the Chinese language. The book is intended for students studying in bachelor's, master's and postgraduate courses in the specialty "Chinese philology", as well as a wide range of people who study Chinese language independently and / or in specialized courses, as well as interested in the problems of modern Chinese linguistics.

Muqaddima

Xitoy bilan serqirra va manfaatli aloqalarni rivojlantirishda xitoy tili alohida ahamiyat kasb etadi. Shu sababli xitoy tilini mukammal egallagan mutaxassislarni tayyorlash, xitoy filologiyasiga oid dolzarb masalalarni tadqiq etishni muhim ahamiyatga ega vazifa, deb qarash mumkin. Binobarin, jahonda xitoy tilini o'rganishga bo'lgan ehtiyoj jadal sur'atlar bilan oshib bormoqda. Masalan, xorijda xitoy tilini o'rganuvchilar soni qariyb 40 mln. kishini tashkil etadi. Xitoy universitetlarida bilim olishni istovchi xorijiy talabalar soni har yili 20% oshib bormoqda.

Konfutsiy ta'limotining ustunlaridan biri – bu til, tarix, adabiyot, san'at, madaniyat, ilm va fanga chuqur ehtirom hisoblanadi. Har qanday til kabi xitoy tili iqtisodiy va gumanitar aloqalarni ta'minlash hamda 5 ming yillik sivilizatsiya davrida to'plangan ma'naviy boylikni o'zida mujassam etgan manba, deb qaralishi lozim. Xitoy tili davlat va jamiyat tomonidan yakdil ravishda millatning muhim ma'naviy boyligi hisoblanadi. Davlat esa o'z navbatida xitoy tilini umummilliy konsensus, rivojlangan va uyg'unlashgan jamiyatni tashkil etishda muhim va samarali vosita deb biladi. Ma'lumki, Xitoyda 56 millat istiqomat qiladi ¹. Mamlakatning turli provin-siyalari va o'lkalarida xitoy tilining 8 asosiy dialekti mavjud. Bu esa xitoy tilini iyerogliflarga asoslangan tizimini mustahkamlash, mamlakatda yagona *putonghua* dialektini rivojlantirishni talab qiladi.

Xitoy tarixida tilga bo'lgan munosabat alohida o'rin tutgan. Xitoy tili islohotining birinchi qadami sifatida miloddan avvalgi 213-yilda imperator Qin Shihuang (259–210-yy.) amalga oshirgan islohotni keltirish mumkin. Imperator Qin Shihuang taxtga kelganida Xitoyda Han, Zhao, Wei, Yan, Qi, Chu va Qin knyazliklari

¹ Ван Цань. Национальности Китая. – Пекин: Межконтинентальное издательство Китая, 2004. – 8 с.

bor edi. Har bir knyazlik o'ziga xos iyeroglif yozuv tizimida ish yuritardi. Qin Shihuang imperiyani o'z tasarrufiga to'liq olgach ikki, ya'ni: "Barcha aravalar bir xil uzunlikdagi o'qda" va "Barcha iyerogliflar standart yozuvda" vazifalarini olg'a surdi. Iyerogliflar uchun qadimgi *Xiao zhuan* sistemasi qabul qilindi.

Xitoy milliy madaniyati va ma'naviyatida til yuksak o'rin egallaydi. Chuqur tarixga ega bo'lgan iyerogliflar va qadimgi yozuv manbalari xitoy millati va davlatshunosligi va umuman xitoy sivilizatsiyasining asosiy manbalari sifatida namoyon bo'ladi. Xitoy tili millat tarixi va uni o'z-o'zini anglash kafolati hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan kelib chiqib, 2007-yilda Xitoyda qadimgi 雅言 *yayan* klassik uslubida yaratilgan kanonik matnlarni deklamatsiya qilish ishlari yo'lga qo'yildi. Hukumat qaroriga binoan yozma manbalar, iyerogliflarning turli variantlari ifoda etilgan qadimgi matnlar va og'zaki xalq ijodiga oid manbalarni saqlash, ularni elektron va audio/video klassifikatorlarini takomillashtirishga oid ishlar keng miqyosda olib borilmoqda. Shu bilan birgalikda *kanton* dialektida ijro etilayotgan 越剧 *Yueju* operalari, Janubiy Fujian dialektidagi 南音 *nanin* sahna asarlari Xitoy Milliy madaniyati katalogi va YUNESKO umumbashariyat madaniy obidalari ro'yxatiga kiritilgan. Xalqaro tashkilotlar e'tiborini xitoy tiliga jalb etish bu bilan chegaralanadi desak, to'g'ri bo'lmas. So'nggi yillarda xitoy iyerogliflarini jahon madaniyati boyligining bir qismi deb tan olishga yo'naltirilgan harakatlar ham mavjud.

Xitoy tili murakkab tillar qatoriga kiradi. Uning 5 ming yillik tarixini o'rganish, 56 mingdan ziyod iyerogliflarni zamon talablariga mos keltirish masalalari dolzarb muammolardan hisoblanadi. Mazkur ishlar Xitoy tili Davlat Qo'mitasi 国家语言文字工作委员会 *guojia yuyan wenzi gongzuo weiyuanhui* Maorif, Madaniyat, Radio, Televideniye va Kinematografiya vazirliklari tarafidan boshqariladi.

Xitoy tarixiy an'analariga munosib ravishda 2001-yil 1-yanvar – XXI asrning ilk kuni 中华人民共和国国家通用语言文字法 *Zhonghua renmin gongheguo guojia tongyong yuyan wenzi fa* – XXR Davlat Tili va Yozuvi haqidagi qonun kuchga kirdi. Xitoy tilining davlat tili deb e'lon qilinishi bu tilni mamlakatning barcha fuqarolari millati, dini va jamiyatdagi o'rni, siyosiy ongi, axloqiy qarashlari va mentalitetidan qat'i nazar tan olganligini bildiradi. Bundan tashqari tilning davlat tili deb qabul qilinishi, davlat va jamoat idoralari va tashkilotlari mazkur tilni mamlakatning birinchi tili deb qabul etganligini anglatadi¹. Ma'lumki, xitoy tili qadimdan mamlakat kadrlar siyosati, kadrlarni tanlash, o'qitish, tarbiyalash, ularni ish bilan ta'minlash, attestatsiya qilish kabi vazifalar uchun asosiy mexanizmlardan biri bo'lib xizmat qilgan. Davlat idoralariga ishga kirishga talabgorlar 科举 *keju* – til bo'yicha davlat imtihonlarini topshirganlar. Bu imtihonlar tarixi Xan sulolasi (eramizdan avvalgi 206-y. – eramizning 220-y.) davrida yuzaga kelgan. Sun sulolasi (581–618-yy.) davrida bu tartib mukammallashtirilgan. Tartibga binoan, imtihonlarni muvaffaqiyatli topshirgan xodim sinov natijasiga ko'ra, davlat boshqaruv idoralari va mahkamalari sohasida ma'lum bir lavozimni egallash uchun nomzod bo'lgan. Imtihon mumtoz matnlarni yod bilish, normativ iyerogliflarni xatosiz yozish va to'g'ri talaffuz bilan o'qish va boshqa sinovlardan tashkil topgan. 科举 *keju* qariyb 13 asr davom etgan. Bu matnlar 《十三经》 *shisan jing* to'plamida chop etilgan. Tan sulolasi (618–907-yy.) – Xitoy madaniyati, san'ati va adabiyotining "oltin" davrida, 科举 *keju* imtihonlari majmuasiga she'r yozish ham kiritilgan. Bu davrda davlat idoralariga ishga kirish uchun tanlovda qatnashganlardan faqat 2–3% imtihonlarni muvaffaqiyatli topshira olgan. Qin sulolasining (1644–1911-yy.) so'nggi davrida, ya'ni 1905-yili

¹ Ханазаров К. К проблеме философии языка. – Т.: Узбекистан, 2007. – С. 19.

科举*keju* imtihonlari to'xtatilgan. Ammo, 1928-yili Xitoyda 科举*keju* imtihonlarini tashkil etuvchi maxsus 考试院 *kaoshi yuan* – vakolatli davlat mahkamasini tashkil etish haqida qaror qabul qilingan. 1954-yili 文字改革委员会 *Wenzi gaige weiyuanhui* – yozma xitoy tilini isloh qilish masalalari bo'yicha Davlat Qo'mitasi tashkil etilgan. 1985-yili unga Xitoy tili va Yozuvi masalalari bo'yicha Davlat Qo'mitasi nomi berilgan.

2004-yili xitoy tilining davlat, jamiyat va ommaviy matbuot manbalarida taraqqiyotini muttasil kuzatish maqsadida xitoy til resurslarini monitoring etuvchi – 国家语言资源监测与研究中心 *Guojia yuyan ziyuan jiance yu yanjiu zhongxin* – Davlat tili resurslarini tekshirish va tahlil qilish bo'yicha markazi tashkil etilgan. Markazning asosiy vazifalariga iyeroglif asosidagi yozuvni soddalashtirish, uni standartlashtirish, putonghua tilini maktab va og'zaki so'zlashuv tiliga aylantirish va boshqalar kiradi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 80% restoran, magazin, qahvaxonalar, mayda savdo do'konlari, aholiga xizmat ko'rsatish punktlar reklama va peshlavhalarida iyeroglif yozuv standartlarini buzib ishlatish hollari kuzatiladi. Yozuvni standartlashtirish va qisqartirishga bo'lgan e'tiroz aholini boshqa qatlamlarida ham uchraydi. Shu sababdan hukumat so'nggi yillarda til siyosatiga oid 20 dan ziyod qarorlar qabul qildi. Bu qarorlar qatoriga “Toponimlarda ierogliflarning qo'llash tartibi”, “Bosma nashrlarda iyerogliflarni ishlatilishini tartibga solish”, “Sport sohasida xitoy iyerogliflarini va fonetik transkripsiyasini ishlatish haqida”, “Iyerogliflar va fonetik alifboni korxonalar peshlavhalarida, savdo tizimida, tovarlarni o'rash jildlarida, reklama va boshqa sohalarda to'g'ri ishlatish haqida”, “Qisqartirilgan iyerogliflar yig'ma jadvalini amalga kiritish haqida”, “Shanhay bog'cha, boshlang'ich, o'rta maktablarida putonghuani keng yoyish va iyerogliflarni qo'llashni standartlashtirishga oid asosiy talablar” va boshqalarni keltirish mumkin. 1995-yilga kelib davlat xizmatiga

kiruvchi talabgorlar uchun alohida imtihonlar tashkil etildi. Imtihon standart ierogliflarni o‘qish va yozish, Pekin dialektida so‘zlash kabi topshiriqlarni qamrab olgan. Putonghuani rivojlantirish maqsadida 普通话水平测试 *putonghua shuiping ceshi* – putonghuani egallaganlik darajasini aniqlovchi sinovlarning uch darajasi qabul qilingan. Har bir daraja o‘z navbatida ikki kichik darajadan iborat. 1994–2010-yy. ushbu imtihonlarni 20 million nafar davlat idora va muassasalarida xizmat qiluvchi xodimlar, oliy o‘quv yurtlar o‘qituvchilari, radio, televideniye suxandonlari topshirganlar. Ushbu imtihonlardan o‘tish davlat xizmatida bo‘lgan har bir xodim uchun shart. 2008-yilda iyeroglif yozuvni egallash darajasini aniqlash maqsadida 汉字应用水平测试 *hanyu yingyong shuiping ceshi* imtihoni tashkil etildi.

Xitoy keyingi 25 yil davomida o‘sish sur‘atlari, mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish borasida qo‘lga kiritayotgan natijalari bilan butun dunyoni hayratda qoldirmoqda. Atigi 62 yil ichida Xitoyni yillik yalpi ishlab chiqargan mahsulot hajmi 333 marta oshib 6 trillion dollarga yetdi. Bu jarayon xususida Singapurning sobiq Prezidenti Li Kuan Yu: “Xalqaro maydonga faqat yangi ishtirokchigina emas, balki umumbashariyat tarixidagi eng buyuk ishtirokchi chiqmoqda. Bu – Xitoy” – deya fikr bildiradi. Ayni paytda hukumat xitoy tilini rivojlantirish, ommalashtirish, uni himoya etish va shu bilan bog‘liq bo‘lgan boshqa masalalarga katta e‘tibor qaratmoqda. Davlat tomonidan tilni rivojlantirish bilan bog‘liq ishlarga ulkan mablag‘lar yo‘naltirilmogda. Bu ishlar boshlang‘ich, o‘rta va oliy o‘quv yurtlari o‘qituvchilari maoshlarini asta-sekinlik bilan oshirish, ta‘lim muassasalarini ta‘mirlash, qurish, zamonaviy texnika bilan jihozlash kabi ishlarni qamrab olgan. Shu bilan birgalikda o‘rta va oliy ta‘lim haqida bir qator qonunlar va qarorlar qabul qilingan. Xitoy bosqichma-bosqich o‘rta maktabni moliyalashtirish tizimini, o‘qituvchilar mavqeini mustahkamlab kelmoq-

da. 1999-2004-yillarda oliy o'quv yurtlarini davlat tomonidan moliyalashtirish hajmi ikki barobar oshdi va 2004-yilga kelib 10,4 mlrd. doll. tashkil etdi¹. Ushbu siyosatning ilk natijasi sifatida 2005-yildan boshlab jahonning 200 eng kuchli universitetlari safiga 6 Xitoy universitet kiritilganini ko'rsatish mumkin. Pekin universiteti esa "The Times" (Buyuk Britaniya) renking ro'yxatida 12-14-o'rinlarni egallab kelmoqda. 2020-yilda Xitoy oliy o'quv yurtlarida 300000 chet ellik talabalar ta'lim olishi rejalashtirilgan. Shunday qilib, oxirgi 12 yilda Xitoy oliy ta'lim haqidagi diplomni import qiluvchi mamlakatlardan eksport qiluvchi mamlakatga aylandi. Xitoyda ta'lim oluvchi chet el fuqarolarining umumiy soni xorijiy mamlakatlarda ta'lim olayotgan xitoy yoshlarining umumiy soniga nisbatan (ijobiy saldo) 20000 kishiga ko'p. 2020-yili Xitoyda oliy ta'lim sohasining eksport hajmi yiliga 1 mlrd. dollardan ziyod bo'ladi. O'rta va oliy o'quv tizimlarini moliyalashtirish va boshqarishni takomillashtirish bilan birga filologiya sohasidagi ilmiy ishlarga ham katta e'tibor berib kelinmoqda. Xitoy tilining izohli lug'atlari, xitoy va xorijiy tillar lug'atlarini nashr etish ishlariga katta mablag'lar ajratilmoqda. 2009-yil 20 yillik katta mehnat samarasi sifatida 《汉俄大词典》*Han-E Dacidian* "Xitoycha-ruscha lug'at" chop etildi. Davlat byudjeti hisobiga so'nggi yillarda Pekinda 8 ulkan kitob do'koni (supermarket) barpo etildi.

Kitob savdosi Xitoyda tez taraqqiy etayotgan sohaga kiradi. Sinxua agentligi ma'lumotlariga ko'ra, Xitoyda har kuni 1000 jild yangi kitob nashr etilmoqda. So'nggi yillarda iqtisod va moliyadan tashqari filologiya, tarix va psixologiya sohasidagi kitob va jurnallar katta diqqat-e'tiborni o'ziga jalb qilmoqda. Talab va ehtiyojdan kelib chiqib, Xitoy poligrafiya boshqarmasi yangi 5 loyihani ishlab chiqdi, bular: "Xitoy iyerogrliflar Banki",

¹ www.chinaedu.com

“Davlat raqamli nashriyotlar sistemasi”, “Raqamli nashriyotlar sistemasining huquqiy bazasi”, “Xitoy qadimgi kitoblarining to‘liq to‘plami”, “Raqamli nashriyot sohasida avtorlik huquqini himoya etish”.

So‘nggi yillarda xitoy tili Internet sohasida keng o‘rin egallamoqda. Xitoyning o‘zida 2016-yilga kelib xitoy tilida Internetdan foydalanuvchilar soni 400 mln.dan oshib ketgan. Iyeroglif yozuv, xitoy tilining asosiy dialektlari bilan bir qatorda rivojlanib borayotgan putonghua globallashuv davrida xitoy sivilizatsiyasi va identifikatsiyasini saqlab qolish, xitoy fuqarolarini va ko‘p millionlik xitoy diasporasini vatanparvarlik ruhida tarbiyalash asosini tashkil etadi. Xitoy tilini xorijiy mamlakatlarda keng targ‘ib etish va uni o‘rganuvchilar sonini ko‘paytirish maqsadida 1984-yili Xitoy maorif vazirligi huzurida chet ellarda xitoy tilini targ‘ib etish Boshqarmasi – 中国国家汉语国际推广领导小组 *Zhongguo guojia hanyu guoji tuiguang lingdao xiaozu* – Xanban tashkiloti ta‘sis etilgan. Xitoy tilidan chet tili sifatida imtihon topshirish uchun Amerika Qo‘shma Shtatlarida ishlab chiqilgan TOEFL (Test of English as a Foreign Language) metodologiyasi va standartlari qabul qilindi. 2009-yilga kelib xorijiy mamlakatlarda faoliyat yurituvchi Konfutsiy markazlari, institutlari va o‘quv kurslarining umumiy soni 523 tadan oshib ketdi.

O‘zbekiston Respublikasi hukumati tomonidan xitoy tilini o‘rganishga alohida e‘tibor berib kelinmoqda. O‘zbek xitoyshunosligining bir necha ming yillik boy tarixini hisobga olib, Toshkent davlat sharqshunoslik instituti, O‘zbekiston Milliy universiteti, O‘zbekiston Jahon tillari universiteti, Jahon iqtisodiyoti va diplomatiyasi universiteti, Samarqand Davlat universiteti, Samarqand Davlat chet tillar instituti, Farg‘ona Davlat universiteti va boshqa bir qator oliy va o‘rta maxsus o‘quv yurtlarida xitoy tili, adabiyoti, tarixi, iqtisodi kabi fanlarni o‘qitish amal-

ga oshirildi. So‘nggi yillarda xitoy tili sohasida yetuk mutaxassislar tayyorlashda ijobiy natijalarga erishildi. Toshkent davlat sharqshunoslik instituti olimlari tarafidan mamlakatimiz va Xitoyda nashr etilgan bir qator kitoblar, monografiyalar, maqolalar, institutda o‘tkazib kelinayotgan “Xitoyshunoslikning dolzarb masalalari”ga bag‘ishlangan ilmiy konferensiya, seminar va boshqa anjumanlar xalqaro tashkilotlar va chet el universitetlari tomonidan yuqori baholanmoqda. So‘nggi yillarda mamlakatimiz oliy o‘quv yurtlarida xitoy tili, adabiyoti, iqtisodi, siyosati va boshqa sohalarda 16 dissertatsiya himoya qilindi.

O‘zbekistonda xitoy tilini o‘qitish mustahkam ilmiy va pedagogik metodik asoslar vositasida olib boriladi. Toshkentda xitoy tilini o‘qitishga ixtisoslashgan 59-sonli o‘rta maktab, 6 akademik litseylar faoliyat ko‘rsatib kelmoqda. Bu o‘quv maskanlarida ko‘p yillik va serqirra tajriba to‘plangan. Ushbu o‘quv maskanlari o‘qituvchilari O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi vazirligi, Konfutsiy markazi tomonidan reja asosida Xitoy universitetlarida malakalarini oshirib borish imkoniyatlariga ega. Xitoy tilini o‘qitishning ikkinchi va asosiy bosqichini O‘zbekiston Jahon tillari universiteti, Jahon iqtisodi va diplomatiya universiteti, Samarqand va Farg‘ona Davlat universitetlari, Toshkent davlat sharqshunoslik institutidagi bakalavriatura yo‘nalishi tashkil etadi. Bitiruvchilar Xitoyda rasmiy qabul qilingan “putonghua”da erkin muloqot qilish, umumiy matnlarni, og‘zaki nutqni xitoy tilidan o‘zbek va rus tillariga tarjima qilish ko‘nikmalariga ega bo‘lishadi. Bu sohalardagi tajriba mazkur talabalarning Xitoyning nufuzli universitetlarida 1–2 yillik tahsillari davomida takomillashadi. O‘zbekiston Respublikasi va Xitoy Xalq Respublikasi o‘rtasidagi Hukumatlararo Bitimlarga asosan har yili mamlakatimiz talabalari, aspirantlari, professor va o‘qituvchilari uchun Xitoy universitetlarida o‘qish va malaka oshirish uchun davlat grant o‘rinlari ajratiladi.

Xitoy tilining globalizatsiya jarayonida tez rivojlanib borishi O‘zbekiston Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi, Xalq ta’limi vazirligi, Tashqi ishlar vazirligi va boshqa vazirliklarga tegishli o‘quv yurtlarida mazkur fandan ta’lim berish metodikasi va metodologiyasini muntazam ravishda takomillashtirib borishni taqozo etadi. Bu maqsadlarda Toshkent davlat sharqshunoslik institutida elektron o‘quv qo‘llanmalari ishlab chiqilgan. O‘quv qo‘llanmalarning bir qismi 2012–2017-yy. bo‘lib o‘tgan “Innovatsion g‘oyalar, texnologiyalar va loyihalar IV Respublika Yarmarkasi”da aprobatsiyadan o‘tgan.

Toshkent davlat sharqshunoslik institutida yoshlarning ilmiy izlanishlarini rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash uchun barcha sharoitlar yaratilgan. Iqtidorli bakalavr va magistrlar Xitoy filologiyasi kafedrasining professor va o‘qituvchilariga shaxsan biriktirilgan. Ushbu ishlarning natijasi sifatida haryili tashkil etilayotgan yosh iqtidorli xitoyshunos talabalar anjumanini keltirish mumkin. Bu anjumanlarda e‘lonqilingan ilmiy ma’ruzalar “Xitoyshunos talabalar ilmiy to‘plami”da nashr etib kelinmoqda. Bunday to‘plamlarni tashkil etish yoshlarning bilimni charxlash, ularni xitoyshunoslikning dolzarb sohalariga jalb etish, rag‘batlantirish, ularda ilmiy qobiliyatni shakllantirish va salohiyatni oshirishda katta ahamiyat kasb etadi. To‘plam o‘zbek, xitoy, rus, ingliz va boshqa tillarda tayyorlangan ilmiy maqolalarni jamlagani ham e‘tiborga molikdir.

Xitoy tilining yuqorida sanab o‘tilgan obyektiv sabablarga ko‘ra globalizatsiya jarayonida o‘z kuchiga ega bo‘lishi xitoy tilini o‘qitish va xitoy filologiyasi sohasida mutaxassislar tayyorlash ishlarini yanada takomillashtirish dolzarb vazifa sifatida qabul qilinishini va biz, o‘zbek xitoyshunosligi maktabining vakillari tomonidan bir qator vazifalarni amalga oshirishimizni taqozo etadi.

Birinchidan, o‘rta maktab va litseylarda xitoy tilidan ta’lim berishni zamonaviy darajaga ko‘tarish, o‘quv jarayonlarida

yangi metodlar, informatsion texnologiyalarni kengroq jalb etish lozim.

Ikkinchidan, xitoy filologiyasi sohasida bakalavriatura va magistratura ta'lim sohalarini bitirganlar o'z mehnat faoliyatida qanday muammolarga duch kelayotganliklarini tahlil etish zarur. Xitoy tili sohasida institut bergan bilim va tajriba tegishli vazirliklar, idoralar, kompaniyalar va firmalar talablariga qanday mos kelishini izchil monitoring etish lozim bo'ladi.

Uchinchidan, xitoy filologiyasi sohasida ta'lim oluvchi talabalar o'zbek, rus, ingliz tillarini mukammal egallashlari lozim. Xitoy filologiyasidan ta'lim berish texnologiyasi va standartlari xitoyshunoslikning qator dolzarb sohalarini qamrab olishi kerak. Ya'ni biz tayyorlagan mutaxassislar xalqaro savdo, investitsiya, bank va moliya, transport, kommunikatsiya, yuqori texnologiya, energetika, qishloq xo'jaligi va yurisprudensiya sohalarida ham kerakli ma'lumotlar bazasiga ega bo'lishlari lozim.

Mazkur darslik yosh va ilmga chanqoq talabalarga xitoy tili grammatikasini mukammal o'zlashtirishda foydali manba bo'lib xizmat qiladi degan umiddamiz. Zero, ilm talab qilish farz.

Anas inb Molik roziyallohu anhudan rivoyat qilinadi:

“Nabiy sollallohu alayhi vasallam: “Ilm talab qilish har bir musulmon zimmasiga farzdir”, dedilar”.

Ibn Moja rivoyat qilgan¹.

Siz azizlardan kitob haqida taklif, fikr va mulohazalarni kutib qolamiz.

Kamoli ehtirom ila,
Sabohathon Hashimova

¹ Мухаммад Содик Мухаммад Юсуф. Зикр ахлидан сўранг. – 5-Т.: Ҳилол нашр 2016. – 309 б. ISBN 978-9943-9045-7-6.

语法常用术语词汇表
Asosiy grammatik terminlar

1	语法	grammatika
2	词法	morfologiya
3	句法	sintaksis
4	语素（字）	morfema
5	词根	ildiz morfemasi
6	词缀	affiks
7	前缀	prefiks
8	后缀（词尾）	suffiks
9	派生词词尾	so‘z yasovchi suffiks
10	形态变化词尾	shakl yasovchi suffiks
11	单纯词	oddiy so‘z
12	合成词	murakkab so‘z
13	联合构成式	qo‘shma struktura
14	偏正构成式	atributiv struktura

15	动宾构成式	fe'l-obyektli struktura
16	主谓构成式	subyekt-predikat strukturasi
17	词类	so'z turkumlari
18	量词	klassifikator (hisob so'z)
19	实词	asosiy so'z turkumi
20	虚词	yordamchi so'z turkumi
21	名词	ot
22	数词	son
23	形容词	sifat
25	动词	fe'l
26	代词	olmosh
27	连词	bog'lovchi
28	介词	ko'makchi
29	词组 (词语)	so'z birikmasi
30	句子	gap
31	句子成分	gap bo'lagi
32	主语	ega
33	谓语	kesim
34	宾语	to'ldiruvchi
35	定语	aniqllovchi
36	状语	hol
37	补语	to'ldiruvchi

38	单句	sodda gap
39	复句	murakkab gap
40	陈述句	darak gap
41	疑问句	so'roq gap
42	感叹句	buyruq gap
43	祈使句	undov gap

1-DARS



名词

OT

Darsning maqsadi: ot turkumiga oid soʻzlarning morfologik va sintaktik xususiyatlarini yoritib berish, lokativ, temporativ va direktiv kabi tushunchalar haqida maʼlumot berish, otlarning yasash xususiyatlarini koʻrib chiqish.

Tayanch tushunchalar: morfologiya, sintaksis, semantika, standart otlar, shaxs otlari, atoqli otlar, mavhum otlar, lokativ, direktiv, temporativ, suffiks, affiks, prefiks, reduplikatsiya, morfema, kopulyativ struktura, atributiv struktura, feʼl-obyektli struktura, predikativ struktura.

Izoh

表示人或事物等名称的词叫做名词。按照名词的意义和语法特点，我们可以把它分为以下几类：

Kishi, narsa-buyum va joy nomini bildiradigan soʻz turkumi ot deb ataladi. Otlar semantik va grammatik xususiyatlariga koʻra quyidagi guruhlarga boʻlinadi:

一. 表示人和事物的名词 Odamlar va narsalarni ifodalovchi otlar:

a) 普通名词 Standart otlar: 朋友, 学生, 牛, 羊, 书, 门, 衣服。

b) 专有名词 Atoqli otlar: 莫斯科, 中国, 长城, 冬宫。

c) 集合名词 Jamlovchi otlar: 人民, 群众, 物品。

d) 抽象名词 Mavhum otlar: 理想, 观点, 标准, 意义, 道德。

二. 表示时间的名词 Temporativlar: 去秋天, 早晨, 明年, 现在。

三. 表示处所的名词 Lokativlar: 南方, 北面, 屋里。

四. 表示方位的名词 Direktivlar: 前, 做, 又, 后, 之上, 一下。

根据名词的构成可以分为: 单纯词, 合成词。

Leksik strukturasi jihatidan otlar quyidagilarga ajratiladi, ya'ni:

单纯名词 oddiy otlar va 合成词 murakkab otlar: 树, 人, 风, 蜘蛛, 维他命。

一. 附加式。派生词的名词由词根加派生词词缀组成 ildiz morfemasi va so'z yasovchi affiksdan hosil bo'lgan otlar:

1. 前缀 prefiksdan: 亚热带, 老爷, 阿爹, 小姐, 泛美国主义。

2. 后缀 suffiksdan: 椅子, 花儿, 势头, 学者。

2.1. 典型的名词后缀 otlarning standart suffikslari:

-子: 桌子, 刀子, 箱子, 尺子, 裙子, 筷子。

-儿: 画儿, 冰棍儿, 老头儿, 小猫儿。

-头: 木头, 石头, 骨头, 馒头, 罐头。

某些动词或形容词加“头”后可构成抽象名词, “头”读轻声, 如:

“头” tou suffiksi sodda fe'l va sifatlar bilan birga qo'llangan-da, abstrakt otlarni hosil qiladi. Bunda mazkur suffiks yengil ohangda o'qiladi, masalan:

想头, 念头, 吃头, 苦头, 头, 去头, 说头, 甜头。

2.2. 表示人的名词后缀 shaxs oti yasovchi affikslar:

一者, 一员, 一家, 一士, 一师, 一生, 一工, 一匠, 一手, 一长。如:

作者, 笔者, 记者, 领导者, 参加者, 旁观者;

教员, 学员, 演员, 会员, 理发员, 运动员, 采购员。

作家, 画家, 书法家, 歌唱家, 发明家, 科学家, 艺术家。

战士，博士，护士，女士，人士，烈士，骑士。

导师，医师，讲师，琴师，厨师，律师，工程师，药剂师。

学生，留学生，研究生，进修生，实习生。

木工，瓦工，电工；木匠，皮匠，铁匠；水手，对手，凶手。

2.3. 表示抽象，机械，形式，单位的半后缀 *mavhum ot, narsa-buyum oti va o'rin-joy oti yasovchi affikslar:*

一主义，一学，一论，一化，一度，一性，一则，一法；
一机，一器，一仪；

一形，一式，一型；一场，一厂，一站。如：

现实主义，浪漫主义，个人主义，集体主义，改良主义。

哲学，数学，文学，语言学，社会学，经济学，生物学。

人性论，相对论，进化论，无神论，唯物论，原子论。

军事化，集体化，电气化，工业化，合作化，国有化。

高度，温度，强度，密度，浓度，湿度，长度，溶解度。

理性，感性，急性，纪律性，可能性，代表性，积极性。

法则，准则，总则，细则，规则，原则，守则。

说法，看法，想法，用法，写法，做法，学法，疗法，染法。

录像机，打字机，电视机，发电机，起重机，收音机，计算机。

计时器，量角器，变压器，示波器，扫描器，给油器，吸收器。

水平仪，地球仪，经纬仪，绘图仪，投影仪，地仪，重力仪。

扇形，球形，十字形；新式，盒式，中式；微型，流线型。

市场，剧场，停车场；炼钢厂；加油站，汽车站，火车站。

三. 复合式。复合式的名词由两个或两个以上的词根（词素）组合构成。根据词的构成，我们可以把复合词分为以下：

Murakkab otlar ikki va undan ortiq ildiz morfemalari va ular orasidagi grammatik munosabatlar natijasida hosil bo'ladi. Struktura jihatidan murakkab otlar quyidagi guruhlarga bo'linadi:

1. 联合构成式 kopulyativ struktura: 开关, 父母, 衣服, 东西, 人民, 买卖。
2. 偏正构成式 atributiv struktura: 火车, 手表, 黑板, 电脑, 皮包, 名词。
3. 动宾构成式 fe'l-obyektli struktura: 关心, 吃香, 惊人, 结果。
4. 主谓构成式 predikativ struktura: 地震, 国庆, 冬至, 脸红。

三. 重叠式。名词还可以重叠, 如: 人人, 天天, 星星; 爷爷, 奶奶, 叔叔。

Otlar reduplikativ shaklda ham qo'llana oladi. Masalan: 人人, 天天, 星星; 爷爷, 奶奶, 叔叔。

Xitoy tilidagi ot so'z turkumiga oid so'zlarda reduplikatsiyaning 'AA', 'AABB', 'AAB' modellari mavjud.

Otlarning 'AA' redulikativ modeli.

Mazkur model asosan qarindoshlik atamalarini ifodalovchi so'zlarga xos: 爸爸 "ota", 妈妈 "ona", 姐姐 "opa", 妹妹 "singil", 公公 "qaynota", 婆婆 "qaynona", 伯伯 "amaki" (otaning akasi), 叔叔 "amaki" (otaning ukasi), 爷爷 "buva", 奶奶 "buvi" va boshqalar.

Bir bo'g'inli otlarning aksariyati reduplikatsiyaning 'AA' modeliga ega. Bunday otlarning ko'pi hisob so'z vazifasida qo'llaniladi va "har", "har bir" ma'nosini beradi: 天天 "har kuni", 日日 "har kuni", 月月 "har oy", 年年 "har yil", 队队 "har bir komanda", 区区 "har bir rayon", 国国 "har bir davlat".

Masalan:

人人都应该保护自然环境¹

¹ 故播刘。实用现代汉语语法。北京, 2003年。 - 页88.

“Har bir odam atrof-muhitni himoya qilishi zarur”;

你一个人要事事小心¹

“Siz har bir ishda ehtiyotkor bo‘lishingiz kerak”.

Otlarning ‘AABB’ reduplikativ modeli.

Mazkur model bo‘yicha yasalgan so‘zlar ko‘plik ma’nosini ifodalab, mazmuni umumlashtirishga xizmat qiladi: 山山水水 “tog‘ va daryolar”, 风风雨雨 “shamol va yomg‘irlar”, 家家户户 “har bir oila”, “har bir uy”, 祖祖辈辈 “ajdodlar”.

他时时刻刻不忘自己的责任²

“U hech qachon o‘z ma’suliyatini esdan chiqarmaydi”;

家家户户都帮助他恢复家屋³

“Har bir oila unga uyini tiklab olishga yordam berdi”⁴.

Otlarning ‘AAB’ reduplikativ modeli.

Bu model xitoy tili Pekin shevasining og‘zaki nutqiga xos. Masalan: 毛毛虫 “ko‘sak qurti”, 毛毛雨 “qirov”, 窝窝头 “bog‘irsoq” (zog‘ora unidan bug‘da pishirilgan non) va boshqalar. Ushbu model yangi so‘z hosil qilish uchun xizmat qiladi.

Xitoy tilida otlarda reduplikatsiya kam uchraydi. Bu hodisa, asosan, bolaning og‘zaki nutqida, shuningdek, nutqning emotsionalligini ko‘rsatish uchun qo‘llaniladi. Bunda reduplikativ ot birlamchi otning ma’nosi va funksiyasiga ega bo‘ladi. Masalan: xitoy tilidagi 饼 “biskvit”, “keks” so‘zi bolaning og‘zaki nutqida 饼饼 ko‘rinishiga ega.

处所词，时间词，方为词

Lokativ, temporativ va direktivlar

处所词的语法特点是能放在“在。。。 ”和“到。。。去”格式中作状语或补语。例如：在上海/到上海去。

¹ 故播刘。实用现代汉语语法。北京，2003年。- 页 89.

² 故播刘。实用现代汉语语法。北京，2003年。- 页 90.

³ 故播刘。实用现代汉语语法。北京，2003年。- 页 91.

⁴ Zhang Jin. Xiandai hanyu.- Shanghai, 1984. - 页 115.

Lokativ otlar “在。。。 ” va “到。。。去”konstruksiyalar tarkibida qo‘llanganda hol vazifasini bajaradi. Masalan: 在上海/到上海去。

一般名词不能放在上述的格式中，我们不能说“到桌子去”或“到老张去”。为了使用这些格式得加上“那儿”这个代词：“到桌子那儿去”/“到老张那儿去”。包含空间意义的名词都属于处所词。

Standart otlar mazkur konstruksiyalar tarkibida qo‘llanila olmaydi, ya’ni biz “到桌子去” yoki “到老张去” deb ayta olmaymiz. Mazkur struktura uchun “那儿” olmoshini qo‘llash lozim: “到桌子那儿去”/“到老张那儿去”. Xitoy tilida o‘rin-joy otlari lokativlarga kiritiladi.

时间词凡是表示时间，能放在“在。。。”，“到。。。 ”格式中，有时单独作时间状语或时间补语。Temporativlar “在。。。”，“到。。。 ” konstruksiyalar tarkibida qo‘llanganda, doimo vaqtni ifodalaydi va payt holi vazifasida keladi.

方位词的语法特点基本上跟处所词相同。汉语有下面的单纯方位词：南，东，西，北，上，下，前，后，左，右，里，内，外，中，间，旁，对。单纯方位词可以加上“面，边，头，方，部” 这些词尾组成合成方位词。

Direktiv otlarning grammatik xususiyatlari temporativ otlarniki bilan bir xil. Xitoy tilida quyidagi bir bo‘g‘inli sodda direktivlar ajratiladi: 南，东，西，北，上，下，前，后，左，右，里，内，外，中，间，旁，对. Mazkur direktivlar “面，边，头” kabi suffikslar bilan birga qo‘llanilganda, murakkab direktivlarni hosil qiladi.

方位词，既指空间，又指时间，名词加方位词可以构成处所词组和时间词组。

Direktivlar yo‘nalish va vaqtni ham ifodalab kelishi mumkin. Ot turkumiga oid so‘zlar bilan birga qo‘llanganda, mazkur so‘zlar lokativ va temporativ so‘z birikmalarni hosil qiladi.

名词的形态变化：名词的形态变化比较简单。在表示人或比喻人的名词后面可以加上“们”词尾来表示多数或全部的意思。如：朋友们，孩子们，同学们，师生们，姐妹们。但用“们”是有条件的。如果名词前有数词或名词作合成名词的谓语时，“们”不能使用。

Xitoy tilida ot so‘z yasalishi nisbatan sodda ko‘rinishga ega. Odamlar yoki odamlar bilan bog‘liq bo‘lgan so‘zlar ifodalanganda, mazkur so‘zlar tarkibida ko‘plik ma‘nosini beruvchi “们” suffiksi qo‘llanadi, masalan: 朋友们，孩子们，同学们，师生们，姐妹们。 Shaxs otlaridan oldin son turkumiga oid so‘zlar qo‘llanganda yoki otlar ot-kesim tarkibida kelsa, “们” suffiksi qo‘llanilmaydi.

名词句法功能。名词在句子里有六种用途：

Gap tarkibida otlar oltita sintaktik vazifani bajaradi:

1. 作主语Ega vazifasida: 北京是中国的首都。春天到了，天气暖和

了。师生们都上课。今天星期三。

2. 作谓语Kesim vazifasida: 一般名词不能单独作谓语，只能作合成词

谓语部分。但是时间名词可以单独作谓语。

Ot turkumiga oid so‘zlar ot-kesim tarkibida kesim vazifasida qo‘llaniladi. Temporativ otlar mustaqil kesim vazifasida keladi. Masalan: 今天星期天。他的生日四月二十七日。

3. 作宾语To‘ldiruvchi vazifasida: 我们学习汉语。他很喜欢书法。

你把本子交给老师。我们对汉语语法很感兴趣。

4. 作定语Aniqlovchi vazifasida: 电话铃响了。我和他都是东北人。汉俄词典我已经买了。图书室的书，我们都应该还。

5. 作状语Hol vazifasida: 名词，除了方位词，时间词和处所词以外，很少单独作状语。数量词组，代量词组，“前置词+名词+后置词”结构的词组可以作状语。Xitoy tilida direktiv, lokativ va temporativlardan tashqari boshqa otlar hol vazifasida

kamdan-kam qo‘llaniladi. Mazkur vazifada son-ot, yo‘nalish-ot strukturasi ega bo‘lgan so‘z birikmalari va “ko‘makchi + ot + yo‘nalishni bildiruvchi so‘z” strukturasi ega bo‘lgan so‘zlar qo‘llaniladi. Masalan: 我明天来。他到外边去。他一口气吃了一大半。他一个人来。这个任务历史地落在我们这一代人的肩上。

6. 作补语 Qo‘shimcha element vazifasida (buyu): 我们去公园。我要在中国学习三个月。他已经等了一个小时。

练习

Mashq va topshiriqlar

一。指出下列名词的构成式。

Otlarning strukturasi aniqlang.

A. 黑板, 语言, 同志, 时代, 学校, 火车, 开关, 主席, 革命,

小说, 师生, 皮带, 父母, 问题, 毛笔, 邻居。

B. 动力, 长短, 力量, 地震, 报告, 书籍, 广场, 朋友, 杂志,

兄弟, 发音, 星期, 科学, 电视, 观点, 语言。

C. 买卖, 课本, 领袖, 日夜, 回声, 耳目, 知识, 词尾, 衣服,

动物, 江河, 社会, 道德, 姐妹, 小说, 进口, 海拔。

二。用适当的词尾组成派生词。

So‘z yasovchi suffikslardan foydalangan holda ot so‘z turkumiga oid so‘zlarni

yasang:

A. 桌, 本, 拳, 作, 党, 集体, 钉, 封建, 球, 砖, 工业, 李,

阶级, 碟, 画, 木, 说书, 社会, 玩, 变, 代表, 工程。

B. 学, 政治, 教, 电气, 柜, 机会, 领导, 生理, 椅,

科学，送信，军国，花，积极，老，胖，爱国，铁，笔，运动，语，词汇。

三。用下面的时间词组成复合式词组。

Quyidagi temporativlardan murakkab soʻz yoki soʻz birikmalarini yasang:

早，午，晚，天，星期，礼并，周，旬，月，季（度），年，世界。

四。用“边·面·头”这些词尾造复合方位词。

“边·面·头” suffikslardan foydalangan holda murakkab direktiv soʻzlarni yasang.

五。在适当的名词后面加上“们”，并指出理由。

“们” soʻzini tegishli joyda qoʻllang va izohlab bering.

1. 今天学生.....都来了。2. 昨天三个学生.....没上课。
3. 他们都是工人.....。4. 你的那些姑娘.....真漂亮。5. 进来的人.....，我都认识。6. 这三位先生.....是从北京来的。7. 战士.....都瞧着河西的大山。8. 这几个干部.....去年就来了。9. 妇女.....，别闹，你们放心吧。10. 那五十多个人.....都要来吗？ 11. 男孩子.....不要去，只是女孩子.....要去。12. 今天来的这三个青年人.....都是我们校的毕业生。13. 党员.....举起手来！ 14. 在大学毕业后，我们都打算当翻译.....。15. 好多孩子.....在追赶着玩。16. 女士.....，先生.....，各位好。

六。将下列段文翻译成汉语，并说明“们”的用法。

Xitoy tiliga tarjima qiling va “们” soʻzining qoʻllanilishini tushuntiring.

Biz – xitoyshunoslarmiz. Guruhimizning barcha talabalari mazkur konferensiyada ishtirok etdilar. Ushbu yilda fakultetimizning uchta bitiruvchisi Pekinga ishga ketdi. Oʻqituvchilar ham, talabalar ham ushbu musobaqalarda ishtirok etdilar. Guruhimizning beshta talabasi besh bahoga loyiq deb topildi. Xonaga uchta odam kirib keldi, ular orasida mening doʻstim ham bor edi. Sizning taklifingiz yigʻilganlar tomonidan iliq qarshi

olindi. Tanishlarim orasida to‘rttasi xitoy tilini mustaqil holda o‘rganishni qaror qildi. Biz hammamiz universitet talabalarimiz. Mening ikkita opam va bitta akam bor. Bizning guruhimiz jami o‘n ikki kishidan iborat.

七. 阅读下列短文，并分析名词的用途。

Matnni o‘qing va otlarning funksiyalarini tushuntirib bering:

A. 今天是十月十一日，星期四。上午我们有四节课，两位老师给我们讲了课。丁老师给我们讲语法，白老师给我们讲会话。汉语语法不太难，而会话很难。下午我们有一节体育课。张老师教我们踢足球。我常常和同学们一起踢足球。

星期六下午和星期日，我们没有课。我们在家里休息。星期日我看电视，逛商店。我们常常去逛公园。

B. 一个朋友请王同志到他家里来吃饭。客人来了，桌上摆了很多好吃的东西。坐在王同志旁边的一个客人一边吃，一边在别人不注意的时候，把好吃的东西放进衣服的口袋里。王同志看见了，一句话也没有说，把茶壶拿起来就对着那个人的口袋倒。“老王，你怎么了？” - “我怕你的口袋吃了那么多好东西会渴的，想给它喝点茶”。

八. 把下列词语组成句子，并分析名词的用途。

Quyidagi so‘zlardan gaplar yasang va ulardagi otlarning funksiyalarini izohlab bering.

教—白老师—体育—学生。一本书—朋友—小张—送。给—钢笔—爸爸—小平—一支。萨沙—一件事—安娜—告诉。五本书—图书馆—还—玛丽。一个好消息—告诉—我—同学们。通知—明天去参观—老王—我。我弟弟—一本词典—借了—她。这位老师—非常好—教学—方法。以后—下课—阅览室—同学—去—我—宿舍—回。问题—学生—老师—回答。老师那儿—应该—学生—去。

九. 回答下面的问题（5-7种说法）。

Quyida berilgan savollarga javob bering (5-6 ta variant):

今天几月几号？今天星期几？现在几点？他今年多大？

十. 选适当的词语填空。

Qavslar ichida ko'rsatilgan so'zlardan foydalangan holda gaplardagi bo'sh joylarni to'ldiring.

(事实上, 实际上, 基本上, 表面上, 思想上, 生活上, 理论上, 事业上, 行动上, 客观上, 主观上, 国防上, 原则上)

1. 这种分析.....是合理的,是行不通的。
 2. 学校领导.....同意了我的意见。
 3. 抗日战争时期, 那个地方的军民.....遇到了很大的困难。
 4. 几年来, 他们俩.....互相关心支持,互相帮助,互相照顾, 日子过得很美满。
 5. 在....., 现代化武器多半是自动化或半自动化的。
 6. 这次, 由于大家.....重视了,积极了, 任务完成得相当顺利。
 7. 他.....很希望把工作搞好, 可是.....往往得不到理想的效果。
 8. 我们单位的工作计划.....定下来了。
- 十一. 根据所给条件填空。

Gaplarda ko'rsatilgan sharoitlarni inobatga olgan holda bo'sh joylarni to'ldiring.

1. 商店在剧场的东边, 理发馆在剧场的西边。剧场在.....中间。剧场在理发馆的.....。商店的西边是.....。理发馆的东边是.....。小明在小红的左边, 小力在小明的右边。

2. 小明的右边是.....。小红的右边是.....。.....左边是小红。.....左面是小明。小红在小明和小力的.....。

3. 甲走在最前边, 乙走在最后, 丙走在他们的中间。甲的后面是.....。丙的前面是.....。丙的后面是.....。乙的前面是.....。乙在丙的.....。

4. 红圈在白圈的里边, 蓝圈在红圈的里边。白圈在红圈的.....。红圈在蓝圈的.....。红圈的里头有.....。白圈的里边有.....。

5. 张家，李家，王家分别住在一层，二层，三层。张家的……住着李家。李家的……住着王家。王家的下面住着……。李家住在……家和……家的中间。

十二. 填空。

Bo'sh joylarni to'ldiring.

风很大，……走路的人很少。听了这个消息，她……非常高兴。在回学校的……，我们遇见了李老师。……应该互相帮助。工人们每天在……劳动，也是很累的。我们每天八点半上课，你应该……到教室。……，咱们一起到图书馆去吧。……，要把窗户关好。我们……就是无轨车站。……，我们都是汉学家。他说，他……不想结婚。上课的时候，他总是坐在……。小张……在书店买了一本词典。听说……要进行语法测验，你知道吗？

十三. 将下列短文翻译成汉语。

Xitoy tiliga tarjima qiling:

1. – Aytishlaricha, Chjan yangi mebel sotib olibdi. Afsus, unikida hali bo'lmaganman, sen-chi?

– Ha, bo'lganman. Hozir aytib beraman. Eshik ro'parasida devor yonida shkaf joylashgan. Uning yonida esa – televizor. Televizor ro'parasida divan va ikkita kreslo joylashgan. Ular orasida kichkinagina stol bor. Stol ustida xitoycha vaza, vazada esa gullar. Qarama-qarshi devor yonida katta stol va oltita stul bor.

2. – Eshitishimcha, Van yaqinda yangi kvartira sotib olibdi. Unikiga borib, tabriklab kelishga hech ham fursatim bo'lmayapti.

– Men unikida o'tgan kuni bo'lgan edim. Ajoyib to'rt xonali kvartirasi bor ekan. Kvartiraga kirishingiz bilan koridordan chap tarafda oshxona va hammom joylashgan. Ro'parada – mehmonxonona. Koridordan o'ng tarafda – Vanning kabineti. Mehmonxonaning sharq tomonida bolalar xonasi, g'arb tomonida esa yotoqxona joylashgan. Undan tashqari yana ikkita balkoni ham bor: mehmonxonona va oshxonada. Juda yaxshi kvartira ekan.

3. – Meni band emas deb o‘ylaysanmi? O‘zing o‘ylab ko‘r. O‘tgan kuni tushliggacha darslarim bor edi, tushlikdan so‘ng esa kutubxonaga bordim va u yerda kechqurun soat yettigacha qolib ketdim. Kecha ertalabdan yana darslar, uchdan so‘nggina bo‘shadim. Uyga soat to‘rtida yetib keldim. Tushlik qilguncha soat besh bo‘libdi. Bugun esa grammatikadan yozma ishim bor edi. Men shu yozma ishga tayyorlanay deb soat to‘qqizgacha band bo‘ldim. Bu faqat shu kunlardagi ahvol, bir haftadan keyin esa konferensiyamiz bor, hali unga ham maqola yozishim kerak. Oy oxirida matematikadan musobaqamiz boshlanadi. Bir oydan keyin esa sessiya ham kelib qoladi. U paytda kun bilan tunni farqiga bormay qoladi odam. Sen esa menga “band emassan-ku” deysan, a!

Mustaqil ta’lim uchun savol va topshiriqlar:

1. Xitoy tilida ot yasovchi suffikslar -子, -儿, -头, -者, -员, -家, -士, -师, -生, -学 haqida ma’lumot bering va misollar keltiring.
2. Xitoy tilida “lokativ otlar” haqida nima bilasiz? Misollar keltiring.
3. Xitoy tilidagi otlarning sintaktik funksiyalari haqida ma’lumot bering.



2-DARS



数词

SON

Darsning maqsadi: son turkumiga oid soʻzlar haqida maʼlumot berish, son darajalarini oʻrgatish, foiz, kasr, tartib raqamlarni, taxmin sonlarning yasalish xususiyatlarini koʻrib chiqish.

Tayanch tushunchalar: miqdor sonlar, butun sonlar, kasr sonlar, tartib raqami, maxraj, surʼat, foiz, taxmin sonlar.

注解

表示数目或顺序的词叫做数词。表示数目多少的叫基数词，表示次序先后的叫序数词，基数词可以分成整数，分数和倍数。

Sonning nomini, narsa-buyumning son-sanogʻini, tartibini bildirgan soʻzlar turkumi son deb ataladi. Miqdorni ifodalovchi sonlar miqdor sonlar, tartibni ifodalovchi sonlar esa tartib sonlar deyiladi. Miqdor sonlar butun va kasr sonlarga boʻlinadi.

(-) 现代汉语整数是四位一级，位数顺序如下：亿级（千...百...十... 亿），万级（千...百...十...万），百级（...百），个级（千百十个）。

Hozirgi xitoy tilida sonlarning toʻrt darajasi mavjud: 亿 (yuz million) darajasi oʻz ichiga yuz milliard, oʻn milliard, bir milliard va yuz millionni oladi; 万 (oʻn ming) darajasi oʻz ichiga oʻn million, million, yuz ming va oʻn mingni oladi; 百 darajasiga yuz sonlari kiradi; 个 darajasi ming, yuz, oʻn va bir birliklaridan iborat boʻladi.

一个数列中间有空位，不管空几位，都读一个《零》。Agar sonlar tarkibida nollar mavjud bo'lsa, ular nechta darajani egallamasin, faqat bir marta o'qiladi. Masalan: 1 8 0 0 0 0 0 0 2 1 — 十八亿零二十一, 3 0 0 0 3 — 三万零三, 6 0 5 0 0 0 9 9 — 六千零五十万零九十九。

如果空位在后，不管空几位，空位后的部分都可略去不说。Agar nol soni gap oxirida qo'llanilsa u o'qilmaydi. 如: 3 6 0 — 三百六(十), 5 7 0 0 0 — 五万七千, 2 0 4 0 0 0 0 0 0 — 两亿零四百万。

现代汉语有《二》和《两》都表示《2》，但用法不同。量词前用《两》：两件衣服；两个房间；两本书。度量衡单位前，《二》，《两》均可。《十》前只能用《二》；《百》，《千》，《万》，《亿》位于数列中间时，一般用《二》；《千》，《万》，《亿》前常用《两》：二十，二百二十万，两千二百万，两亿二千万。序数，分数，小数以及基数的个位数，都用《二》：第二，二月，二楼，零点二，百分之二，二十二。

Hozirgi xitoy tilida ikki sonini ifodalash uchun ikkita yuzuv belgisi 二 va 两 qo'llaniladi. Mazkur ikkita sonni qo'llashga doir bir nechta qoidalar mavjud. Hisob so'zlar bilan birga doimo 两 soni, o'lchov birliklarini ifodalovchi so'zlar bilan esa ikkita sondan biri qo'llanishi mumkin. O'n birliklarini ifodalovchi sonlar bilan doimo faqat 二, yuz, ming, o'n ming va yuz million sonlar tarkibi o'rtasida 二 soni, ming, o'n ming va yuz million sonlarining boshida doimo 两, tartib sonlar, kasrlarda 二 qo'llaniladi.

(二) 现代汉语表示分数时，通常的说法是《几分之几》，分母在前，分子在后。分数前有整数，说法是：《几又几分之几》。Hozirgi xitoy tilida kasr sonining oddiy formulasi 几分之几 tarzida ifodalanadi. Bunda formula boshida raqam sur'ati, oxirida esa maxraji ifodalanadi. Agar kasr soni ichiga butun raqam kiritilgan bo'lsa, unda u kasr sonidan 又 belgisi bilan ajratiladi va

几又几分之几 formula tarzida ifodalanadi. Masalan: $2 / 3 -$ 三分之二, $3 / 7 -$ 七分之三。

分母为百的叫百分数, 读作《百分之几》. Agar maxraj vazifasini 100 raqami bajarsa, unda bu raqam foizni ifodalovchi son bo'lib hisoblanadi va u 百分之几 tarzida ifodalanadi. Masalan: 45% - 百分之四十五, 201% - 百分之二百零一。

(三) 序数。Tartib raqamlari. 表示次序一般的说法是整数前面加《第》. Tartib raqamlari xitoy tilida prefiks 第 yordamida ifodalanadi. Bunda mazkur prefiks raqam oldidan qo'yiladi. Masalan: 第一, 第二, 第九, 第十八等。表示《第一》的可以用《头》来代替。第一 o'rniga aksariyat hollarda头 ni qo'llash mumkin. Masalan: 这次考试, 他得了头一名。

不定数 / 概数 / 约数

Taxmin sonlarning ifodalanishi

概数有以下几种表达方式。

Xitoy tilida taxmin sonlarning quyidagicha ifodalanish usullari mavjud:

1. 两个相邻的数词连用, 如: 八九千, 七八岁, 两三个, 来了三五百人, 四六天就回来。Ikkita raqamni ketma-ket qo'llash orqali, masalan: 八九千, 七八岁, 两三个, 来了三五百人, 四六天就回来。

2. 数词后加上表示概数的词语。主要有: 《来》, 《多》, 《左右》《上下》等。Raqamlardan keyin taxminiy sonni ifodalovchi 来, 多, 左右, 上下 kabi so'zlarni keltirish orqali.

练习

一。用汉语写出下列各数。

Quyidagi birliklarni xitoy sonlarini qo'llagan holda yozing.

2374; 81351; 942705; 3705389; 56702106; 923470804

; 248902004; 79040080400; 3900410; 240864201
; 79403248678; 900100603.

1/5; 3/4; 5/6; 7/10; 5/15; 40/100; 65/100; 3 7/12; 17
5/7; 8 3/9.

7, 09; 12, 62; 0, 004; 25, 9.

23, 6%; 1, 7%; 0, 47%; 0, 05%; 10, 003%; 16
, 04%.

二. 用阿拉伯数字写出下面的数字并指出它们的种类。

Quyidagi sonlarni arab raqamlari bilan yozing.

五万三千零八; 七十四万一千二百六十四; 百分之六点
四; 第九十九; 增长了三千八百倍; 六亿三千万零七百零
四; 九百六十五亿三千四百八十九万六千三百二十九点四
三; 六万三千零三十八点零一; 二十八万七千八百五十九点
二; 三分之四; 三十九点九零九七; 二十三又十一分之五;
一千八百零四点八三; 零点二零九; 五十亿; 十亿一千三百
万; 二亿八千万; 三百多; 五十以上; 五百万左右。

三. 计算下列数学题。

Quyidagi misollarni yeching:

(A) $935710+315902=$; $314795000-237291400=$
; $4109215+25749105=$; $12952156721-10372947517=$
; $32745913 \times 2=$; $27964780424:2=$; $115413135 \times 5=$;
 $2312540121:3=$;

(B) $4/5+3/7=$; $27/9-12/3=$; $32/3+44/5=$; $2,3 \times 7,05=$; $4,8:0,2=$;
 $5\% \times 5\%=$; $1,5 \times 6,05=$; $6,04 \times 3=$; $0,3\% \times 12000=$.

四. 将下列句子译成中文。

Xitoy tiliga tarjima qiling:

Har oyning birinchi seshanbasida biz ishlab chiqarish bo'yicha
majlis o'tkazamiz. Devorda uning yaqinlari va do'stlarining
besh-oltita rasmlari osig'liq turibdi. Bu talabada yuzga yaqin xi-
toy tiliga taaluqli lug'at va kitoblar bor. Xitoyning 80% aholisi
Xan millatiga oid. To'rtinchi kurs talabalari uch mingdan ziyod
iyerogliflarni biladi. Kecha biz bir soatdan ortiqroq vaqt davo-

mida o'rmonda aylandik. Sizlar ikkita matnni tayyorlab kelishlaringiz kerak: birinchi matnni tarjima qilishlaringiz, ikkinchisini esa gapirib berishlaringiz kerak bo'ladi. Bizning zavodimizning ishlab chiqarish hajmi ushbu bir yil ichida 1,5 oshdi. Neftni sotish hajmi birinchi kvartal bo'yicha 3% kamaydi. Institutimizning har bir uchinchi xodimi til malakasini chet elda oshirib kelgan.

五。用汉语说出得数来。

Xitoy tilida javob bering.

四百的八十倍是...；两万五千是五千的...倍；三百七十五增加二十七倍是...；七千的三点五倍是...；四千二百增加到六倍是...；三千的百分之二十五是...；六万三千八百一十四减少了五分之一是...；十亿人口的百分之零点是...人；九百的三十倍是...；二亿的二十五倍是...。

六。把下面的短文译成乌兹别克语，并用汉语朗读这篇短文，注意数字的读法。

Raqamlarning o'qilishiga e'tibor bergan holda o'qing va o'zbek tiliga tarjima qiling:

中国第三次全国人口普查材料

一九八二年七月一日中国举行了第三次人口普查，数字如下：

一. 中国29个省，市，自治区和现役军人的人口是1008175288人，同一九六四年第二次全国人口普查的964581759人相比，十八年间共增长143593493人，年平均增长率为2，1%。

二. 29个省，市，自治区和现役军人的人口中，男性占519433369人，女性占488741919人；汉族人口为936003824，各少数民族人口为72171464人。

三. 29个省，市，自治区和现役军人的人口中，有大学毕业文化程度的4414495人，高中文化程度的66478028人，初中文化程度的17877140人，小学文化程度的355160310人，文盲和半文盲为235820002人。

四. 29个省，市，自治区1981年出生人口为20689004人，

出生率为20, 91% , 1981 年自然增长的人口为14399601, 自然增长率为14, 5%。

五. 29个省, 市, 自治区中, 居住在城镇的总人口为206588582人。

六. 中国人民解放军现役军人的人口总数为4238210。

七. 把下列的句子译成乌兹别克语并说明表示概数的方法。

Quyida berilgan gaplarni o'zbek tiliga tarjima qiling va taxminiy sonlarning ifodalanishini tushuntirib bering:

隔河有几点火光, 像是村落。幼儿的母亲是一个三十多岁的妇女。我们来到他家将近一个月了。再过三四年, 我也得跟你一样。他带来了许多痛心的消息。休息了大约有半个小时, 他又起身去劳动。接连十几天, 走的全是不熟悉的地方。预计今年全国完成基本建设投资约七百亿元。约莫八点钟, 我们已经离开了家。他的头发好象有好几个月没理过了。她哥哥二十七八了。请你考虑一下, 最好二十四个小时以内给我一个满意的答复。不几天就要下雪了。一个月只省出五百块钱左右。他是四十开外的人了, 要说不老, 也不年轻了。约莫是在早上三点钟左右吧, 一辆大卡车停在我们家的门口。十来个候车的旅客坐在各自的行李上。几百万元, 这不是小事。

八. 模仿句子。

Quyidagi gaplarga qarab yangi gaplar tuzing:

他跑了十几步就停下来了。他的衣服好像好几天没洗过了。二十来个人站在外边候车。只来了十个人左右。她来到这儿将近一年了。十五岁以上的都得去工作。再过两三天, 天气就好了。我身上仅有十来块钱了。一个五十岁上下的女人站在我面前。

九. 判断下列句子的正误, 并将错的改正过来。

Quyidagi gaplarning to'g'ri-noto'g'ri ekanligini aniqlang va xatolarni tuzating:

我们班有十个来学生。他已经学了十来课书了。春节左右

王刚要回家乡去一趟。老师的孩子很小，看上去五岁上下。我们的工厂去年生产一千万吨化肥，今年生产二千万吨，今年的产量是去年的一倍。小梅去天津了，国庆前后回来。

十。把下列句子译成汉语。

Xitoy tiliga tarjima qiling:

1. Yer – Quyosh sistemasining sayyoralaridan biridir. Uning quruqlik yer maydoni 149 mln. kv. km., bu esa yer sayyorasi maydonining 30% tashkil qiladi. Yerning suv yuzi maydoni 361 mln. kv. km., ya’ni yer sayyorasi maydonining 70% tashkil qiladi.

Yer yuzida oltita materik joylashgan. Ulardan eng yirigi Osiyo hisoblanib, uning maydoni 44,4 mln. kv. km.ga teng. Afrika maydoni – 30 mln. kv. km. Shimoliy Amerika (Markaziy Amerikani hisobga olgan holda) maydoni – 24,3 mln. kv. km. Janubiy Amerika maydoni 18 mln. kv. km. Yevropa maydoni – 10, 5 mln. kv. km. Yer yuzidagi eng kichik materik bu – Avstraliyadir. Uning maydoni 7,7 mln. kv. km.. tashkil etadi.

Yer yuzini to’rtta okean yuvib turadi. Bularndan eng kattasi – Tinch okeanidir, uning maydoni 178684 ming kv. km. Yer yuzidagi eng kichik okean bu – Shimoliy okean, u maydon bo’yicha Tinch okeaniga qaraganda 10 marta kichikroqdir. Atlantika okeani maydoni 91 ming kv. km. Hind okeani maydoni esa – 76174 ming kv. km.

1. O‘zbekiston Respublikasi: *hududi va iqlimi.*

Geografik joylashuvi: O‘zbekiston Respublikasi Amudaryo va Sirdaryo oralig‘ida joylashgan, maydoni – 447,4 ming kv. km. Respublika chegarasi g‘arbdan sharqqa – 1425 km, shimoldan janubga qadar – 930 km.

Chegaralari: Respublika shimolda va shimoli-sharqda Qozog‘iston, sharqda va janubi-sharqda Qirg‘iziston va Tojikiston, g‘arbda Turkmaniston, janubda esa Afg‘oniston bilan chegaradoshdir. Davlat chegarasining Afg‘oniston bilan uzunligi – 137

km., Qozog'iston – 2.203 km., Qirg'iziston – 1.099 km., Tojikiston – 1.161 km. va Turkmaniston bilan – 1.621 km.



Relyefi. O'zbekiston Markaziy Osiyo davlatlari orasida juda qulay tabiiy-geografik sharoitlarga ega. Mamlakat hududi o'ziga xos pasttekislik va tog' relyefini o'z ichiga oladi. O'zbekiston hududining katta qismini (4/5 qismi atrofida) pasttekisliklar tashkil etadi. Shulardan eng muhimi Turon pasttekisligidir. Mamlakat sharqi va shimoli-sharqida Tyan-Shan va Pomir tog' (mamlakatning eng yuqori nuqtasi (4643 m.) tizmalari joylashgan. O'zbekiston hududi markazida dunyoning bepoyon cho'llaridan biri – Qizilqum yastanib yotadi.

Geologik tuzilishi va foydali qazilmalari. Mamlakat yer osti boyliklari tabiiy gaz, qo'ng'ir va tosh ko'mir, oltin, mis, volfram, vismut hamda ochiq neft konlari zahirasiga ega.

Iqlimi. O‘zbekiston iqlimi keskin o‘zgaruvchan kontinental iqlimdir. Mintaqadagi kunduzgi va tungi, yozgi va qishki havo harorati keskin farqlidir. Yillik havo harorati farqi sezilarli darajada yuqori. Yanvar oyi o‘rtacha harorati – 6⁰ gacha tushadi, iyul oyida o‘rtacha havo harorati +32⁰ gacha ko‘tariladi. Pasttekislik hududlarida yillik yog‘ingarchilik miqdori – 120-200 mm., cho‘l hududlarida – 1000 mm. gacha yetadi. Yog‘ingarchilik miqdori kam bo‘lgani sababli, qishloq xo‘jaligi sun‘iy sug‘orish tizimiga bog‘liqdir.

十一。阅读下列短文并译成乌兹别克语。

O‘zbek tiliga tarjima qiling.

我走进一家小超级市场去买面包，女售货员指着一堆棕色面包点点头说：“百分之百”。我问他：“百分之百什么？”“我不知道”，她答道，“我只知道我说了百分之百之后，人们就买它”。

一个学生收到他父亲的信，信上说：你以后写家信，应该多写一些生活的情况，不要只知道要钱。这次寄十块钱给你。附带告诉你犯的一点小错误，用阿拉伯数字写十的时候，只能写一个零，不能写两个。

Mustaqil ta‘lim uchun savol va topshiriqlar:

1. Xitoy tilida taxmin sonlarni yasovchi yordamchi so‘zlar 大概，左右，来，多，差不多，上下 kabilar haqida ma‘lumot bering
2. Xitoy tilida 二 va 两 raqamlarining qo‘llanish xususiyatlari haqida ma‘lumot bering. Misollar keltiring.
3. Xitoy tilida 万，十万，百万，千万，亿 raqamlarining qo‘llanishi haqida aytib bering. Misollar keltiring.



3-DARS



量词

HISOB SO‘ZLAR

Darsning maqsadi: hisob so‘zlar, ismiy hisob so‘zlar, fe‘liy hisob so‘zlar haqida ma‘lumot berish, hisob so‘zlarning qo‘llanish xususiyatlarini o‘rgatish.

Tayanch tushunchalar: hisob so‘z, ismiy hisob so‘z, fe‘liy hisob so‘z, leksik ma‘no, hisob so‘zlarning reduplikativ modeli, so‘z ma‘nosi, so‘z shakli, miqdoriy birlik.

注解

表示事物或动作行为单位的词叫做量词。根据用途不同，所有的量词可以分为两大类：物量词和动量词。

Xitoy tilida hisob so‘zlar ismiy (narsa-predmetlarni ifodalovchi hisob so‘zlar) va fe‘liy (ish-harakatni ifodalovchi hisob so‘zlar) guruhlarga ajratiladi.

物量词：位在名词前面来表示事物单位的词叫做物量词。按照物量词所表示意义的不同，它们可以分为以下几类：

Otlardan oldin qo‘llaniladigan, predmetlarning sonini ifodalaydigan hisob so‘zlar ismiy hisob so‘zlar deb aytiladi. Ular quyidagi guruhlarga bo‘linadi:

(一). 表示度量衡的物量词

Ma‘lum bir o‘lchovni bildiradigan hisob so‘zlar, masalan: 尺, 寸, 里, 斤, 米, 度.

(二). 表示不定数的物量词

Aniq bo‘lmagan miqdorni ifodalovchi hisob so‘zlar, masalan: 些, 点.

(三) 复合量词: 是由两个以上量词构成的, 表示一个复合性单位的量词

Murakkab hisob so‘zlar – murakkab birliklarni ifodalash uchun qo‘llaniladi, odatda bir nechta oddiy hisob so‘zlardan iborat bo‘ladi, masalan: 架次, 人次秒.

(四) 表示个体事物的量词

Universal hisob so‘zlar, masalan: 个, 种, 件.

(五) 表示个体事物的借用物量词 —— 有些名词临时用作量词

Faqat aniq bir otlar bilan birga qo‘llaniladigan hisob so‘zlar, masalan: 碗, 盘, 把, 门, 口, 条.

(六) 表示集体事物的物量词

Juftlikni, ko‘plikni ifodalovchi hisob so‘zlar, masalan: 对, 双, 打, 群.

动量词: 位在动词后面来表示动作行为单位的量词叫动量词。动量词可以分为以下几类:

Fe‘llardan so‘ng, ish-harakat miqdorini ifodalash uchun qo‘llaniladigan hisob so‘zlar fe‘liy hisob so‘zlar deb aytiladi. Ular quyidagi guruhlarga bo‘linadi:

一. 专用动量词: 纯粹表示动作单位的动量词。主要有以下几个

Ish-harakat miqdorini ifodalovchi fe‘liy hisob so‘zlar. Bularga asosan quyidagilar kiradi: 次, 下, 回, 顿, 阵, 场, 趟, 遍, 番。

二. 借用动量词: 表示动作行为所凭借的工具以及人体四肢器官的名词可以借用为动量词

Ot so‘z turkumiga oid bo‘lgan, tananing ma‘lum qismini yoki qo‘llanilayotgan ish quroli nomidan iborat bo‘lgan, ish-harakatning miqdorini ifodalovchi hisob so‘zlar. Masalan: 切了一刀, 放了一枪, 喊了一声, 踢了一腿, 咬一口, 看一眼, 打一拳。

Xitoy tili hisob soʻzlarida quyidagi reduplikativ modellar mavjud: ‘AA’, ‘— AA’, ‘—A—A’.

Hisob soʻzlarning ‘AA’ reduplikativ modeli.

Hisob soʻzlarning ‘AA’ koʻrinishi odatda koʻp uchraydigan takroriy modellardan biri boʻlib, mazkur reduplikativ koʻrinishga ega boʻlgan soʻz “har bir” degan maʼnoni bildiradi¹, masalan:

条条大路通北京

“Har bir yoʻl Pekinga olib boradi”;

步步紧跟着妈妈

“Har qadamda onasining pinjida yurgan”;

Hisob soʻzlarning ‘—AA’ reduplikativ modeli.

Hisob soʻzlarning ‘—AA’ koʻrinishi yuqoridagi modeldan—yi “bir” soni qoʻshilishi bilan farq qiladi. Soʻzning maʼnosi uning gapda qaysi vazifani bajarishiga bogʻliq. Agarda reduplikativ soʻz aniqlovchi vazifasida kelgan boʻlsa, unda u “koʻp” maʼnosini bildiradi:

一队队 “toʻp-toʻp odamlar”;

一件件 “turli-tuman kiyim”;

一支支笔 “dona-dona qalam”.

Agarda ‘—AA’ reduplikativ koʻrinishidagi soʻz gapda hol vazifasida kelsa, unda u “birin-ketin”, “alohida-alohida” kabi maʼnolarni anglatadi:

一次次说 “ketma-ket gapirmoq”;

一回回来 “ketma-ket (birin-ketin) qaytib kelmoq”.

Hisob soʻzlarning ‘—A—A’ reduplikativ modeli.

Hisob soʻzlarning ‘—A—A’ reduplikativ modeli son va hisob soʻz birikmasining toʻla takrorlangan koʻrinishi boʻlib, ‘—AA’ modeliga oʻxshab aniqlovchi boʻlib kelganda koʻp miqdorni bildiradi; soʻzning ‘—AA’ reduplikativ koʻrinishidan konkret leksik maʼno ifodalashi bilan farq qiladi:

¹ Каримов А.А. Хитой тилида ҳисоб сўзлар: лексик-семантик, структурал ва функционал таҳлил. — Т.: ТошДШИ, 2003. — Б. 88.

‘—AA’ modelida:
一件件衣服一件一件的衣服

“turli-tuman kiyim”

Hol vazifasida ‘—AA’ shakliga o‘xshab umumiy ketma-ketlikda bajarilgan harakatni bildiradi, lekin bunda ham uning o‘ziga xos ma’nosi bor:

‘—AA’ modelida:
一口口吃一口一口地吃

“ketma-ket og‘izga tiqmoq
(yemoq)”

‘—A—A’ modelida:

“qavat-qavat kiyim” kabi.

“bir tishlam-bir tishlamdan
yemoq”

Hisob so‘zlarning ‘—AA’ reduplikativ modeli harakatning intensiv ravishda, tezkorlik bilan bajarilishini ifodalasa, ‘—A—A’ reduplikativ shakli harakatning asta-sekin, birin-ketin yuz berishi ma’nosini bildiradi:

一本一本的看

“kitoblarni bitta-bittalab o‘qimoq”;

一个一个走过去

“bittalab-bittalab o‘tib ketmoq”.

‘—A—A’ modelining yana bir xususiyati shundaki, ‘—AA’ modelida son o‘rnida, odatda, —yi “bir” soni ishlatiladi, ‘—A—A’ modelida esa nafaqat —yi “bir” soni, balki boshqa sonlar ham qo‘llaniladi:

三家三家的飞过

“uchta-uchtalab uchib o‘tmoq”;

十本十本地搬

“kitoblarni o‘nta-o‘ntalab tashimoq”.

Takrorlangan miqdoriy–hisob birikmalarning grammatik funksiyalari.

Hisob so‘z va son birga qo‘llanilib, miqdoriy birikmani hosil qiladi¹. Bunda ular birikmaning ichida yakka holda takrorlanishi mumkin.

¹ Jerome L. Packard. The morphology of Chinese: A Linguistic and Cognitive Approach. – Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press; Cambridge University Press, 2001. – P. 112.

1. Miqdoriy birikma tarkibidagi soʻz alohida oʻzi takrorlana oladi. Odatda, koʻpincha —yi “bir” soni takrorlanib, “har bir” maʼnosini anglatadi va gapda hol vazifasini bajaradi:

代表们和大家——握手

“Vakillar odamlar bilan birma-bir qoʻl siqib koʻrishishdi”;

他把参观的情况向大家——做了介绍

“U Hammaga sayohat haqida batafsil (birma-bir) gapirib berdi”.

2. Miqdoriy birikmadagi reduplikativ ism hisob soʻz “beis-tisno”, “hamma” degan maʼnoni anglatadi:

他们瓶瓶饮酒都喝完了

“Ular barcha butilkalardagi ichimliklarni ichib boʻldilar”.

Takrorlangan ism hisob soʻz gapda ega va aniqlovchi vazifalarida kelishi mumkin:

朵朵葵花向太阳¹

“Kungaboqar gullarining har biri quyoshga intiladi”.

Vaqtini ifodalovchi hisob soʻzlar takrorlanganda, hol vazifasini bajaradi:

他天天做早操

“U har kuni ertalab badantarbiya bilan shugʻullanadi”;

该公司年年给国家生产农业物品

“Bu korxonona har yili davlatga turli-tuman qishloq xoʻjaligi mahsulotlarini ishlab chiqaradi”.

3. Miqdoriy birikmadagi harakat hisob soʻzlari takrorlanganda, “doimo” maʼnosini ifodalaydi:

他回回在这儿看电影

“U doimo shu yerda kino tomosha qiladi”;

他家顿顿吃米饭

“U uyda doimo guruch damlab yeydi”.

4. Miqdoriy birikmada birvaqtningoʻzida sonham, hisob soʻz ham takrorlanib kelishi mumkin. Agar ular aniqlovchi vazifasini bajarayotgan boʻlsa, ularga albatta 的 de qoʻshiladi:

¹ 故播刘。实用现代汉语语法。北京，2003年。—页114.

桌子上摆着一盘一盘的水果

“Stolga taqsimcha-taqsimcha ho‘l mevalar tortiladi”;

院子里堆着一堆一堆的柴火

“Hovlida to‘p-to‘p o‘tinlar yig‘ib qo‘yilgan”.

Takrorlangan miqdoriy birikmada — *yi* “bir” soni tushib qolishi mumkin, bunda miqdoriy birikmadan so‘ng 的 *de* qo‘yilmaydi:

这时候件件往事又涌上心头

“Shu vaqt o‘tgan ishlarning hammasi birma-bir ko‘z oldida namoyon bo‘ldi”.

Ikkilangan miqdoriy birikmalar hol vazifasida kelishi mumkin. Bunda ular “ketma-ket ravishda” ma’nosini beradi:

孩子们两个两个地走进教室¹

“Bolalar qator, ikkita-ikkita bo‘lib sinfga kirishdi”.

Agar takrorlangan miqdoriy birikmada — *yi* “bir” soni tushirib qoldirilsa, u holda 的 *de* ham qo‘yilmaydi:

天气一天天暖和起来了

“Ob-havo kundun-kunga isiy boshladi”.

练习

一。熟读并记住下列度量衡单位的物量词。

Quyida berilgan gaplarni o‘qing, o‘lchov birliklarini ifodalovchi hisob so‘zlarni yod oling.

1. 长度: 厘 = 10毫, 分 = 10厘, 寸 = 10分, 尺 = 1寸, 丈 = 10尺, 厘 = 150丈。

2. 面积: 平方厘 = 100平方毫, 平方分 = 100平方厘, 平方寸 = 100平方分, 平方尺 = 100平方寸, 平方丈 = 100平方尺, 平方厘 = 22500平方丈。

3. 地积: 厘 = 10毫, 分 = 10厘, 亩 = 10分, 顷 = 100亩。

4. 重量: 毫 = 10丝, 厘 = 10毫, 分 = 10厘, 钱 = 10分, 两 = 10钱, 斤 = 10两, 担 = 100斤。

5. 容量: 勺 = 10, 合 = 10勺, 升 = 10合, 斗 = 10升, 石 = 10斗。

¹ 故播刘。实用现代汉语语法。北京, 2003年。— 页 89.

二。用下列量词填空。

Qavsda keltirilgan hisob soʻzlarni qoʻllagan holda gaplardagi boʻsh joylarni toʻldiring.

(群, 番, 堆, 副, 套, 架, 根, 种, 张, 枝, 层, 块, 批, 把, 只, 头, 台, 场, 件, 名, 次, 个, 片, 双, 份, 人)

他在北京过了好几...春节。给我这...树叶吧。昨天我买了一...新眼镜。这...参观名头单分配如下: 教员二十..., 行政人员三十..., 学生每班五...。他左边有一...白头发。我昨天处理了一百多...群众来信。一...一...的鸭子在湖面上游去。他还有一...材料要看。玻璃柜里陈列着一...一...邮票。一...一...飞机接连不断地起飞了。一...桌子摆满了大厅。这...楼有十五..., 我住在第五...楼上。厂里来了一...新工人。我们动物园里有三...老虎。要使每一...设备都充分发挥它的作用。你用这...剪刀吧。天飘着两三...白云。他就爱画...画儿, 写...字什么的。上午收到三...公文。他当了一...拖拉机手。那是她的一...好意。这...中药有十三味药。他们两...人抬一...木头。墙上挂着十几...新衣服。她手里拿着几...杨柳。他们总共花了一百多...钱。商店出售时, 一...筷子十...钱。我奶奶家里养了几...羊。这...大火整整烧了两天。我上星期买了一大...土豆。这...彩色电视机又坏了。她那一...话白说了。

三。用适当的量词填空。

Boʻsh joylarni tegishli hisob soʻzlar bilan toʻldiring.

一 () 铅笔, 两 () 椅子, 三 () 黄瓜, 五 () 毛巾, 七 () 国旗, 八 () 橡皮, 九 () 茶, 十 () 珍珠, 三 () 衣服, 第三 () 课文, 六 () 蒜, 五 () 录象机, 十六 () 绳子, 十二 () 蛋糕, 八 () 窗户, 九 () 牛, 两 () 床, 一 () 伞, 三 () 梳子, 五 () 自行车, 七 () 本子, 八 () 汤, 九 () 墙, 一 () 狗。

四。将下列句子翻译成汉语。

Xitoy tiliga tarjima qiling.

Toshkentdan bizning shahrimizgacha 120 ming km.dan ortiq masofa bor. Bu mamlakatning umumiy yer maydoni – 350 ming kv. km. Mamlakatdagi sug‘oriladigan yer maydoni 100 million ga tashkil etadi. Mazkur ko‘prikning og‘irligi 10 million tonna. Jomolungmaning balandligi – 8848,13 metr, yoshi – 400-500 million yil. Quyoshdan Urangacha bo‘lgan masofa 5 milliard km. Suv 100 gradus issiqlikda qaynaydi.

五。熟读并翻译下列句子；指出量词的用法。

Gaplarni o‘qing va tarjima qiling, hisob so‘zlarning vazifasini izohlab bering.

昨天在我们的电影院上映的那部法国影片非常有意思。这两位有名的运动员的最后几盘棋下得很激烈。一伙强盗抢走了几辆汽车和一些贵重文物。我国的三对花样滑冰运动员分别获得冰上舞蹈的前三名。观看这届奥运会的观众超过一千万人次。她散了一把米给鸡，鸡一口一口地吃着地上的米。这座新楼里有一百多套住宅，每套有三间屋子。

六。用下列词语造句子。

Keltirilgan so‘zlardan gaplar tuzing.

你，等，请，一下；再，你，一，说明，下；几，打，了，今天，次，我，电话；问题，要，我们，一下，讨论，专门；你们，给，两，位，一下，我，介绍；几，我们，的，次，来，过，朋友；也，一定，一下，玩，我；一下，这，了解，是，事，怎么，回；你，一下儿，写，你的，请，姓名；把，你，复习，要，一下，篇，这，课文；消息，想，一下，我，的，先生，打听；我，请，顿，这，同志们，午宴，饭店，到，一，家，吃，了。

七。翻译成中文。

Xitoy tiliga tarjima qiling.

1. – Yana bir piyola choydan iching. Qancha shakar solay? Balki, ikki qoshiq murabbodan qo‘sharsiz? Qaysi birini xush ko‘rasiz? Keling, yana bir bo‘lak tortdan yeb oling.

2. – Iltimos, do‘konga borib keling. U yerdan bir kilo shakar, bir bo‘lak kolbasa, bir bo‘lak pishloq, non, bir dona sariyog‘,

bir butilka sut, ikki dona piyoz, bitta mayonez, yarim kilo guruch va har xil ko'katlardan sotib olib keling.

3. – Kecha supermarketga borgan edik. U yerdan o'zimga ko'ylak, akamga kostyum-shim oldik. Undan tashqari o'zimga yana bir juft poyafzal, hamda o'g'limga bir necha juft noski sotib olib berdim. Yangi mahsulotlar ichida mebel hamda osh-xona jihozlari ham bor ekan. Keyingi haftada o'zimizga yangi mebel va televizor sotib olmoqchimiz.

八。把下列句子翻译成乌兹别克语。

Quyidagi gaplarni o'zbek tiliga tarjima qiling.

这部影片曾在许多城市中放映，观众达三千多万人次。火车的速度每小时六十公里。下课铃响了，我看见许多学生三三两两地从教室里走出来。教师用红笔把文法方面的错误都一一地改正过来。荣师傅是个顶活泼的人，村里不管大人小孩子都很喜欢他。桔子很好，我买了十斤。你拿一本，他拿一本，一下子把桌子上的书全拿光了。他已经上了三十多次的医院了。她心里不痛快，不知骂了几次人。这位笔者一年写了十篇文章。学生连一遍也不敢念。那棵树比屋顶还高三尺。这匹布大约十丈八尺长。这只鸭子三斤重。这本俄汉词典是去年出版的。小孩子把这条裤子弄得很脏。她养的几盆花比你的漂亮多了。在这所研究里有三十多个研究员在工作。他买了一顶新帽子。

九。翻译成汉语。

Xitoy tiliga tarjima qiling.

Do'stim menga qaradi-yu, kulib yubordi. Soldat bir necha qadam tashlab to'xtadi. Men poytaxtda uch marotaba bo'lganman. Van yana darslarni qoldirdi, unga yana bir marta tanbeh bermasak bolmaydi. Kutubxonaga yangi nashrdagi kitoblar keldi, men bir nechtasini oldim. Iltimos, qoidani yana bir bor takrorlab bersangiz. Bu yengil avtomobilning tezligi soatiga 200 km.ni tashkil etadi. U matnni asta-sekin, shoshilmasdan, so'zma-so'z o'qib chiqdi. Uning otasi Pekinda biron marta ham bo'lmagan, bu uning Pekinga birinchi tashrifidir. Tomoshabinlar teatrga birma-bir

kirib borishdi. Bu oyda ikkita konferensiyada qatnashib, beshta maqola yozdim. Kecha kechqurun so‘zlarni o‘n marotaba qaytargan edim, lekin bugun birontasini ham eslay olmayapman. Meni bo‘yim undan o‘n santimetr ga baland.

十。阅读并翻译。

O‘qing va tarjima qiling:

从前有这么一家，共有三口人，有婆婆，儿子，儿媳妇。儿媳妇的心眼反应有点慢。

□□□ 老婆婆的哥哥来串门。午饭时，老太太为远方的哥哥准备了几个菜，陪老哥哥喝几盅。儿媳妇侍候着，拿了两个饭碗，两根筷子。老婆婆叫儿媳妇再拿一双筷子。儿媳妇说：“那不拿了么？”婆婆说：“你只拿了两根筷子”。儿媳妇说：“一人一根不就够了么？”

一位农夫被送进了医院，因为他显得糊里糊涂象是中风了。为了检查它的脑力情况，医生问他：

《如果在您的牧场理有100只绵羊，7只跑掉了，那么还剩下几只？》

《1只不剩》— 农夫答道。

《不对，应该是93只》。医生说。

《笨蛋，您对绵羊一无所知》。— 农夫嘲笑道 — 《当它们中那只傻哑巴决定逃跑时，它们已经全跑光了》。

Mustaqil ta’lim uchun savol va topshiriqlar:

1. Xitoy tilida qandai ismiy hisob so‘zlarni bilasiz? Misollar keltiring.

2. Xitoy tilida takrorlangan miqdoriy birikmaning xususiyatlari haqida ma’lumot bering.

3. Hisob so‘zlarning qanday reduplikativ modellari bor? Har bir model bo‘yicha misollar keltiring.



4-DARS



形容词

SIFAT

Darsning maqsadi: sifat turkumiga oid soʻzlarning morfologik va sintaktik xususiyatlarini yoritib berish, sifatlarning reduplikatsiyasi haqida maʼlumot berish.

Tayanch tushunchalar: morfologiya, sintaksis, semantika, sodda sifatlار, qoʻshma sifatlار, yasama sifatlار, sifatlarning reduplikatsiyasi, model, morfema.

注解

表示人或事物的性质和状态的词叫做形容词。从构词法角度来看，形容词可以分为。

Predmet yoki obyektning belgi va xususiyatini bildiruvchi soʻzlar turkumi sifat deb ataladi. Tuzilishi jihatidan sifatlار quyidagi guruhlariga boʻlinadi:

1. 单纯的形容词 Sodda sifatlار, masalan: 美, 脏, 黑, 大, 远, 早.

2. 派生形容词 Yasama sifatlار, masalan: 可口, 可观, 可怕, 可爱, 可笑, 可耻, 好受, 难怪, 难说, 白做, 白说.

3. 复合形容词 Qoʻshma sifatlار, masalan: 美丽, 明白, 痛快, 便宜, 雪白, 飞快, 客气, 鲜红, 恶心, 满意, 伤心, 年轻, 心虚, 胆怯.

形容词的语法特征

Sifatlarning grammatik xususiyatlari

1. 绝大多数形容词可以受程度副词的修饰。

Aksariyat sifatlar ravishlar bilan birga qo'llaniladi. Ravishlar sifatlardan oldin keladi.

2. 形容词后面可以加《了》或《起来》来表示性质状态的变化她脸红了。生活好起来了。Holat yoki belgining o'zgarishini ifodalash uchun sifatlardan keyin了 yoki 起来 suffikslari qo'llanilishi mumkin, masalan: 她脸红了。生活好起来了。

3. Xitoy tilida sifatlarning reduplikatsiyasi keng qo'llaniladi. Reduplikativ sifat, odatda, obyektning ma'no-mohiyatini, uning xususiyatini kuchaytirishga xizmat qiladi: 短短 “kap-kalta”, 厚厚 “qalindan-qalin”, 干干净净 “top-toza”.

Reduplikativ sifat inkor shaklda ishlatilmaydi. Bundan tashqari, yordamchi fe'llar – 了, 过, 者 suffikslari bilan ham qo'llanila olmaydi¹.

Sifatlarning ‘AA + 儿’ er reduplikativ modeli.

Sifatlarning ma'lum qismi reduplikatsiyaning ‘AA’ modeli asosida takrorlanadi. Og'zaki nutqda reduplikativ sifatning ikkinchi bo'g'iniga儿qo'shilib kelishi mumkin, bunda reduplikativ sifatning bu bo'g'ini birinchi ohangga aylanadi va u urg'u ostida keladi. Masalan, 早早儿zǎo' zāor “ertaroq”, 慢慢儿màn' mǎnr “asta-sekin”, 远远儿yuǎn' yuānr “uzoqroq”. Mazkur model so'zning intensiv formasini yasash uchun xizmat qiladi.

Rasmiy nutq yoki adabiy asarlarda reduplikativ sifatlarning bo'g'ini o'zgarmaydi va儿ham qo'shilmaydi².

Sifatlarning ‘AABB’ reduplikativ modeli.

Sifatlarning ma'lum qismi o'ziga xos ikki xil reduplikat shaklida qo'llaniladi. Birinchisi – to'liq holda reduplikat shakliga

¹ 黄蓓蓓. 实用现代汉语语法. - 北京, 1989年. - 页 78.

² 故播刘. 实用现代汉语语法. - 北京, 2003年. - 页 126.

aylanuvchi sifatlar. Bular reduplikatsiyaning ‘AABB’ modeli asosida takrorlanadi. Masalan, 清清楚楚 “aniq”, “ravshan”, 干干净净 “top-toza”. Ushbu model asosida yasalgan sifatlar so‘zning yangi formasini hosil qilish uchun xizmat qiladi.

在节日的时候，他们的队伍最好看了，花花溜溜的

“Bayramda ularning komandasi turli-tuman libosda eng chiroylisi edi”;

纸上写着密密麻麻的小字

“Qog‘ozda iyerogliflar juda zich va mayda yozilgan”;

李先生看到他这么松松垮垮的样子，就特别生气了¹

“Li janob uning bu qadar loqayd, hamma narsaga befarq bo‘lgan munosabatini ko‘rib juda jahli chiqdi”.

Og‘zaki nutqda ushbu sifatarning ikkinchi bo‘g‘ini yengil ohangda, uchinchi bo‘g‘ini birinchi ohangda o‘qiladi, to‘rtinchi bo‘g‘in ham birinchi ohangda o‘qilib 儿 er qo‘shilib kelishi mumkin. Masalan, 漂漂亮亮 “go‘zal”, 明明白白 “aniq”².

Shu bilan birga shunday sifatlar ham borki, ularning asl tuzilishi ‘AABB’ modeliga ega va tub so‘z hisoblanadi: 病病歪歪 “kasalmand”, 大大咧咧 “qattiq kulmoq”³.

Sifatlarning ‘A里AB’ reduplikativ modeli.

Sifatlarning yana bir reduplikativ shakli ‘A里AB’ modeliga ega bo‘lib, bu tipdagi reduplikatsiya “to‘liqsiz” deb nomlanadi. Bunda so‘z bo‘g‘inlarining ohangi o‘zgarmaydi, birinchi bo‘g‘in urg‘u ostida, ikkinchi bo‘g‘inning o‘rnida yengil ohangda o‘qiluvchi 里 keladi, uchinchi va to‘rtinchi bo‘g‘inlar o‘z ohanglarida o‘qiladi. Ba’zi hollarda to‘rtinchi bo‘g‘in ham urg‘u ostida kelishi mumkin, bu holda gapning ohangi yanada kuchayadi⁴. Bularga misol

¹ 丁声树等。现代汉语语法讲话。- 北京：商务印书馆，1961年。- 页 81.

² 故播刘。实用现代汉语语法。- 北京，2003年。- 页 126.

³ 故播刘。实用现代汉语语法。- 北京，2003年。- 页 129.

⁴ 李海。形容词与否定副词“不”组合的意义，句法制约。- 南京师范大学出版社，1991年，第2期。- 页 204.

tariqasida quyidagilarni keltirish mumkin: 糊里糊涂 “bema’ni”, “aqlsiz”, 傻里傻气 “ongsiz”, 邋里邋遢 *lalilata* “sergap”, 马里马虎 *malimahu* “mas’uliyatsiz” va boshqalar. Ushbu model so‘zning yangi formasini hosil qilish uchun xizmat qiladi:

您不应该说这样的糊里糊涂的话¹

“Siz bunday bema’ni gaplarni gapirmasligingiz kerak”.

To‘liqsiz reduplikativ shakldagi sifatlar mazmun-mohiyatiga ko‘ra “beparvolik”, “pisandqilmaslik”, shuningdek, “jirkanish” ma’nolariga ham ega bo‘lib, salbiy xarakter-xususiyat yoki holatni anglatadi.

Sifatlarning ‘ABAB’ reduplikativ modeli.

Ba’zi sifatlar ‘ABAB’ modeli asosida takrorlanadi. Masalan, 滚圆滚圆 “yum-yumaloq”, 雪白雪白 “oppoq”, 冰冷冰冷 “muzdek sovuq”. Bu modeldagi sifatlar konnotativ ma’noga ega bo‘lib, odatda, gapning ma’nosini kuchaytirish uchun xizmat qiladi. Ushbu model ham so‘zning yangi formasini hosil qiladi:

天上有明亮明亮的星星²

“Osmon to‘la charaqlagan yulduz”;

他焦黄焦黄的长脸上布满了皱纹³

“Uning to‘q bo‘g‘doy rangli yuzi to‘la ajin edi”.

Sifatlarning ‘AABBSS’ reduplikativ modeli.

Ba’zan sifatlarning ‘AABBSS’ modeli asosidagi takrori uchraydi. Masalan:

小河两岸，长满了一行行密密实实的低矮柳⁴

“Ariqning ikki qirg‘og‘ini pastakkina sirli majnuntollar qoplab yotardi.

Reduplikativ shaklda qo‘llanmaydigan sifatlar ham kam emas, bularga misol tariqasida quyidagilarni keltirish mumkin:

¹ 故播刘。现代汉语动词与形容词特点。- 北京，2003年。- 页 112.

² 交际汉语。- 华语教学出版社，2001年。- 页 37.

³ 故播刘。现代汉语动词与形容词特点。- 北京，2003年。- 页 115.

⁴ 刘元满。“太 + 形/态”与“了”。- 语言教学出版社，1999 第 1 期。- 页 5.

伟大 “ulug”, 光明 “yorug”, 幸福 “baxtli”, 假 “yolg‘on”, 美丽 “chiroyli”, 英明 “dono”, 熟悉 “tanish”, 困难 “qiyin”, 悲 “g‘amgin”, 疯 “telbali”, 艰巨 “mashaqqatli”, 贼 “mug‘ombir” va boshqalar¹.

Xitoy tilida har bir sifatning o‘ziga xos reduplikativ modeli mavjud.

形容词的语法功能 Sifatlarning sintaktik vazifalari

1. 形容词能作定语 Aniqlovchi vazifasida: 他是一个高而瘦的老人。

2. 形容词能作形容谓语 Kesim vazifasida: 这件衣服合适。外边风大。

3. 形容词能作状语 Hol vazifasida: 孩子们愉快生活，健康地成长。

4. 形容词能作主语 Ega vazifasida: 虚心使人进步，骄傲使人落后。

5. 形容词能作宾语 To‘ldiruvchi vazifasida: 我爱清静，不爱热闹。

练习

一。分析下列句子中形容词的用途。

Sifatlarning gaplardagi funksiyalarini tahlil qiling.

春天的脚步近了。深蓝的天空中挂着金黄的圆月。你该好好地写。我并不想给你添许多麻烦。她睡得那样甜蜜。我们学院的四周远远近近，高高低低都是树。他态度很温和。母亲同情贫苦的人。他很怕热。我们合作得很好。热热闹闹总比冷冷清清好。

二。写出并分析下列形容词的重叠式。

Quyidagi sifatlarning reduplikativ shaklini yozing.

大，高，红，凉快，热闹，漆黑，雪白，高兴，滚圆，痛快，生疼，清楚，正气，焦黄，模糊，顺当，冰凉，贫穷，大方，干净，活泼，平安。

三。用下列形容词重叠造句子。

Quyidagi sifatlarning reduplikativ shakli bilan gaplar tuzing.

¹ 故播刘。实用现代汉语语法。- 北京，2003年。- 页 130.

快, 好, 慢, 矮, 胖, 瘦, 远, 白, 干净, 老实, 马虎, 飞快, 热闹, 高兴, 随便, 痛苦, 快乐, 整齐, 仔细。

四. 用适当的形容词完成下列句子。

Gaplarni tegishli sifatlar bilan to'ldiring.

这个国家是世界上……。这个地区土地……。这个地区大自然……。这个国家的森林……。这个国家的河流……。这个国家的海岸线……。这个区域有……。这个国家的自然资源……。那里有……矿藏。这个人……。他一般……工作。无论在城市还是在乡村, 人们都在……劳动。

五. 把下面的词语连成句子, 并指出形容词的用途。

Quyidagi so'zlardan gaplar yasang va ulardagi sifatlarning funksiyalarini izohlab bering.

都, 很, 衣服, 破烂. 的, 同情, 母亲, 人, 贫苦. 爱, 也, 我, 热爱, 冷静. 远, 不, 他, 得, 住. 天空, 的, 中, 深蓝, 一轮, 金黄, 挂着, 的, 圆, 月. 不, 我, 想, 你, 给, 许多, 添, 麻烦, 了. 是, 人, 一, 而, 高, 他, 个, 的, 瘦. 上, 非常, 街, 安静. 他, 甜蜜, 那样, 得, 睡. 力量, 把, 劳动者, 大地, 的, 得, 多美, 改变. 的, 她, 温和, 态度, 很.

六. 把下面的句子翻译成乌兹别克语。

Quyidagi gaplarni o'zbek tiliga tarjima qiling.

我们该丰富我们的词汇。文艺是自己的好, 妻子是别人的好。这是一本很有意思的书。汽车坏了。你们得克服这些困难。这个任务太复杂。那是自然的。这种看法很公平。他昨天还好好的, 今天怎么就死了。这个问题提得很深刻。小孩子低着头慢慢地走了。前面那个高个就是我的老朋友。远亲不如近邻。不必多说。他成绩很大。你不要白白的浪费时间。他们已经和和美美的过日子了。我比她小两岁。他头发白了。值日生把教室打扫得干干净净。火车快进北京站了。

七. 把下面的句子翻译成汉语。

Quyidagi gaplarni xitoy tiliga tarjima qiling.

Oktyabr oyidan boshlab havo sovib boradi. Kutilmaganda qor yog'di, havo juda sovib ketdi. Bir necha kundun keyin pomidorlar qizara boshladi. Bog'imizning olmalari qizil rangda va juda mazali. Sovuqdan bolalarning burunlari qizarib ketdi.

Bu kitobda grammatika bo'yicha berilgan mashqlar juda oson. Siz bunday bema'ni gaplarni gapirmasligingiz kerak. Onasining vafotidan keyin uning sochlari qisqa vaqt ichida oqarib ketdi. Qog'ozda iyerogliflar juda zich va mayda yozilgan. Sog'lig'ingizga beparvo bo'lmang. Sochlarim o'ttiz besh yoshdan keyin oqara boshladi. Qish kelishi bilanoq daryoning suvi muzlab qoldi. Suv -4 gradusda muzlaydi. Havo isib ketdi. Bir yil ichida u sezilarli darajada semirdi. Uning sovuqdan-sovuq gaplari yuragimga qattiq botdi. Qizlarimiz bir-biridan chiroyli va xushmuomalali. Bema'ni gaplarni qo'ying, bunchalik maydagap bo'lmang, sizga yarashmaydi. Uning uzun qora rangli ko'ylagi ustidan tashlab olgan och pushti rangli sharfi hammaning e'tiborini tortdi. U balandparvoz gaplarni yoqtirmaydi.

八. 把下列形容词重叠并用适当的词语填空。

Qavslar ichida berilgan so'zlarning reduplikativ shaklini qo'llab gaplardagi bo'sh joylarni to'ldiring.

(红, 白, 黑, 短, 整齐, 热闹, 高兴, 简单)

今天我们.....地开了一个运动会。那个女孩子.....得脸,的头发, 非常好看。他的房子布置得很好看, 书架子上.....地放着许多书。他用.....的几句话, 就把这个句子的意思讲清楚了。要用部首查字法, 先要把字的笔画.....地数出来。新年到了, 每家都.....在一起过年。我们在屋子里看书, 一出门才知道下雪了, 地上已经变得.....的了。

Mustaqil ta'lim uchun savol va topshiriqlar:

1. Xitoy tilida sifatlarning yasilishi haqida ma'lumot bering.
2. Xitoy tilida ikki bo'g'inli sifatlarning reduplikatsiyasi haqida ma'lumot bering. Misollar keltiring.
3. Sifatlarning sintaktik funksiyalari haqida ma'lumot bering.



5-DARS



副词

RAVISH

Darsning o'quv maqsadi: ravishlar haqida ma'lumot berish, payt, jamlovchi, daraja ravishlari, takronni, tasdiq va inkorni, holatni ifodalovchi ravishlar haqida ma'lumot berish, ravishlarning qo'llanish xususiyatlarini o'rgatish.

Tayanch tushunchalar: payt ravishi, jamlovchi ravishlar, daraja ravishi, takronni ifodalovchi ravishlar, tasdiq va inkor ravishi, holat ravishi.

注解

用来修饰动词或形容词的词叫做副词。根据意义的不同，可以把副词分为以下几类。

Harakat va holatning belgisini bildiruvchi so'zlar turkumi ravish deb ataladi. Ravishlar odatda fe'l va sifatlardan oldin qo'llaniladi. Ravishlar ma'no jihatidan quyidagi turlarga bo'lindi:

1. 表示时间的副词 Payt ravishlari, masalan: 刚, 已经, 曾将, 正在, 才, 就, 马上, 立刻, 常常, 渐渐, 从来等。

2. 表示范围的副词 Jamlovchi ravishlar, masalan: 都, 一起, 总, 完全, 一块, 一同, 一共, 一齐, 只, 仅, 仅仅, 唯, 唯独等。

3. 表示程度的副词 Daraja ravishlari, masalan: 很, 非常, 挺, 更, 太, 最, 极, 比较, 稍微, 略, 略微, 相当等。

4. 表示重复的副词 Takromni ifodalovchi ravishlar, masalan: 又, 也, 再, 再三, 还, 重新, 反复等。

5. 表示肯定, 否定的副词 Tasdiq va inkor ravishlari, masalan: 一定, 准, 必定, 必然, 不, 没, 非, 未等。

6. 表示情状的副词 Holatni ifodalovchi ravishlar, masalan: 竭力, 自然, 互相, 悄悄, 大力, 亲自, 决然等。

7. 表示语气的副词 Modallikni ifodalovchi ravishlar, masalan: 可, 幸亏, 难道, 究竟, 到底, 反正, 却, 倒, 大约, 难怪, 大概等。

有些副词能表示几种意义, 属于几类。比方说, 《就》和《才》是两个很常用的副词, 可以表示时间, 范围, 语气也可以起关联作用。Ba'zi bir ravishlar bir necha ma'noga ega. Masalan, 就 va 才 ravishlari.

表示时间的《就》表示说话者认为行为动作实现得早或实现得快, 有的时候也表示《立即, 马上》的意思。而用《才》表示说话者认为实现得晚或慢。Vaqtning ifodalovchi 就 ravishi xatti-harakatning qisqa muddat ichida, tez sodir bo'lishini ifodalaydi, unga 立即, 马上 kabi ravishlar sinonim hisoblanadi. 才 ravishi esa xatti-harakatning sekin, uzoq muddat ichida sodir bo'lishini ifodalaydi. Masalan: 我们八点半开始上课, 他八点就到学校了(早)。这首诗他念了三遍就背会了(快)。稍微等一会儿, 她就要回来(马上)。这篇课文他念了好几遍, 才记住了(慢)。会议四点开始, 他四点过三分才来(晚)。

表示范围的《就》表示说话人认为数量多, 《才》表示说话人认为数量少。Shu bilan birga 就 ravishi so'zlovchi nazarda tutayotgan miqdorning ko'pligini, 才 ravishi esa miqdorning kamligini ifodalaydi. Masalan, 我们一周就上二十六节课。他们一周才上十四节课。

练习

Mashq va topshiriqlar

一。阅读下列短文并指出副词的种类。

Quyidagi gaplarni o‘qing va ravishlarni ma’no jihatidan qaysi turga oid ekanligini aniqlang.

—《上自习课的时候，你们教室里有多少人？》

—《如果老师在的话，一共有36个人。》

—《那么，老师不在的话，就有35个学生啦？》

—《不，如果老师不在的话，教室里连一个人也没有了！》

—《什么时候摘苹果最好？》

—《下雨的时候最好，因为园丁呆在屋里，狗也不在院子里。》

—《世界上什么最大？》

—《眼皮最大。》

—《为什么？》

—《眼睛一闭，全世界都被它遮住了。》

二。用《才》和《就》填空并翻译。

Gaplardagi bo‘sh joylarni **才** va **就** ravishlari bilan to‘ldiring.

电视七点开始，他七点半……来。这本课本共有六十课，我们……学了十五课。今天晚上看球赛，我们五点半……吃晚饭了。展览室不太多，我们看得很快，四点半……回学校了。王同志觉得不舒服，晚上九点半……睡觉了。他昨天睡得很晚，今天早上九点……起床。电影七点开演，六点三刻他……来了。电影七点开演，七点一刻他……来了。展览馆很近，我们两点出发，两点一刻……到了。展览馆很远，我们两点出发，四点一刻……到了。这些学生来得太晚，昨天……开始上学了。昨天我们吃了饭……去公园。

三。翻译成汉语，注意副词的使用。

Xitoy tiliga tarjima qiling, ravishlarning qo‘llanilishiga e‘tibor bering.

Men bu vazifani uch soatdan keyingina bajarib bo‘laman. Qo‘ng‘iroq chalinishi bilanoq u yugurib chiqib ketdi. Biz endigina ishni boshlab turganimizda, kutilmaganda yomg‘ir yog‘ib yubordi. Biz barcha ishlarni tugatib bo‘lganimizda u kirib keldi. Ular soat yettida poyezdga o‘tirib, manzilga soat yetti yarimdayoq yetib borishdi. Van soat beshda xitoy tili darsidan berilgan mashqlarni bajarishni boshladi va soat sakkizdagina tugatdi. Quyosh chiqishi bilanoq kun yorishdi. Men imtihonlarni topshirib bo‘lgach, uyga qaytmoqchiman. Uning isitmasi ukoldan keyingina tushdi. U dorini ichishi bilanoq o‘zini yaxshi his qila boshladi.

四。选词填空。

Bosh joylarni tegishli ravishlar bilan to‘ldiring.

A. 都, 只

你家里有几口人? 我家里.....有三个人, 我和我爱人, 还有一个小女儿。书架上所有的中文书.....是我的。哪个人..... 有自己的特点, 一个人一个样。你怎么.....能看别人的缺点, 而看不到人家的优点呢?有小王还没来, 别人.....来了。爷爷和奶奶.....有他这么一个孙子, 怎么不疼爱呢? 我们种的几棵树.....死了。

B. 最, 更, 稍微, 比较

清晨, 雾很大, 江面上的雾.....大, 前面的船都看不清。他一个人照顾四个孩子,大的十岁,小的两岁。做这个菜一定要加上一点糖才.....好吃。我新买的一双皮鞋,有一点儿小, 样式倒不错。今天虽然不刮风了, 可是还是.....冷。你的个子算.....高的了, 女同学里很少有你这么高的。我爱上了这里的劳动生活,爱上了这一片金黄色的田野。

C. 已经, 曾经

我看你很面熟, 我们好象.....在哪儿见过面。我小时候.....跟爸爸来过这个地方。这个学期.....过了三分之二

了，再过一个月左右就放假了。这位伟大的作家，青少年时代……当过卖报童和印刷工人。

D. 才，就

路上他太累了，午饭时他只吃了一点点……不想吃了。玩了一整天，晚上躺在床上……觉得累了。我们姐妹四个，大姐是大学毕业生，我们三个上完高中……工作了。抗日战争一开始，我……离开家乡了，有到解放战争胜利后……回去了。马上……上课了，快跑两步吧。

E. 不，没有，别

要是你……了解情况，就请你……乱说。这种圆珠笔我还……用过。看你的样子，好象还……听懂我说的话。大家都知道……空气，飞机是飞……起来的。刚才我来找过你三次，都……见到你。老张从来……抽烟，有的朋友请他喝酒，他也从来……喝过。这几个字……可能是小王写的，小王今天……来上课。最近一段时间，我哪儿都……去，也……干什么事，只休息了几天。

F. 还，又，再，也

那天，天……不亮，就听见外面一阵一阵的欢呼声。别看我满头白发，我的心……年轻着呢！我们老师的办公室……干净……整洁。你刚才唱的歌实在太动听了，欢众请你……唱一遍。日子过得真快，明天……是星期六了，……过两天，这个月……过去了。那个外文电影我……看了一遍，可是……有一些地方没看懂。你的病虽然好了，可是……需要休养一段时间。

五. 完成下面的句子.

Gaplarni to'ldiring.

他们今天早上坐汽车到长城去玩去了，大家都玩得……。李先生一连飞了几个小时，路上……。我回家已经十一点了，所以我们吃饭吃得……。躺下以前，把你的表对一对，它不准，快得……。天气变得真快，今天冷得……。好久没吃北京烤鸭了，今天可以痛痛快快地吃了一顿了，……。今天下雨，这样的天气开车去你家……。伊万诺夫先生是莫斯科大

学教授，专门研究明朝小说，他……。他们去森林玩儿，这个地方蚊子……。

六. 用表示程度的副词填空.

Darajani ifodalovchi ravishlarni qo'llagan holda gaplarni to'ldiring.

A. 老赵四十岁，长的不漂亮，可是……高，人……聪明，文章写的……好，就是唱歌唱得不……好听。他家里经济状况不好，他穷得……老李是老赵……好的朋友。他是个画家，画画儿画得……好看。老李……喜欢唱歌，也唱的……不错。他是……健谈的人，他懂英语，可是说得不……流利。他家里的情况也不……好，可是比老赵好一些。老李……佩服老赵。

B. 我到王同志家过生日。听说王同志家里人……多。除了父母之外，还有两个姐妹和两个兄弟。他们都……小。老王和妹妹的岁数差得……多了。老王的父亲年纪已经……大了。老王……有学问，他的兴趣……广。他……近常常有病。我……佩服王同志。老王活得……幸福。

七. 辨别下列各组句子中哪一个是对的，并说明理由。

Quyidagi gaplarning to'g'ri yoki xato ekanligini toping.

1. 太阳曾经落山了，咱们该回去了。 / 太阳已经落山了，咱们该回去了。
2. 天黑下来了，就要马上下雨了。 / 天黑下来了，马上就要下雨了。
3. 那个地方太冷了，我不想还去。 / 那个地方太冷了，我不想再去。
4. 我们立刻才出发，你怎么现在就来？ / 我们立刻就出发，你怎么现在才来？
5. 她的球掉到就要水里去了。 / 她的球就要掉到水里去了。
6. 东郭先生把狼藏起来，打猎的哪儿找不到了。 / 东郭先生把狼藏起来，打猎的哪儿也找不到了。
7. 姐姐在商店买糖也水果了。 / 姐姐在商店买糖，也买水果了。

8. 我们都很写汉字。/ 我们都很喜欢写汉字。

八。根据下列短文选择适当的副词填空。

Qavs ichida berilgan ravishlarni qo'llagan holda gaplarni to'ldiring.

(叶, 很, 正, 就, 一块儿/一起, 已经, 比较, 非常/十分, 曾经)

萨沙在来信中说:《我是昨天下午到杭州的。这是到中国以后第二次游览西湖。这里要比北京暖和得多,到处是一片春色。我将在这里玩一个星期左右。三月中旬以前一定回北京》。

到中国以后,萨沙.....去过一次杭州。我接到信时,萨沙.....到达杭州了。这几天,萨沙.....在杭州参观游览.....过四五天,萨沙.....回北京来了。萨沙这次去南方游行,一共.....用了七八天。萨沙这次游行的时间是.....短的,但一定是.....有意思的,因为现在.....春天。春天的西湖风景是.....优美的。有机会,我.....想去玩一次,并且请萨沙跟我.....去。

九。将下列句子翻译成中文。

Xitoy tiliga tarjima qiling.

Men do'stimning yoniga borib undan yana bir bor menga yordam berishini iltimos qilmoqchiman. U yana kech qolsa kerak. Darsda faqat uchtagina talaba qatnashdi, qolganlar betoblighi sababli kela olmadi. Uning gapiga qaraganda u o'z ishini borgan sari yoqtirib boryapti. Iltimos, bir oz kutib turing. Biz hoziroq ketishimiz kerak. Opam mevalardan ham, sabzavotlardan ham olib keldi. Van kelishgan yigit, undan tashqari ham aqlli, ham ongli. Oilamizda mendan tashqari yana ikkita opam bor. Uni allaqachon unutib bo'ldim, hatto yuzini ham eslay olmayman. Yana nima gapingiz bor? Sur'at u bilan birga o'tgan quvonchli damlarni yana bir bor esga soldi. Uni ko'rmaganimga yetti yil bo'ldi.

十。用适当的副词填空并指出副词的种类。

Gaplarni tegishli ravishlar bilan to'ldiring.

甲. 你.....干什么?练习吗?

乙. 没有, 我.....念课文呢。

甲. 你为什么.....快做练习? 现在.....九点了, 什么时候儿.....做练习呢?

乙. 我一刻钟以后.....开始做练习。我有一个学习计划, 每天用三刻钟

大声地念课文。现在.....念完呢!

甲. 为什么订这样的计划呢?

乙. 发音是.....重要的。要是希望自己说的话中国人能听懂, 必须发

音正确。所以我从开始学习起,注意发音。有机会, 我.....

请先生给我纠正发音的错误。

甲. 所以你的发音特别正确。但是你用这么多时间念课文, 有时间记生

词, 复习语法吗?

乙. 念课文, 好处.....多。要是课文念熟了, 里面的语法.....懂了,

生词.....记住了。

甲. 你每天用多少时间做练习呢?

乙. 我每天.....用半个多小时做练习。

甲. 你给我介绍了这种学习方法, 我明天.....试试。

Mustaqil ta'lim uchun savol va topshiriqlar:

1. Xitoy tilida 刚va 才ravishlarining qo'llanish xususiyatlari haqida ma'lumot bering. Misollar keltiring.

2. Xitoy tilida sinonim ravishlarning qo'llanish xususiyatlari haqida ma'lumot bering. Misollar keltiring.

3. Xitoy tilida darajani ifodalovchi ravishlar haqida ma'lumot bering, ularning o'xshash va farqli tomonlarini yoritng.



6-DARS



比较的方式

Taqqoslash usullari

Darsning o‘quv maqsadi: taqqoslashni ifodalovchi konstruksiyalarning qo‘llanish xususiyatlarini yoritib berish, [A跟B一样], [A有B那么/那样(这么/这样)。。。], [A(主语)不如B。。。], [像。。。似的], [好像。。。似的], [如同。。。似的], [好比。。。似的] konstruksiyalarning qo‘llanishini o‘rganish.

Tayanch tushunchalar: konstruksiya, model, obyekt, taqqoslash konstruksiyasi.

注解

Izoh

在现代汉语中,比较事物,性状,程度的高低,同异或差别有多种方式。比较事物,性状同异的格式有。Xitoy tilida taqqoslash usulining bir necha modellari mavjud.

1. [A跟B一样] 句式。A和B代表两种相比的性状或事物。《一样》是比较结果。[A跟B一样] konstruksiyasi. Mazkur konstruksiyada A va B taqqoslanayotgan obyekt yoki ma’lum bir xususiyatlarni bildiradi, 一样esa taqqoslash natijasini belgilaydi. Masalan: 这个字的声调跟那个字的声调一样。这间屋子跟那间房子一样大。他跟我一样喜欢孩子。

在这种句式中,作为比较方面的形容词一般有:

Mazkur konstruksiyada quyidagi sifatlar qo‘llanishi mumkin: 高,长,宽,厚,大,多,矮,短,窄,薄,小,少等。

在这种句式中，除了《一样》之外，还可以用《相同》，《不同》。为了表示相似(近似,类似,差不多) «跟»可以换成介词 «与, 和, 同» 等。Bunday konstruksiyada 一样 so‘zi o‘rnida 相同, 不同; 跟so‘zi o‘rnida esa 与, 和, 同kabi so‘zlar qo‘llanishi mumkin.

2. [A有B那么/那样(这么/这样)。。。] 句式。

[A有B那么/那样(这么/这样)。。。] modeli. Masalan: 那棵小树有那座房子那么高了。这座楼房有那座高吗?

这个格式的否定式是“A没有B那么(这么)。。。”。Bu konstruksiyaning inkor shakli [A没有B那么(这么)。。。] kabi yasaladi.

比较性质, 程度的差别, 高低有几种方式。其中最常用的是“比”字句。除此以外, 还有[A (主语) + 没有 B (状语) + 谓语] 句式。例如: 我唱歌没有他唱歌好。他来得没有你那么早。这种句式中, 谓语之后, 不能带“一点儿”, “一些”这样的词语, 并在谓语之前, 不能用“更”, “还”, “再”等副词。

Daraja, xususiyatlarni taqqoslashning bir necha usullari mavjud. Shulardan keng tarqalgan usul bu比 orqali yasalgan gaplardir. Masalan: 我唱歌没有他唱歌好。他来得没有你那么早。Bu xildagi gaplarda kesimdan keyin 一点儿 yoki 一些 kabi so‘zlarni, kesimdan oldin esa更, 还, 再 kabi ravishlar qo‘llanilmaydi.

“A (主语) 不如B。。。”句式。表示比较方面的形容词多是表示积极意义的, 如“高, 大, 好, 干净, 亮, 宽, 长, 美, 积极”等, 而不是“矮, 小, 坏, 脏, 暗, 窄, 短, 懒”等。

[A (主语) 不如B。。。] konstruksiyasi. Mazkur konstruksiya tarkibida 高, 大, 好, 干净, 亮, 宽, 长, 美, 积极 kabi sifatlar qo‘llanadi. Lekin 矮, 小, 坏, 脏, 暗, 窄, 短, 懒 kabi sifatlarni bunday konstruksiyada qo‘llab bo‘lmaydi.

表示相似的格式有Taqqoslash konstruksiyalariga yana quyidagilar ham kiritiladi: [像。。。似的], [好像。。。似的], [如同。。。似的], [好比。。。似的]。

练习

一。用表示比较的格式写出下列句子。Taqqoslash konstruksiyalarini qo'llagan holda gaplarni o'zgartiring.

例如 masalan: 王参加三千米赛跑。张也参加了三千米赛跑。—

王参加的项目跟张参加的一样。

1. 我的意见是下星期开座谈会。他同意我的意见。

2. 我参加的项目是体操。我妹妹参加的项目也是体操。

3. 以后我学数学。他也学数学。

4. 他用这个方法学习。小张也用这个方法学习。

5. 我买了一件黑大衣。我弟弟也买了一件黑大衣。

6. 她一个小时能走四公里。我一个小时也能走四公里。

7. 第一生产队小麦苗产八百斤。第二生产队苗产也是八百斤。

8. 我是 1960 年生的。她也是 1960 年生的。

二。选词填空。Qavsda berilgan so'zlarni qo'llagan holda bo'sh joylarni to'ldiring.

(跟, 比, 有, 没有)

1. 我弟弟十五岁, 他是七岁。他...我弟弟大两岁。我弟弟...他大。

2. 我哥哥八十三岁, 他也是八十三岁。他...我哥哥一样大。

3. 我妹妹十八岁。他十九岁。他...我妹妹不一样大。他...我妹妹大。我妹妹...他小。我妹妹...他大。

4. 这棵树三米高。那棵树也是三米高。这棵树...那棵树一样高。

5. 这棵树三米五高。那座房子也是三米五高。这棵树...那座房子那么高了。

6. 这棵树四米高。那座房子是三米五高。这棵树...那座房子高了。

7. 这本书三百页。那本书二百页。这本书...那本书厚。那本书...这本书薄。那本书...这本书厚。

8. 我们班有二十三个学生。他们班也有二十三个学生。我们班...他们班的学生一样多。

9. 他以前身体不好，现在身体很好。他以前...现在身体好。他...以前身体好。

10. 这条路远。那条路近。这条路...那条路不一样。这条路...那条路远。那条路...这条路近。那条路...这条路这么远。

三。用适当的比较格式填空。Taqqoslash konstruksiyalarini qo'llagan holda bo'sh joylarni to'ldiring.

放假了。丁力和同学们一起坐汽车回家。在汽车上，大家又说，又笑，...过年...高兴。

下一站丁力就要下车了。到了车站，同学们帮助他东西拿下了车。

丁力的家离车站很近。他回到家，刚放下东西，忽然发现拿回来的提包...他的不太...。这个提包也是黑的，上面也有“北京”两个字。但是比较新，...他的那个那么旧。他想，一定是下车的时候拿错了。这个提包是谁的呢？应该立刻想办法找到丢提包的人，马上把提包还给他。

丢提包的人是一个村干部。在汽车上，他知丁力坐在一起。两个人的提包...大，颜色...，又都写着...的字。丁力下车的时候，同学们把提包拿错了。这位干部到了最后一站，才发现他拿的是别人的提包。他正着急的时候，丁力跑来了。双方说明了情况，两个人高高兴兴的换回了提包。

四。造句子。Gaplar tuzing.

A. 例misol: 我一米八十，他一米九二。——他比我高。我比他矮。我没有他那么高。他跟我不一样高。

1. 他的衣服长，我的衣服短。2. 那个房子十八平方米，这个房子十六平方米。3. 那篇文章深，这篇文章浅。4. 我们学校有两千多人，他们学校有一千多人。

B. 例 misol: 这条路一公里长，那条路也是一公里长。——这条路跟那条路一样长。这条路有那条路那么长吗？

1. 这个水库占地一百公顷，那个水库也占地一百公顷。2。她以前爱跳舞，现在仍然爱跳舞。3。姐姐喜欢听音乐，妹妹也喜欢听音乐。4。这个公园的风景很美，那个公园的风景也很美。5。轻工业展览会很受欢迎，农业展览会也很受欢迎。

五。用括号中的词做替换练习。Qavslarda berilgan so‘zlarni qo‘llagan holda gaplarni o‘zgartiring.

1. 一班表演的节目不如二班表演得好。（没有，比）
2. 这个故事的情节没有那个故事的情节复杂。（比，不如）
3. 这本古代寓言比那本有意思。（没有，不如）
4. 这本词典收的词语可能没有那本那么多。（不如）
5. 学滑雪有学滑冰那么容易吗？（跟。。。一样）
6. 他跟你一样喜欢游泳吗？（有）
7. 你怎么会跟你哥哥一样高呢？（有）你没有你哥哥高。（比）
8. 你们小组讨论得没有我们热烈。（不如，比）
9. 王先生的科克比张先生的课讲得好。（没有，不如）
10. 他的汉语说得不比她强。（跟。。。一样，没有）

六。省略下列句子中可以省略的部分。Berilgan mazmuni saqlagan holda gaplar tarkibini qisqartiring.

她的发音比我的发音清楚的多。他的身体比以前更健康了。他母亲的年纪跟我母亲的年纪一样大。她开车比我开车慢。他学英语比她学英语更快。他们班的同学比我们班的同学早来一个星期。那种纪念邮票没有这种纪念邮票好看。图书馆的中文书比阅览室的中文书多。北京的夏天没有我们那儿的夏天热。我的汉语水平不如他的汉语水平高。

七。改正下列病句。Xatolarni tuzating.

今天跟昨天相同暖和。你们学的汉字跟他们学的汉字一样多不多？他的儿子十二岁，我的儿子也是十二岁，他的儿子跟我的大。这辆自行车比那辆很新。这件事有那件事更重要吗？昨天早上没有昨天晚上凉爽一点。她家的生活比以前完

全不同了。那里教中文的方法比我们大学的方法不一样。姐姐比我五岁多。那个箱子有这个箱子一样重。他的录音机更好比我的。那个医院很大比这个医院。我母亲每天早上都比我们起得早半个小时。她比我喜欢得多看杂技。

八。把下面的句子译成中文。Quyidagi gaplarni xitoy tiliga tarjima qiling.

Bu bino u binodan baland. Ushbu matn biz o'tgan haftada tarjima qilgan matndan ancha qiyin. Akam mendan aqlliroq. Bu bolakay xuddi otasining o'zi, otasi kabi xushmuomala va odobli. U onasiga o'xshamabdi, ishlarni pala-partish olib boradi. Odamning hayoti xuddi dengizda suzib borayotgan qayiqqa o'xshaydi. Tarvuz xuddi asal kabi shirin edi. Uning qo'llari qog'oz kabi sariq tusda edi. U mendan katta. Opamning bo'yi mening bo'yimdan yetti santimetr baland. Qora rangli ko'ylakning sifati qizil ko'ylaknikiga qaraganda sifatliroq. Pekin Tianjindan katta. U sotib olgan telefon menikidan qimmat. Bu yil davlatga olib kirilayotgan investitsiyalar hajmi o'tgan yilga qaraganda besh foizga oshdi. Yoshlarimiz qo'lga kiritayotgan yutuqlar yildan yilga ko'payib bormoqda.

Mustaqil ta'lim uchun savol va topshiriqlar:

1. Xitoy tilida qanday sinonim taqqoslash konstruksiyalarini bilasiz?

2. Xitoy tilida [A有B那么/那样 (这么/这样)。。。], [A (主语)不如B。。。] konstruksiyalarning qo'llanish xususiyatlari haqida ma'lumot bering.



7-DARS



代词

Olmosh

Darsning maqsadi: olmosh turkumiga oid soʻzlarning morfologik va sintaktik xususiyatlarini yoritib berish, kishilik olmoshlari, koʻrsatish olmoshlari va soʻroq olmoshlari haqida maʼlumot berish.

Tayanch tushunchalar: morfologiya, sintaksis, semantika, kishilik olmoshlari, koʻrsatish olmoshlari, soʻroq olmoshlari, predmetlarni bildiruvchi olmoshlar, oʻrin-joyini bildiruvchi olmoshlar, vaqtni bildiruvchi olmoshlar, suffiks, morfema.

注解

代词是指具有指别，称代作用的词。按意义和功能，代词可以分为三类：人称代词，指示代词和疑问代词。Gap ichida ot, sifat, son, ravish, baʼzan soʻz birikmasi va gap oʻrnida qoʻllana oladigan soʻz turkumi olmosh deb ataladi. Xitoy tilida olmoshlar uch guruhga ajratiladi: kishilik olmoshlari, koʻrsatish olmoshlari va soʻroq olmoshlari.

人称代词是起称代作用的词。Kishilik (shaxs) olmoshlari maʼlum bir shaxsni bildiradigan soʻzlardir. 常用的人称代词有 Keng qoʻllaniladigan olmoshlarga quyidagilar kiradi: 我（们）咱（们），你（们），您，他（她，它）（们）；人家，别人，旁人；大家，大伙儿；自己，自家，自个儿。

第一，第二，第三人称代词后面可以加“们”词尾来表示多数的意思。Birinchi, ikkinchi va uchinchi shaxslarni bildiruvchi

kishilik olmoshlari ko'plik ma'nosini ifodalovchi们 suffiksi bilan birga qo'llanishi mumkin.

人称代词在句子中可以作主语，宾语，定语；“自己”类的人称代词还可以作状语。Gapda kishilik olmoshlari ega, to'ldiruvchi, aniqlovchi vazifasida, 自己olmoshi hol vazifasida qo'llanishi mumkin. Masalan: 大家应该互相关心，互相爱护（主语）。咱们不要干涉人家的自由（主语，定语）。她从来不原意麻烦别人（主语，宾语）。你不要去，我自己去（状语）。

指示代词中最基本的是表示近指“这”和表示远指的“那”。其他指示代词差不多都是由它们派生出来的。指示代词可以分为几小类。这ko'rsatish olmoshi yaqin joylashgan obyekt-ni bildirib, o'zbek tiliga “bu” deb tarjima qilinadi, 那 olmoshi esa uzoqda joylashgan obyekt-ni bildirib “u” deb tarjima qilinadi. Boshqa ko'rsatish olmoshlari aynan shu ikki olmosh asosida yasaladi. Ko'rsatish olmoshlarining quyidagi guruhlari mavjud:

1. 指别或称代人，事物 Predmetlarni bildiruvchi olmoshlar: 这（+数+量+名）；那（+数+量+名）；此（+名）；本（+名）；该（+名）。

2. 称代处所 O'rin-joy-ni bildiruvchi olmoshlar: 这里，这儿；那里，那儿。

3. 称代时间 Vaqtni bildiruvchi olmoshlar: 这会儿；那会儿。

4. 指别或称代性质，方式，程度 Usul, darajani bildiruvchi olmoshlar: 这么，这样；那么，那样，那么样。

指示代词可以代替名词，形容词和表示程度的副词，也有称代作用。Ko'rsatish olmoshlari ot, sifat va ravishlarning o'r-nida qollana oladi.

疑问代词是用来表示疑问的词，它们是构成专用疑问句子的主要手段。常用的疑问代词可以分为以下小类。So'roq olmoshlari maxsus savollarni yasashda qo'llanadigan so'zlardir. Ular quyidagilarga bo'linadi:

1. 问人, 事物的 Predmetga (shaxsga) nisbatan qo'llanadigan olmoshlar: 谁, 什么, 什么人, 哪。
2. 问性状, 方式等的 Usul va holatga nisbatan qo'llanadigan olmoshlar: 怎么, 怎样, 怎么样, 哪样, 如何。
3. 问时间, 处所的 Joy va vaqtga nisbatan qo'llanadigan olmoshlar: 多会儿, 哪会儿, 哪里。
4. 问数目的 Raqamga nisbatan qo'llanadigan olmoshlar: 多少, 几, 多大。

练习

一。用适当的代词填空, 并指出它们的用途。Olmoshlarni qo'llagan holda bo'sh joylarni to'ldiring.

劳驾, 去清华大学...走? 通知上说的事, ... 知道了? 昨天的排球比赛, ...队赢了? 这把锁...开? 我...开半天也开不了。这是...天的报纸? ...张彩色照片是新照的, 墙上挂着的...张是前年照的. 这封航空信是...寄来的? 请问, 去北京医院...走? 要倒...次车? ...件行李是我随身带的, ...几件大的准备托运.....为群众作好事? 群众就拥护。这一带的人...不知道他? 想跟...说的话太多了, 真不知道先说...好? 老张刚才给你来了两次电话, 一定有...事。一切都听你的, 你让我...都不认识, 出门时总要带着市区交通图。哎呀, ...好的电影, 你...没有去看呢? 明天我一整天都在家, 你...时间来都可以。我实在走不动了, 咱们在... 休息一会儿, 好吗? 我...跟你...的家一样, 你想干...就干..., 不要客气, 不要拘束.....个时代出的人才多, ...时代就发展地快。

二。对下列画线部分用疑问代词提问。Ajratilgan so'zlarga so'roq olmoshlarini qo'llagan holda savol tuzing.

小明生日那天, 姐姐送给他一套彩色明信片。我应该做有用的人, 不应该做只讲体面而无用的人。一只做工的蜜蜂最多能活六个月。这个字念“gan”, 那个字念“yu”。大家注意, 明天上午八点钟在学校东门上车, 八点半出发。这个手提包是我妈妈从上海寄来的。织女星的光是太阳的五十倍, 牵牛

星的光是太阳的九倍多。来中国以前，我也是个老师。老刘同志对人非常热情。这张画儿画的是杭州西湖。

三。将下列句子翻译成乌语。 O'zbek tiliga tarjima qiling.

老师傅见了鲁班就问：“你叫什么名字？从哪儿来的”您把您的儿子交给我照顾，我怎么也应该负责到底。人的正确思想是从哪里来的？这个邮电所是先进单位，电报什么时候来，什么时候就送。小姑娘抬兴一看。哎呀，这件事你怎么还没办呢？这一整天，谁也没有买过他的一根火柴，也没有谁给过他一分钱。离别后，他的情况到底怎么样，我就一点也不知道。回国之前，我应该买点什么送给我的朋友。下次你再带礼物给我，你怎么哪拿来的，还怎么拿回去。你这个人，这么大的事，你怎么不早说？他今天不太舒服，什么都不想吃。图书馆的字典我都查过了，也没查到这个字，你说怎么办好呢？请谁来当翻译？——谁的汉语水平高，就请谁当翻译。我什么时候去他家，他都在学习。弟弟刚到这儿的时候，看什么都新鲜。开始学太极拳时，老师怎么做，我就怎么做。这张画是谁画的？

四。选词填空。Bo'sh joylarni to'ldiring.

A. 我们，咱们

接到你的来信，……可高兴了……永远不会忘记您对…的教导。听到你的先进事迹，……都感动极了。明天下午…一起开座谈会，交流交流经验，好不好？好吧，……什么时候出发呀？昨天米沙对我说：“……明天去医院看看王老师，好吗？”这几张照片是刘老师送给……两个人，这三张是你的，那两张是我的。让……大家一起去完成。他们不会来了，……回去吧，明天再来。

B. 几，多少

今天……月……号，星期……？你写的那篇论文有……字？新盖的礼堂能坐……个人？世界上有……个大洲，……个大洋？这次大学生运动会打破了……项世界纪录？这架波音七〇七能装……人？你们学校一共有……人，……学生，……教职工？这部电影你看

了……遍？他一分钟能念……字？联合国安理会有……个常任理事国？

C. 别人，人家

……三班同学都那么团结，咱们班怎么做不到呢？大刘和小王正准备考大学，……哪有时间陪你玩儿？我都快忙死了，你帮帮……不行吗？今天家里只有我和妈妈两个人，没有……。……的东西你都看好了吗？小明，你记住，要是有人……敲门，一定不要开。……都不行，只有他才行。……早就做出来了，咱们还做什么意思呢？……都来了，我们就等你呢！你不要说话，……在睡觉呢！

五. 用“几”或“多少”把下列陈述句改成疑问句。Quyidagi darak gaplarni *几 yoki* 多少 *so‘zlarini qo‘llagan holda so‘roq gaplarga aylantiring.*

他们班有时一个学生。王老师有两张地图。这件衫衣五块二。那个本子六分钱。这些东西一共三元五角。他有一本汉语词典。他的男孩儿已经四岁了。这是十五张地图，八张世界地图，七张中国地图。我们汉语老师三十七岁。我老爷八十四了。

六. 把下列句子翻译成鸟语。Gaplarni o‘zbek tiliga tarjima qiling.

夜深了，这儿的夜是那么静。这儿有四十多个姓张的同志，这个寄包裹的人连名字都没写，谁知道是寄给哪个老张的？大春和小李快要结婚了，这对青年是怎么认识的呢？——事情是这样的。每当我看到自己画的那副画儿，就不由得想那些充当模特儿的姑娘；她们象一朵朵白色的梨花，那么美丽，那么可爱。有一天，愚公对他的家里的人说：“这两座山对着我们家的门口，抬不方便了，我们搬走它，好不好”。愚公的儿子，孙子都很同意，但他的妻子决心不大；她说：“这两座山这么高，这么大，怎么搬得了呢？这么多石头什么地方放得下呢？”弟弟年纪小，总贪玩；你是哥哥，可不应该也那样。这些书都是在三十年前写的。你总那样坐着，对身体不好。你这么一解释，我才明白。这种生

产方式现在已经很落后。昨天来看我的那位老人是我母亲的一位老朋友。你不要谢我，这是我应该做的。你怎么能那样对待她？这个轮子这么装，车子就走不动了。这是爸爸刚买来的书，这些是给你的，那些是给我的。忠诚，忠诚是一种美德，这是人人都知道的。那几句到底应该怎么翻译才对？事情发生的经过就是这样，你清楚了吗？“这个螺丝帽，我怎么拧也拧不下去。”——“哦，你应该这么拧，那么拧，方向错了，当然拧不下去了”。

七。把下列句子翻译成汉语。 Gaplarni xitoy tiliga tarjima qiling.

1. Lug‘atimdan foydalaning, u yaxshiroq.
2. Mevalar qayerda? — Ular muzlatgichda.
3. Tashqaridan kimlarningdir kulgisi eshitildi.
4. Bu kitoblar kimniki? — Do‘stim Vanniki.
5. Buni kim yozdi? — Men.
6. Bu sizning daftaringiz, bu esa uniki, qiziq, meniki qani?
7. Bu kishi kim?
8. U bizga bir necha hikoyalar aytib berdi.
9. Mening fikrimcha, u bu ma‘ruzani hech qanday tayyorgarliksiz gapirib bera oladi.
10. Men bu ko‘chadagi har bir uyni eslay olaman.
11. Agar bu kostyum yoqmasa, unda sizga boshqasini taklif qilishim mumkin.
12. Ushbu dalillar hamma-ga ayon.
13. Har biringiz lug‘atdan foydalana bilishingiz kerak.
14. Agar biron-bir savolingiz bo‘lsa, menga murojaat qiling.
15. Sizga aytadigan hech qanday gapim yoq, uzr.

Mustaqil ta‘lim uchun savol va topshiriqlar:

1. Xitoy tilida qanday so‘roq olmoshlarini bilasiz?
2. Xitoy tilida 们 suffiksining olmoshlar bilan qo‘llanish xususiyatlarini yoritib bering.



8-DARS



动词

Fe'l

Darsning maqsadi: xitoy tili fe'l turkumiga oid so'zlarning morfologik va sintaktik xususiyatlarini yoritib berish, modal, kuzativ, bog'lovchi, standart fe'llar, imkoniyatni, istak-xohishni, majburiyatni ifodalovchi fe'llar haqida ma'lumot berish.

Tayanch tushunchalar: morfologiya, sintaksis, semantika, modal fe'llar, kuzativ fe'llar, standart fe'llar, imkoniyatni ifodalovchi fe'llar, istak-xohishni ifodalovchi fe'llar, majburiyatni ifodalovchi fe'llar, qoshma fe'llar, atributiv model, fe'l-obyektli model, fe'llarning reduplikatsiyasi, suffiks, morfema.

注解

表示判断，能愿，动作行为的词叫做动词。动词的内容比较复杂，不同类的动词具有不同的语法特征。按照予以语义及语法不同，动词可以分为四大类。

Shaxs yoki narsalarning harakat-holatini bildiradigan so'zlarga fe'l deyiladi. Xitoy tilida fe'llarning to'rt xil guruhi ajratib ko'rsatiladi. Bular:

1. 判断词和判断动词 Bog'lovchi fe'llar.
2. 能愿动词 Modal fe'llar.
3. 使役动词 Kuzativ fe'llar.
4. 普通动词 Standart fe'llar.

判断词和判断动词 Bog'lovchi fe'llar 《是》字句《是》fe'lli gaplar

属于判断动词的有：《是》，《为》，《即》，《当》，《成》，《做（作）》《当作》《当成》《做成》，《作为》，《叫做》，《叫成》，《象》，《姓》，《属于》，《等于》《分（成/为）》等等。

Bog'lovchi fe'llarga 是，为，即，当，成，做成，作为，叫做，叫成，象，姓，属于，等于 kabi so'zlar kiradi.

《是》fe'lli gaplar A+是+B konstruksiyasiga ega bo'ladi. Masalan: 1) 一年四个季节是春，夏，秋，冬。2) 他是我的老师。3) 我要说的就是这些。4) 咱们俩想的不是一回事儿。

是 fe'lining inkor shakli 不 orqali yasaladi, ya'ni: 不是。

《是》fe'lli gapning inkor shakli A+不是+B konstruksiyasiga ega. Masalan: 1) 她不是我哥哥。2) 我们俩不是敌人。3) 这不是他的手机。

练习

一。用适当的词填空。Gaplarni to'ldiring.

人们认为他将.....教授。联合国正式语言.....俄文，中文，英文，法文，西班牙文五种。这篇作品仿佛.....这一段历史的总结。这个报纸真正.....了联合，教育和团结社会主义组织的中心。努力维护和平.....我们每个人的要求。我们取得的胜利，对全国人民.....巨大的鼓舞和教育。玻利维亚.....南美洲国家之一，人民把它.....南美洲的心脏。全国面积.....一万零九百八十多平方公里，人口.....三百六十多万人，首都.....拉巴斯。俄，中，法，美，英，.....联合国安理会常任理事国。

二。把下面的句子翻译成乌兹别克语 O'zbek tiliga tarjima qiling.

他是中国代表队的领队。几年来，姐姐一直是他们厂的先进工作者。李四光是中国有名的地质学家。这个院子跟

附近的许多院子没有什么差别：周围是半人高的木栅栏，左边是一间独立的小屋，右边是两间正屋。他们在这儿盖这间草屋完全为了方便过路的人。这次试验没有成功是由于准备工作没有做好。您这样做不是爱护他，是害他呢。我们不是这儿的主人。读书是学习，使用也是学习。老教授的房间里都是书。这些花生是熟的，那些是生的。这套房子有两个阳台。先生，您是哪个单位的？中国古代的四大发明是造纸，印刷术，火药和指南针。不是你记错了，是我说错了。这些书都是儿童读书。这本字典好是好，就是太贵。他的东西总是那么干干净净，整整齐齐，书是书，本儿是本儿。办公楼的后面是足球场和游泳池。我给大家照相不是玩，是工作，我是个摄影记者。她的发音是那么准确，语调是那么自然。他不是不知道，他是太谦虚了。不同意就是不同意，不要含含糊糊，不好意思说。这两个字的写法是不一样，她说得对。

三。把下列句子翻译成中文 Xitoy tiliga tarjima qiling.

Shahrimizning aholisi – 500.000 kishi. Bu lug‘atni ancha yil oldin, talabalik davrimda sotib olganman. U – Xitoydan kelgan delegatsiyaning rahbari. Bir necha yillardan buyon u kompaniyamizning kuchli mutaxassislaridan biri bo‘lib qolmoqda. Men bu uyning egasi emasman. Li professorning uyi to‘la kitob. Bu kvartiraning ikkita balkoni bor. U – tozalikni xush ko‘ruvchi odam. Kuch – adolatdadir. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch.

四。把下列句子改写成 «是»字句。Quyidagi gaplarni 是 yordamchi fe‘li orqali yasang.

你想看的那本书我有，只是现在不在我手头，张力借去看了。小王虽然来过了，可是你要的东西没有给你带来。那件事她跟我说过了，但是说得不太详细。这些汉字我们都学过，可是忘了怎么念。那个英文报告我去听了，可是都没听懂。他写得慢，可是写得很整齐。这篇文章很长，可是没有什么内容。

五. 把下面的句子翻译成乌兹别克语 O‘zbek tiliga tarjima qililing.

1. 桌子上文件成堆。小学改成五年制。两个人成了好朋友。这事不成问题。这一带已经成了住宅区。这些素材打算写成一个剧本。喊声连成一片。她的体型好，可以培养成一个舞蹈演员。

2. 别把好心当作恶心。不要把还可以用的材料当作废料处理了。干活儿，他一个人能当两个人。他临时借了个书包当提包用。“人飞出地球去”曾经被人们当作一种幻想，今天已经实现了。

3. 你说的是将来的事。围墙不是砖墙，而是密密的柏树。这是演戏，不是真的。我最后一次见他是在上海。不是我讲错了，是你记错了。事实总是事实，那是否认不了的。睡是睡下了，可是怎么也睡不着。

4. 学习期限为三年。与人为敌，一定没有好下场。他在研究会上做了题为“如何改进外语教育”的发言。



9-DARS



能愿动词

Modal fe'llar

Darsning o'quv maqsadi: xitoy tili fe'l turkumiga oid so'zlarning morfologik va sintaktik xususiyatlarini yoritib berish, modal, kauzativ, bog'lovchi, standart fe'llar, imkoniyatni, istak-xohishni, majburiyatni ifodalovchi fe'llar haqida ma'lumot berish.

Tayanch tushunchalar: morfologiya, sintaksis, semantika, modal fe'llar, kauzativ fe'llar, standart fe'llar, imkoniyatni ifodalovchi fe'llar, istak-xohishni ifodalovchi fe'llar, majburiyatni ifodalovchi fe'llar, qoshma fe'llar, atributiv model, fe'l-obyektli model, fe'llarning reduplikatsiyasi, suffiks, morfema.

注解

表示可能，愿望，应该的动词叫做能愿动词。按照词义，我们可以把能愿动词分为以下几类。Imkoniyat, istak-xohish ma'nolarini ifodalovchi fe'llar modal fe'llar deyiladi. Modal fe'llar quyidagi guruhlarga bo'linadi:

1) 表示可能的能愿动词 imkoniyatni ifodalovchi fe'llar, masalan: 能，会，可以，能够。

2) 表示愿望的能愿动词 istak-xohishni ifodalovchi fe'llar: 愿意，想，要，希望，打算，肯，敢。

3) 表示应该的能愿动词 majburiyatni ("kerak", "majbur" ma'nolarini) ifodalovchi fe'llar: 应该，应当，得，要，必须。

能愿动词的语法特点 Modal fe'llarning grammatik xususiyatlari:

1. 能愿动词只能用《不》否定。Modal fe'llarning inkor shakli faqat 不 orqali yasaladi. Masalan: 会 fe'lining inkor shakli 不会, 能 fe'lining inkor shakli 不能, 想 fe'lining inkor shakli 不想, 要 fe'lining inkor shakli 不要 yoki 不想, 应该 fe'lining inkor shakli 不应该, 得 fe'lining inkor shakli 不应该 yoki 不用, 可以 fe'lining inkor shakli 不行 yoki 不能 orqali ifodalanadi.

2. 能愿动词一般不能单独作谓语。Modal fe'llar mustaqil holda kesim vazifasida qo'llanila olmaydi (会 fe'lidan tashqari).

3. 能愿动词不能重叠。Modal fe'llarning reduplikativ shakli mavjud emas. 能愿动词不能与《了》, 《过》, 《着》连用。Modal fe'llar 了, 过, 着 so'zlar bilan qo'llanila olmaydi.

练习

一. 把下列句子翻译成乌兹别克语并指出能愿动词的种类。

Quyidagi gaplarni o'zbek tiliga tarjima qiling va modal fe'llarning qaysi turga oidligini aniqlang.

A. 这儿可以吸烟吗? 毕业以后, 我还要回到农村来。你应该能做到这一点。我不想去东北。今天的活动我不愿意参加了。小刘, 我打算跟你聊聊。我不敢肯定, 他会不会同意。这种情况应该结束。以后可得小心一点儿。打猎的人越来越远, 都能听见马跑的呻吟声了。天气热了, 可以游泳了。不得随地吐痰。干活的时候, 可要用脑子好好想一想。我愿意和你一起去, 不愿意一个人去。还有这么多工作要做, 她怎么肯先走? 我敢保证, 明天一定能完成任务。他是个聪明的人, 应该明白我的意思。天这么晚了, 我不能让你走。每只船不得超过五个人。过去, 我是不同意这样做的。

B. 这个工程很大, 不可能那么快完工。我真没想到你今天回来。此项决议顺利贯彻应无问题。时间还早, 九点钟

以前能赶到。我不敢肯定他会不会同意这个意见。他一定得来，而且一定得早来。你这样做很不应该。我愿意和你一起去，不愿意一个人去。你不可以不理她。他挺忙，有时，一天要给几十个人看病。我们想痛痛快快地玩几天。还有这么多工作要做，你怎么敢先走？你真能说话！

二。说明下列句子中的能愿动词表示什么意思（客观条件允许；情理上许可；准许；可能性；事实情理上需要；有……价值；意愿）。Quyidagi gaplarda modal fe'llarning ma'nosini tu-shuntirib bering.

小李今天下午能来吗？一他今天下午没事，能来。刘红，你看明天能下雨吗？明天大概下不了雨。你不能这么说，他这样做是为了你好。甲（敲门）：能进来吗？一乙：可以进来。要想学好一门外语，就得下苦功夫。不经许可，不得入内。坐在后面同学也可以看清楚黑板上的字。这个戏你可以看看，演得不错。甲（敲门）可以进来吗？一乙：请进。我以后还要去中国。你要记住这句话：《有志者，事竟成》。你这样固执是要犯错误的。

三。用适当的能愿动词填空。Bo'sh joylarni modal fe'llar bilan to'ldiring.

A. 安娜……看小说，她没有小说。她……去图书馆借一本。他说：《老王，我……去图书馆，你去不去？》王说：《我也……去图书馆，我……借一本外文杂志。今天下午，我不……去》。安娜说：《为什么不……去？》王回答说：《今天下午，我……参加乒乓球比赛》。

小张在图书馆看画报。他不……看英文画报，他……看中文画报。老王在阅览室看杂志。他不……法文，他学习英文，他……看英文杂志。中文画报上有一个英文生词，小张不……念。他就问老王：《老王，这个词你……不……翻译？》老王说：《……》。

B. 这个皮包太重，我不……拿。我不……摸狗，我害怕。你……做完这些功课。今天，妈妈……去商店买东西。做好这件事是很……的。他不……再跑。他不……抬

头，不……睁眼，不……呼吸，不……迈步。我没有钱，不……买这套衣服。这儿……吸烟。他自己……做饭吗？今天天气很冷，你……多穿点衣服。我跟……去你家，……吗？这篇报告不长，两个小时就……讲完了。他们八点出发了，我……中午……回来。你一个小时……搬完这些石头吗？耳机里的声音我……听见。他不……接受我们的建议。你……早点儿睡，睡得太晚不好。我……你明天……来帮我个忙。

四。将下面的词语连成句子并说明能愿动词的意义。Berilgan so'zlardan gaplar tuzing va modal fe'llar ifodalayotgan ma'noni tushuntirib bering.

完成，我们，任务，能够。得，工作，我们，做完。去，星期天，电影，我，看，打算。你，上学，去，要，今天。这些，做完，我，功课，得。应该，你，工作，努力。我，坏人，敢，和，做斗争。去，我，得，学校，先。想，我们，我，去，先，可以，博物馆。以后，我，回家，放学，应当，先，妈妈，问一问，得。可以，从，这儿，我们，走。这本，看，我们，杂志，应该。你的，看，先生，要，本子。我的，会，这个，朋友，跳舞。不，借，他们，可以，新，这个月，杂志，来的。

五。把下面的肯定句改为否定句。Darak gaplarni inkor gaplarga aylantiring.

今天晚上我得去医院看我的朋友。外面下雪了，你穿这双鞋准得摔跟兴了，我们明天可以走。今天的课就上到这儿吧，同学们可以走。那座庙你可以去看看，挺有意思。我去请小李，他一定肯帮忙。外面要下雨了。我要出去散散步，你去吗？这本书丢了，要赔。要是今天不下雨，明天就能去游泳了。我敢从五楼跳下去。他们打算今年夏天去上海。

六。把下列句子翻译成中文。

– Bu ishni bugun topshirishim kerakmi? – Ertaga ham topshirishingiz mumkin. – Sizning inshoingizni ko'rsam bo'lad-

imi? – Ha, albatta bo‘ladi. – Men ketsam maylimi? – Ha, mayli. / Yo‘q. Mumkin emas. – Mashinani hayday olasizmi? – Ha, hayday olaman. / Yo‘q, hayday olmayman, chunki guvohnomam yonimda yoq. Suzishni bilasizmi? – Ha, bilaman. / Yo‘q, bilmayman, o‘rganishim kerak. Yapon tilida so‘zlasha olasizmi? – Ha. / Yo‘q, yapon tilini o‘rganmaganman. U sizni universitetda kutayotgandir. U sizni universitetda kutishi kerak. Shifokorning aytishicha, u ko‘proq dam olishi kerak. U ko‘proq mashq qilishi kerak, shunda talaffuzi yaxshilanadi. U ko‘p mashq qilgandir, talaffuzi aniq. Men bu yerda qolishim kerak. U o‘rtog‘inikida qolgandir. Siz bu maqolani yoza olasiz, bunga ishonaman. Uning xarakterini bilasiz, qo‘limdan hech narsa kelmaydi. U qaytib kelishi kerak.

Mustaqil ta’lim uchun savol va topshiriqlar:

1. Xitoy tilida 愿意, 想, 要, 希望, 打算, 肯, 敢 istak-xohishni ifodalovchi modal fe’llarning qo‘llanish xususiyatlari haqida gapirib bering.
2. Xitoy tilida 能, 会, 可以, 能够 imkoniyatni ifodalovchi fe’llarning qo‘llanish xususiyatlari haqida gapirib bering.



10-DARS



使役动词和兼语句

Kauzativ fe'llar

va ketma-ket bog'langan gaplar

Darsning maqsadi: xitoy tili fe'l turkumiga oid so'zlarning morfologik va sintaktik xususiyatlarini yoritib berish, modal, kauzativ, bog'lovchi, standart fe'llar, imkoniyatni, istak-xohishni, majburiyatni ifodalovchi fe'llar haqida ma'lumot berish.

Tayanch tushunchalar: morfologiya, sintaksis, semantika, modal fe'llar, kauzativ fe'llar, standart fe'llar, imkoniyatni ifodalovchi fe'llar, istak-xohishni ifodalovchi fe'llar, majburiyatni ifodalovchi fe'llar, qoshma fe'llar, atributiv model, fe'l-obyektli model, fe'llarning reduplikatsiyasi, suffiks, morfema.

注解

使宾语作另外一个动作的主语的动词叫做使役动词。从句子法来看，这种句子第一个谓语的宾语兼作后一个谓语的主语，所以这种句子叫做兼语句。例如说：我叫他来。在这个句子里人称代词《他》既是《叫》的宾语，又是《来》的主语。To'ldiruvchining boshqa harakatga nisbatan ega vazifasida qo'llanilishini belgilovchi fe'llar kauzativ fe'llar deyiladi. Masalan, 我叫他来。Bu gapda 他 so'zi 叫fe'liga nisbatan to'ldiruvchi, 来 fe'liga nisbatan esa ega vazifasidadir. Kauzativ fe'llarga 叫, 使, 请, 让kabilar kiradi. Mazkur gaplarning konstruksiyasi quyidagi ko'rinishga ega bo'ladi:

[Ega (A)+ (叫, 使, 请, 让) + to‘ldiruvchi (B) +fe’l (+to‘ldiruvchi)] Masalan: 他请我进来。老师使我们受到教育。

除了专门动词以外, 汉语还有兼语结构. Hozirgi xitoy tilida gaplarni ketma-ket bog‘lovchi konstruksiyalar ham mavjud. Masalan: 把(以)……作(成/为)……; 称……为……; 以为……作……; 选…当……; 骂……是……kabilar. Misol: 我们单位所有的同志都称赞他是一位好干部. 系主任把你说成好学生。

练习

一。把下列句子翻译成乌兹别克语。Gaplarni o‘zbek tiliga tarjima qiling.

他请我进来。我从来不强迫别人接受自己的意见。老师让谁回答问题, 谁就回答, 不要乱说话。我们单位所有的同志都称赞他是一位好干部。你怎么能总叫别人替你担忧呢? 我还有一个姐姐在北大中文系念书。他常常请我到他家去作客。我们班的同学给他起了个外号, 叫“活字典”。先生, 让我在你的屋子里躲躲吧。这个消息使我很高兴。他不准我们表示相反的意见。由于各国经常打仗, 历史上称这一时期为战国时代。我们选王同学做班长。系主任把你说成好学生。校长委托你办这件事儿。他帮助我们完成任务。老师使我们受到教育。

二。用下列词语造句子。Berilgan so‘zlardan gaplar tuzing.

老师让, 系主任叫, 妈妈劝, 这种情况使, 朋友请, 物价增长迫使, 小伙子叫; 儿子到饭店去买菜, 到他家里去作客, 学生参加比赛, 我不再跟他见面, 学生用字典, 小狗进来, 劳动者极严格节省。自然, 人们, 灾害, 离开, 迫使, 家乡。张同志, 作客, 请, 到, 李先生, 他家。一定, 明天, 他们, 使, 要, 这种工作, 做完。明天, 早点, 李教授, 来, 他, 让。叫, 米沙, 再, 不要, 迟到了。劝, 一起, 我, 去, 他, 电影, 看。一些, 经济危机, 关闭, 工厂, 使。不让, 弟弟, 冰球, 去, 打, 他。家里, 他们,

把，到，请，医生，来了。叫，飞机组机长，坐好，乘客。他，走进，让，不，我，来，屋子里。发展，教育制度，的，让，我们，进行，改革，教育。首相，日本，宴会，举行，参加，各国大使，请，驻日本。你，请，昨天，作客，来，几个人。

三。用适当的使役动词填空。Bo'sh joylarni tegishli kauzativ fe'llar bilan to'ldiring.

小王.....我星期日到他家去玩儿。他.....我在这儿等他。安娜，你.....玛丽上楼。我.....小李参加篮球赛。展览馆的同志.....我们提意见。他.....他的朋友从上海带来一些故事书。小张.....我去北大看排球赛。我们想.....老刘谈谈这个问题。王大夫.....病人去医院检查身体。“小学生守则”提出十条规定.....学生遵守。他去打开窗户.....新鲜空气进来。他...我去他家玩过两次。领导.....我回来看看您老人家。齐王.....晏子到楚国去当大使。大妈.....我赶快把汗水浸透的衣服脱下来，换上干的。我爹急急忙忙地跑回来告诉我.....大家先躲一躲。我们厂长.....您先在接待室里看看报，等一会儿。大家都.....她当代表去北京参加经验交流会。老师不.....我单独一个人去游泳。你打电话.....我来。你.....他来接电话。车轮的声音.....人不能入睡。政府.....全国陆海空军准备应战。我.....给我们帮帮忙。他的态度.....人起敬。我.....你多加小心。他总是.....买东西。

四。把下列句子翻译成汉语。

O'qituvchi uyda mashqlarni bajarib kelishimizni aytdi. U meni teatrga yangi pyesani ko'rishga taklif qildi. Bu hodisa bizni qiyin ahvolga solib qo'ydi. Men unga uyga qaytgach, menga telefon qilib qo'yishini aytdim. Bu yerda dam olishimga ruxsat bering. Undan bu masalani yechib berishini iltimos qildik. U Li Xiaolining tashqariga chiqib ketishini talab qildi. U mendan uni bu yerda kutib turishimni iltimos qildi. Do'stimdan ikkita kitobni

olib kelishini so'radim. O'qituvchi ketishimizga ruxsat bermadi, aksincha, yana bir soatga qolishimiz kerakligini aytdi.

五. 用适当的使役动词填空。Bo'sh joylarni tegishli kauzativ fe'llar bilan to'ldiring.

老师.....他们把本子收集起来。教师.....学生改正他们的错误。这个情况.....我们提高警惕。世界状况.....我们国家保护和平事业。你到他那儿去, 或者.....他到这里来? 父亲.....孩子做完这件事。我的朋友.....我买给他一本字典。张先生.....我到他家里去画一副画。老师.....值日生把黑板上的字擦掉。老师.....同学们用笔把生词写在本子上。前天, 我.....张先生今天来谈谈这个问题。台风.....一些船停开。萨沙.....妈妈.....他去看戏。老板.....工作人员不要迟到。

Mustaqil ta'lim uchun savol va topshiriqlar:

1. Xitoy tilida kauzativ fe'llar qatnashgan qanday konstruksiyalarni bilasiz?

2. Xitoy tilida [把(以).....作(成/为).....] hamda [称.....为.....] sinonim konstruksiyalarning qo'llanish xususiyatlari haqida gapirib bering.



11-DARS



普通动词

Standart fe'llar

Darsning maqsadi: xitoy tili fe'l turkumiga oid so'zlarning morfologik va sintaktik xususiyatlarini yoritib berish, modal, kauzativ, bog'lovchi, standart fe'llar, imkoniyatni, istak-xohishni, majburiyatni ifodalovchi fe'llar haqida ma'lumot berish.

Tayanch tushunchalar: morfologiya, sintaksis, semantika, modal fe'llar, kauzativ fe'llar, standart fe'llar, imkoniyatni ifodalovchi fe'llar, istak-xohishni ifodalovchi fe'llar, majburiyatni ifodalovchi fe'llar, qoshma fe'llar, atributiv model, fe'l-obyektlilik model, fe'llarning reduplikatsiyasi, suffiks, morfema.

注解

普通动词表示动作，行为，变化，存在等意义。从结构来看，它们可以分为单纯词，如：看，说，走，跑，挂，拿等；派生词和复合词。Standart fe'llar harakat ma'nolarini, holatni bildiradi. Ular leksik jihatidan sodda, hosila va qo'shma fe'llar orqali ifodalanadi.

复合动词的结构有下面几种 Qo'shma fe'llar quyidagi strukturalar orqali yasalishi mumkin:

1. 联合构成式 Kompozitsiya modeli: 组织，领导，建立，保卫，打击。
2. 偏正构成式 Atributiv modeli: 重视，轻看，飞行，广播，微笑等。

3. 动宾构成式 Fe'l-obyekt modeli: 出席, 念书, 睡觉, 动员, 见面等。

4. 动补构成式 Qo'shimcha komplement orqali: 打倒, 说明, 推翻。

5. 主谓构成式 Subyekt-predikat modeli orqali: 头疼。

Xitoy tilida fe'l takrorlanib kelishi mumkin: reduplikativ fe'l aniq bir ma'noni bildiradi.

Bir bo'g'inli fe'llarning 'AA' reduplikativ modeli.

Xitoy tilida bir bo'g'inli fe'llar asosan reduplikatsiyaning 'AA' modelida takrorlanadi. Bir bo'g'inli fe'l takrorlanib kelganda, uning ikkinchi (ya'ni ikkilanib keladigan) komponenti yengil ohangda o'qiladi. Masalan, 看kàn "qaramoq" – 看看kànkàn "qarab ko'rmoq", 听tīng "eshitmoq" – 听听tīngtīng "eshitib ko'rmoq", 想xiǎng "o'ylamoq" – 想想xiǎngxiǎng "o'ylab ko'rmoq". Agar fe'l uchinchi ohangga ega bo'lsa, u takrorlanib kelganda uning birinchi bo'g'ini, odatda, ikkinchi ohangga aylanadi. Masalan: 讲jiǎng "gapirmoq" – 讲讲jiǎngjiǎng "gapirib bermoq"¹.

Bir bo'g'inli fe'llarning 'A – A' reduplikativ modeli.

Bir bo'g'inli fe'llarning reduplikativ shaklida ko'p hollarda ularning komponentlari orasida harakatning qisqa muddat ichida ro'y berayotganini ko'rsatuvchi $-y\bar{i}$ morfemasi qo'llaniladi. Masalan, 看一看 "qarab ko'rmoq", 想一想 "o'ylab ko'rmoq", 听一听 "tinglab ko'rmoq". Bunday fe'llarning reduplikativ modeli 'A – A' ko'rinishiga ega va 'AA' reduplikativ modelning sinonimi hisoblanadi. Bu model so'zning yangi formasini hosil qilish uchun xizmat qiladi. Masalan:

你可以用一用这支圆珠笔²

“Sen bu ruchkani ishlatib ko'rishing mumkin”;

¹ 王赴阮. “动词重叠研究方法”, 2003 年. – 页10.

² 李稿. 现代汉语动词研究. – 北京, 2004 年. – 页 71.

你听一听，他说得对不对？¹

“Eshitib ko‘ring-chi, uning so‘zlayotgan gapi to‘g‘rimi?”

Xitoy tilida deyarli barcha bir bo‘g‘inli fe‘llar reduplikatsiyaning ‘AA’ va ‘A—A’ modeli asosidagi ko‘rinishga ega.

Reduplikativ fe‘llar harakatning o‘tgan zamonda sodir bo‘lganligini ifodalovchi 了 suffiksi bilan birga qo‘llanilganda, 了 suffiksi reduplikativ fe‘lning birinchi komponentidan so‘ng qo‘yiladi, ya‘ni ‘A了A’: 看了看 *kan le kan* “qarab ko‘rmoq”.

Bir bo‘g‘inli fe‘llarning ‘A来A去’ (*Alai Aqu*) reduplikativ modeli.

Bir bo‘g‘inli fe‘l yo‘nalishni bildiruvchi qo‘shimcha so‘zlar (mazkur modeldagi 来 so‘zining ma‘nosi “kelmoq”, 去 so‘zining ma‘nosi “bormoq”) bilan birga qo‘llanilgan holda takrorlana oladi. Bunda mazkur model bo‘yicha hosil bo‘lgan birlik xatti-harakatni takrorlangan holda, bir muncha uzoq muddat ichida sodir bo‘layotganligini bildiradi:

在书店里，我看看去，只买了这么一本书²

“Kitob do‘konida aylanib yurib faqat shu kitobni sotib oldim”;
我想来想去，终于想好了一个好办法³

“Men o‘ylab-o‘ylab yaxshi usul topdim”.

Fe‘ldan keyin 过来 *guolai* yoki 过去 *guoqu* ham qo‘yilishi mumkin, ya‘ni ‘A过来A过去’⁴, masalan:

夜已经很深了，还有人在我窗前走过来走过去，害得我睡不着觉⁵

“Yarim kechada derazamning tagida bir odam u yoqdan bu yoqqa yuraverdi, yuraverdi, men qo‘rqqanimdan uxlay olmadim”;

¹ 李稿。现代汉语动词研究。—北京，1956年。—页74。

² 李稿。现代汉语动词研究。—北京，1956年。—页93。

³ 冒秀尊。动词重叠的语法性质语法意义。—语文研究，1998年，第2期。—页58。

⁴ 黄菠菜。实用现代汉语语法。—北京，1989年。—页167。

⁵ 故播刘。实用现代汉语语法。—北京，2003年。—页167。

这件事他说过来说过去不知说了多少遍了¹

“Bu masala haqida u gapiraverdi, gapiraverdi, necha marta qaytarganini ham bilmayman”.

Fe'l takrorida harakatning kuchayishi fe'llar bilan birga qo'llanilayotgan sifat va ravishlar orqali ifodalanadi:

请您好好的想想，然后给我答案²

“Iltimos, yaxshiroq o'ylab ko'ring-da, so'ngra javobini menga ayting”.

Bir bo'g'inli fe'llarning ‘东A西 A’ reduplikativ modeli.

Xitoy tilidagi fe'llarning mazkur modeli harakatni takror holda sodir bo'layotganligini bildirish uchun xizmat qiladi³. Bu reduplikativ model asosan xitoy tilining og'zaki nutqiga xos bo'lib, qo'llanilish doirasi nisbatan torroq. Masalan, 东找, 西找 (“g'arbdan qidirmoq, sharqdan qidirmoq”), ya'ni “bu yerda qidirmoq, u yerda qidirmoq” (“hamma joyda qidirmoq”). Bir bo'g'inli fe'llarning ‘东A西 A’ reduplikativ modelidagi 东 *dong* so'zi o'zbek tiliga “bu”, 西 *xi* so'zi “u” deb tarjima qilinadi:

我们找他半天，东找，西找，从什么地方也找不到⁴

“Biz uni yarim kun qidirdik, u yerni qidirdik, bu yerni qidirdik, hech qayerdan topolmadik”.

Bir bo'g'inli fe'llarning [巴A巴A] reduplikativ modeli.

Fe'llarning mazkur reduplikativ modeli xitoy tilida keng tarqalgan bo'lib, asosan xitoy tili og'zaki nutqida qo'llaniladi:

等到老太太来到，李小姐才把她劝巴劝巴到屋里去等汽车⁵

“Xonimni kutib olgach, Li Xonim uni mashinani uyda kutishga bir necha bor ko'ndirdi”;

¹ 李稿。现代汉语动词研究。— 北京。1956 年。— 页96.

² Яхонтов С.Е. Категория глагола в китайском языке. — Л., 1957. — С. 183..

³ Ding Shenshu. Xiandai hanyu yufa jianghua.— Beijing, 1979 — 180 ye.

⁴ 李稿。现代汉语动词研究。— 北京。1956 年。— 页96.

⁵ 李稿。现代汉语动词研究。— 北京。1956 年。— 页111.

他也只好拿出笑脸来：“不怕，咱们把东西卖巴卖巴，租一个小屋，再想办法¹”

U kulib dedi: “Qo‘rqma, biz narsalarni sotib olamiz-da, kichkinagina uyni ijaraga olib, so‘ngra biron chora topamiz”.

Fe’llarning mazkur modeli ohangni yumshatish uchun xizmat qiladi. Yumshatish ohangi yordamchi so‘z vazifasida keluvchi ba orqali ifodalanadi. Bunday reduplikativ modelga ega fe’llar ko‘p emas.

Ikki bo‘g‘inli fe’llarning ‘AVAV’ reduplikativ modeli.

Ikki bo‘g‘inli fe’l takrorlanib kelganda, uning har bir komponenti takrorlanishi kerak, ya’ni AVAV ko‘rinishida (A, B – fe’lning ikkita bo‘g‘ini bo‘ladi). Bunda birinchi bo‘g‘in o‘z ohangiga ega va unga urg‘u berib o‘qiladi, uchinchi bo‘g‘in ham o‘z ohangiga ega bo‘ladi, ikkinchi va to‘rtinchi bo‘g‘inlar yengil ohangda o‘qiladi². Masalan, 讨论 “muhokama”, “muhokama qilmoq” so‘zi – 讨论讨论 *táolun táolun* “muhokama qilib ko‘rmoq”, 研究 *yánjiū* “tekshiruv”, “tekshirmoq” – 研究研究 *yánjiū yánjiū* “tekshirib ko‘rmoq”.

Reduplikativ fe’l xatti-harakatning takrorlanish darajasini, intensivligini bildiradi.

Xitoy tilida bir bo‘g‘inli fe’llarning deyarli barchasi takrorlana oladi. Lekin ikki bo‘g‘inli fe’llarning katta qismi bu xususiyatga ega emas.

动词的用途

Fe’lning grammatik xususiyatlari

1. 普通动词可以作简单动词谓语和合成动词谓语第二个部分。Standart fe’llar kesim vazifasida qo‘llanadi, masalan: 花儿开了。你休息一下吧。你应该努力一下。她开始学习汉语。

¹ 实话实说。- 商务印书馆，2001年。- 页85。

² 故播刘。实用现代汉语语法。北京，2003年。- 页101。

2. 普通动词可以作主语. Ega vazifasida, masalan: 游泳是一种很好的体育运动。

3. 普通动词可以作宾语. To'ldiruvchi vazifasida, masalan: 他仅知道一个吃, 别的都不管。

4. 普通动词可以作定语, 一般要用“的”. Aniqlovchi vazifasida, “的”orqali ifodalanib: 这是新出版的杂志。

5. 普通动词可以作状语. Hol vazifasida, masalan: 你别躲着看书。我喜欢站着吃。

练习

一。用所给的词语造句子. Berilgan so'zlardan gaplar tuzing.

我知道（很，你，作，这种，想，工作）。那时候，我多么希望（快，我，给，信，写，点）。当时他认为（比较，同意，符合，发言，这个，内容）。他不怕（远，山，路，高），不怕（酸，酷暑，严，寒）我觉得（不会，今天，来，她）。我们都认为（可以，这项，担任，他，工作）。我觉得（好，这部，得，写，小说）。他没料到（这么，家乡，大的，变化）。我认为（电影，有意义，很，这部，教育）。敬请（指正，读者，并，提出，希望）。我听说（去，她，上海，到，了）。我觉得（应该，跟，一下，老王，先，商量，我们）。他不记得（这件，哪，事，一年，是，了）班长建议（休息，一天，我）。母亲发现（好像，心事，有，她什么）。

二。将下面的句子翻译成乌兹别克语并说明下列句子中的动词重叠表示哪一种意思（短时，缓和语气，尝试，包含随便的意味）。Berilgan gaplarni o'zbek tiliga tarjina qiling va reduplikativ fe'llarning ma'nosini tushuntiring.

春天到了，咱们到郊外去玩玩吧。这支歌儿很好听，不信你找谱子唱唱。你想想，这样做对吗？昨天小张来了，还到图书馆去看了看。假期里，我每天看看书，游游泳，打打球，有时还看看电影，过得很充实，很愉快。她朝我看了看

就走了。她对我挤挤眼，摆摆手，我明白了她的意思是不要再问。小马躺在床上，想想这个，想想那个，半夜没睡着。我回家看了看就走了。这件衣服怎么样，你试试看吧。

三。用所给的词语造句子。Berilgan soʻzlardan gaplar tuzing.

那，他，把，椅子，放到，去了，外边。送，病人，他们，把，医院，到，去了。他，电影票，把，口袋里，放，在。在，小王，地图，墙上，把，挂。母亲，桌子上，把，在，摆，台灯，了。旅游者，放，箱子，大衣，里，把，在。你，挂，那边，这张，上，墙，画，请，把，到。最好，花瓶，把，你，放，书架，在，上。老张，把，你，挂，衣架，在，帽子，上。冰箱，把，里，在，放，你，汽水。她，本子，地址，我们，里，把，在，记。想，下边，我，窗户，把，桌子，搬，去，到。在，汽车，把，不，停，要，门口。打算，把，我，星期天，照片，那儿，到，朋友，去，寄。

四。指出下列句子中“出来/出去”，“上来/上去”，“下来/下去”，“过来/过去”的意思。

Berilgan gaplarda “出来/出去”，“上来/上去”，“下来/下去”，“过来/过去” modifikatorlarning maʼnosini tushuntiring.

1. 明天我就搬出去。他听出来，这分明是南方口音。信已经送出去了。他把一天的饭钱挣出来了。里面是什么东西，我看不出来。这件事不要宣布出去。文章还没有改出来。好经验应当介绍出去。我们吃的蔬菜都是自己种出来的。她搬走以后，楼上空出来一间屋子。他的很多著作还没有发表出来。

2. 这座山很不容易登上来。她看上去还很年轻。这个孩子虽然还不到三岁，可是一百以内的数字都能数上来。那些流行歌曲，我都唱不上来。请你把自己的名字填上去。这道题太难，我解答不出来。我说不上来为什么不喜歡他。我已经把照片贴上去了。

3. 树上掉下来一个苹果。她决定在北京住下去。他把那座房子买下来了。我们还要继续合作下去。开工的日期确定

下来，没有？汽车的速度减下来。这种现象如果不注意，发展下去是不好的。最好别惊动她，让她睡下去吧。从此，情况就稳定下来。这个传说是从古代流传下来的。她虽然很气愤，但终于忍下来了。

4. 我们是从山上爬过去的。她在小屋里醒过来，太阳已经老高了。现在他才明白过来。他跑过来跑过去，忙个不停。她完全恢复过来。我想过来想过去，总是不明白。家里的事你照顾得过来吗？这笔帐她算不过来了。

五. 改正下列病句并说明理由。Berilgan gaplardagi xatolarni tuzating.

1. 我写我的母亲，怎么写也不能把她的好处写起来。这个景色很美，尤其是那十几支荷花，如果有个画家把它画，那该多好。他们的生活一天一天地好下去。他写得不整齐，但是我把每一个字认了。这位顾客提的意见可真宝贵，我们应当把它向上级反映过去。她回答不过来她的爱人在哪里。弟弟就自己搞了个大西瓜，用刀把西瓜切上来。从她的口音我听得过来她是南方人。大路上跑起来一辆马车。我站起来的时候，想起来好办法。我们见过面，你想不出来我，我想得出来你。困难一个一个地出现起来了。我的手表修理完了以后走过来了。真的，我不知道怎么感谢您，所以我的话不出来。

2. 请你指正这篇文章的缺点。现在我要去图书馆，咱们一起去吧。他小的时候就忍了人家的打骂。明天下午我们去火车站送行小王。欢迎，欢迎，快快进进来，坐椅子吧。这种菜她特别喜欢吃饭。孩子看见了新的玩具就高兴着笑起来了。法院完全相反它的看法。小李不在，他快回回去。你去留学，我非常羡慕着。她在学校就开始念书汉语。你把他休息一会儿，以后再跑。你们这个单位人太多，到处都进进，出出，上上，下下。她很理解这个问题，你去问问她吧。他把沙发躺下去了，马上就睡着了。

六. 把下列句子翻译成乌兹别克语。Quyidagi gaplarni o'zbek tiliga tarjima qiling.

这个孩子虽然年龄不大，懂的事情可不少。这辆汽车通不过去。我很想给你介绍那里站着的那个人。你千万不要躺着看书。走不是办法。越来越快的速度真叫人吃惊。她笑着看了我一眼。远远地听见一片笑声。姑娘有一点不好意思了，走也不是，坐也不是。无论如何，你还是应该完成这个任务。今天有一个庆祝晚会，你来参加吗？孩子再不好，也不许打他。考试成绩公布了。虚心使人进步，骄傲使人落后。她的对象是搞教育工作的。昨天我们去参观工厂，参观的人很多。你最好还是继续学习。你应该少吃一点，吃得太饱不好。请把看不懂的地方记下来。自己的事应该自己作。我们很感兴趣地观看小孩子们的表演。我这次去是出差。

七. 把下列句子翻译成中文。

Kitobni sumkaga solib qo‘ying. Ushbu xatni Pekinga faks orqali yuboring. Mazkur gapda to‘ldiruvchini kesimdan keyin qo‘llashingiz kerak. Agar shkafni bu burchakka qo‘ysak, yaxshiroq bo‘ladi, deb o‘ylayman. Basketbolist koptokni savatga uloqtirdi. Iltimos, menga bu savolni tushuntirib bering. Bu hikoyani bizga uni o‘zi gapirib berdi. Ertaga bu kitobni do‘stimga qaytarib berishim kerak. Aytishlaricha, u Pekin Universitetda tahsil olgan. Biz bu ishni bir-ikki kunda bajarib bo‘lmaymiz. Undan ikkita daftarni qarzga olib tur. Biz hozir ana u bino yoniga borib, u yerdan chapga qayrilamiz. Men kutubxonaga ketdim, ikki-uch soatlarda qaytaman. Iltimos, divanga o‘tiring. Biz Shanxayga yaxshi yetib keldik.

Mustaqil ta‘lim uchun savol va topshiriqlar:

1. Xitoy tilida ikki bog‘inli fe‘llarning qanday reduplikativ modellarini bilasiz? Har bir model bo‘yicha misollar keltiring.
2. Xitoy tilida 得 va 的 so‘zlarining fe‘llar bilan qo‘llanish xususiyatlari haqida nima bilasiz?



12-DARS



介词

Ko'makchi

Darsning maqsadi: ko'makchi so'zlar haqida umumiy ma'lumot berish, vaqt, joy, yonalish, usul, maqsad va majhul nisbatni ifodalovchi ko'makchilar haqida ma'lumot berish, ko'makchilar qatnashgan konstruksiyalarning qo'llanish xususiyatlarini ko'rib chiqish.

Tayanch tushunchalar: ko'makchi, vaqt, joy, yo'nalishni ifodalovchi ko'makchi, usulni ifodalovchi ko'makchi, maqsadni ifodalovchi ko'makchi, majhul nisbatni ifodalovchi ko'makchi, konstruksiya.

注解

介词是用于在名词，代词或词组的前面，把这些词，词组相结合，共同表示时间，处所，目的，对象，方式等意义。Ot va otlashgan so'zlardan keyin kelib, ularni boshqa so'zlarga tobelanish yo'li bilan bog'laydigan yordamchi so'zlar ko'makchi deyiladi. Xitoy tilida ko'makchilar vaqt, yo'nalish, maqsad, usul, obyekt va harakat munosabatlarini, majhul nisbatni ifodalovchilarga bo'linadi.

1. 表示时间，处所，方向的介词 Vaqt, joy, yonalishni ifodalovchi ko'makchilar: 当，从，到，由，往，于，在，自，自从，打，朝，朝着，向，沿，沿着，顺着。

2. 表示依据，方式的介词 Usulni ifodalovchi ko'makchilar: 按，按照，依照，根据，以，用，凭，靠，遵照，通过，经过。

3. 表示目的的介词 *Maqsadni ifodalovchi ko'makchilar*: 为, 因, 由于, 原因, 理由。
4. 表示被动的介词 *Majhul nisbatni ifodalovchi ko'makchilar*: 叫, 让, 教, 给, 由, 为。
5. 表示对象, 关系的介词 *Obyekt va harakat munosabatlari-ni ifodalovchi ko'makchilar*: 把, 将, 以, 拿, 替, 和, 跟, 同, 与, 对(于), 关于, 就, 至(于), 连。
6. 表示排除的介词 *Istisnoni ifodalovchi ko'makchilar*: 除(了)。

常用的格式有

Ko'makchilar ishtirok etuvchi konstruksiya

从.....到.....; 从.....起.....; 从.....以来; 从.....以(之)前/后; 从.....往.....; 在.....时候; 。时期(内); 在.....范围内; 在.....当中; 在.....外; 在.....(以)内; 在.....以上/以下; 在.....上/中/下; 在.....看来; 对(于).....来说; 跟/和/与.....一样; 跟/和/与.....相同; 跟/和/与.....相反。

练习

一。把下面的句子翻译成乌兹别克语并指出介词的意义。

Berilgan gaplarni o'zbek tiliga tarjima qiling va ko'makchilarning ma'nosini aniqlang.

学生们在礼堂听报告。他到北京去开会。这位教授给我们讲美学课程。录音机让王同学借走了。我通过考试进了大学。他在钢笔杆上刻了自己的名字。这种草药多生长于山地。汽车从大桥上开过去了。她这些话都是发自内心的。由这儿往西一直走就到车站了。咱们沿着湖边散步吧。他自小就喜欢画画儿。本店营业时间由上午8点到12点。打明天起,我每天六点起床。人在生病的时候常常想念母亲。运动会将于五月二十五日举行。老李对人很热

情。这件事和你没有关系。你的汉语水平和他的差不多。这次春游，我同你们一道去。为大家出力是应该的。他给我介绍了一下情况。他将化验结果进行了反复研究。她做人请去表演。他朝我借了两本小说。按照上级规定，他能这样做。他为了加强两国人民的了解和友谊而努力工作。这儿除了咱们俩没有别人。

二. 选择适当的词组填空并指出词组的用途。

Gaplarni tegishli so‘z birikmasi bilan to‘ldiring.

A. 在(从)大使馆; 在(从)阅览室; 在(从)朋友那儿; 在中国; 在家; 在(从)操场; 在图书馆; 在商店; 从学校; 从小王那儿。

我的朋友现在.....学习汉语。小张.....借书。王老师.....看杂志。小李今天晚上.....看电影。我们班下午.....锻炼身体。他的朋友去年.....工作。他父亲星期日.....休息。安娜.....买衣服。前天她.....回学校。明天我.....去公园。莎莎常常.....借画报。四点半我.....去机场。

B. 从9月15日起; 从第30课起; 从放假的第二天起; 从明天起; 从西边起; 从买了自行车起; 从八点到十二点; 从星期一到星期六; 从四点到五点; 从1979年9月到1980年7月; 从宿舍到邮局。

.....每课都有二十几个生词.....他们去上海旅行.....我每天早上去操场跑步。这些学生.....开始学习汉语。....., 他每天骑自行车去学校....., 第三楼是我们的宿舍楼。他们.....在北京大学学习汉语。我们.....每天上午都有四节课。他们每天下午.....都在操场锻炼身体。我们每天上午.....上课。.....有二十多公里, 我们不能骑自行车去, 我们坐汽车去。.....不太远, 我们可以不坐汽车。

三. 从所给介词中选适当的填入下列各句的空白中。

Gaplarni berilgan ko‘makchilar bilan to‘ldiring.

由于, 对, 为, 向, 从, 跟, 离, 为了, 替, 在.....中/下。

.....受到了冷空气的影响，这两天的气温又下降了。她.....热烈的掌声.....走下了讲台。你去邮局的时候，劳驾.....我寄一封挂号信。您的家.....市中心远吗？大家.....你的发言表示赞同.....今天起，咱们俩每天用汉语谈话，好吗？谁都知道，我们上学读书绝不是.....个人利益。他的身体.....以前相比算是好多了。他们在农村.....当地的老农学到了许多书本上没有学到的知识.....老师的教育和帮助.....，小天.....一个后进生变成《三好》学生了。

四. 选词填空。Bo'sh joylarni to'ldiring.

A. 向，往

大家注意了：立正！.....右看齐！.....前看！.....右转！齐步走！火车渐渐地走远了，欢送的人们还在.....我们招手。我要到首都电影院去，应该.....哪儿走？李时珍处处留心.....父亲学习，还暗自记下了不少药方。小权到家后，把书包.....床一扔，就出去玩去了。有了正确的路线，我们的事业一定会走.....胜利。他什么东西都喜欢.....墙上挂。

B. 从，由，自

.....今以后，我们应该加强关系。这段话引.....鲁迅全集。这个剧团.....十名演员组成。.....古以来，这里就是一个繁华的地方。这项工作.....我负责。

C. 跟，对

你每天.....谁一起学习？大利生在北京，长在北京，.....北京的一切都很熟悉。明天是春节，你到我家里来，.....我们一起过春节，好吗？他去世了，.....他亲戚是个很大的打击。《嘿，小明，你不.....我玩儿，以后我就不.....你做伴儿了》小天一直.....小丽特别好，特别关心。

D. 为，给，替

这次，你.....我耽误了自己的事情，我该怎么感谢你呢？下午的会要是你没有时间参加，我.....你去吧。我这儿有小王一封信，请你.....我带给他吧。这几天，大家都.....你们俩的喜事高兴呢。昨天他家里又.....他打来一个电报，催他

回去。

E. 对于，关于，至于

旅行的路线就这样定下来吧，……出发的日期，住宿问题等，现在还不能定。今天的报告讲的是……怎样加快发表农业的问题。开联欢会的事，我已经通知大利了，……他能不能来，我不知道。……这种生活小事，小王从来不在乎。咱们……人家提的意见应该表示欢迎。

五. 改正病句。Gaplardagi xatolarni tuzating.

你在哪儿来？昨天汽车上我遇见了一个朋友。狼对东郭先生说：《打猎的从后边追来了，先生救救我吧！》为了她每天练习发音，她的发音特别好。他跟这里的情况很熟悉。先生谈跟我几次为了了解我的学习情况。他对这件事知道，但是他不谈。我的同学关于我的学习很关心。

六. 把下列句子翻译成乌兹别克语。Quyidagi gaplarni o'zbek tiliga tarjima qiling.

自从他来中国以后，他的汉语水平提高得快。他像一个新郎一样，从头到脚都是新的。这种飞机在两万公尺以上就不能飞行。这件事情的发生，在我看来不是偶然的。对于这个地方，他并不陌生。这篇文章跟那篇文章的观点恰好相反。在学习过程中，她克服了不少困难。这种胶在摄氏二百度以下是不会熔化的。用中文写出这样的文章，对你们来说很不容易的。鲁迅先生生于浙江绍兴。你见到他时，替我向他问好。按高矮个儿排队。据天气预报说，明天有大风，降温。趁这个实习的机会，他们收集了许多标本。当你遇到困难的时候，一定要鼓足勇气。她们从清早一直赶到太阳落山。这件事和你没有关系。一进村，他往东，我往西。我乘座的飞机到桂林。我们比以前更加团结。车队经过了天安门广场。我小学读书的时候住在北京。他不在学校。她对什么都感兴趣。大门朝南。这样做是对事不对人。经过讨论大家取得了一致的意见。同学们都到了。东西给他拿走。请你把这本书给我。新年到了。

七. 把下列句子翻译成中文。

Qayerdan keldingiz? Kecha avtobusda do‘stimni uchratib qoldim. U har kuni mashq bajargani tufayli imtihonni a’lo bahoga topshirdi. U bu yerdagi vaziyat bilan tanish. Samolyot o‘rmon ichiga qulab tushdi. Ertadan boshlab yapon tilini o‘rganamiz. Bu yerdan magazingacha ikki soatli yo‘l. Men uchun tilni bilish muhim. Men u bilan birga Janubiy Koreyaga boraman. Biz yoshligimizdanoq tanishmiz. Bu maqolani ingliz tiliga tarjima qiling. U hammani hayron qoldirib, narsalarini yig‘ib, xonadan chiqib ketdi. Zhang shu paytda bunday qarorga kelishini hech kim kutmagan edi.

Mustaqil ta’lim uchun savol va topshiriqlar:

1. Xitoy tilida 从, 由, 自 hamda 向, 往 sinonim ko‘michilarning qo‘llanish xususiyatlari haqida ma’lumot bering. Misollar keltiring.

2. Xitoy tilida [跟/和/与……一样] hamda [跟/和/与……相同] sinonim konstruksiyalarning qo‘llanish xususiyatlari haqida gapirib bering. Misollar keltiring.



13-DARS



连词

Bog'lovchi

Darsning maqsadi: bog'lovchi so'zlar haqida umumiy ma'lumot berish, teng bog'lovchilar, biriktiruv bog'lovchilar, alternativani ifodalovchi bog'lovchilar, ketma-ketlikni ifodalovchi bog'lovchilar, to'ldirish, aniqlash ma'nolarini ifodalovchi bog'lovchilar, ergashtiruvchi bog'lovchilar, sabab, shart, aniqlov, zidlov, maqsad bog'lovchilari haqida ma'lumot berish, bog'lovchilar qatnashgan konstruksiyalarning qo'llanish xususiyatlarini ko'rib chiqish.

Tayanch tushunchalar: bog'lovchi, teng bog'lovchilar, biriktiruv bog'lovchilari, alternativani ifodalovchi bog'lovchilar, ketma-ketlikni ifodalovchi bog'lovchilar, to'ldirish ma'noni ifodalovchi bog'lovchilar, aniqlash ma'noni ifodalovchi bog'lovchilar, ergashtiruvchi bog'lovchilar, sabab bog'lovchilari, shart bog'lovchilari, aniqlov bog'lovchilari, zidlov bog'lovchilari, maqsad bog'lovchilari, konstruksiya.

注解

连词是表示两个或两个以上的词，词组和句子之间的某种关系的虚词。So'zlarni va gaplarni bir-biriga bog'lash uchun xizmat qiladigan yordamchi so'zlar bog'lovchi deb ataladi.

按照表示关系的种类，可以分为以下几种连词 Bog'lovchilar quyidagilarga bo'linadi:

1. 表示联合关系的 *Teng bog'lovchilar*:

表示并列 *Biriktiruv bog'lovchilari*: 和, 跟, 与, 及, 以及, 既 (既.....

有.....; 既.....也.....), 而 (为了.....而; 因为.....而)。

表示选择 *Alternativani ifodalovchi bog'lovchilar*: 和, 或, 或者, 还是 (还是.....还是.....), 要么 (要么.....要么.....), 宁可 (宁可.....也不.....; 宁可.....也要.....), 与其 (与其.....宁可....., 与其.....不如.....)。

表示承接 *Ketma-ketlikni ifodalovchi bog'lovchilar*: 然后 (首先.....然后.....《再, 有, 还》), 以致, 于是。

表示递进 *To'ldirish, aniqlash ma'nolarini ifodalovchi bog'lovchilar*: 并, 并且 (不但.....并且.....《又, 还》), 而 (为了.....而.....; 且.....《还, 又, 更》), 不但, 何况 (尚且.....何况.....), 况且, 尚且, 从而。

2. 表示偏正关系的 *Ergashtiruvchi bog'lovchilar*:

表示因果 *Sabab bog'lovchilari*: 因为 (因为.....所以.....), 因此, 因而, 所以, 既然 (既然.....那么.....)。

表示假设 *Shart bog'lovchilari*: 要是, 倘若, 假如, 如果。

表示条件 *Aniqlov bog'lovchilari*: 无论, 不论, 不管, 只有, 只要, 除非, 虽然, 尽管, 即便, 就是, 哪怕, 固然。

表示转折 *Zidlov bog'lovchilari*: 但是, 可是, 不过, 然而。

表示目的 *Maqsad bog'lovchilari*: 省的, 免得。

练习

一。指出下列各句中的连词, 并说明它们所起的连接作用。

Quyidagi gaplarda bog'lovchilarni aniqlang.

A. 今天下午, 老王把夏明和我找去谈话了。这一切对于我是多么热情的支持和鼓励。你今天来或明天来都可以。

寄往城里的信用四分邮票还是八分邮票？这是一个美丽而动人的神话故事。对于什么问题都应该想得深一些和远一些。遇到下雨，多云或者有雾的天气，他们也坚持工作。虽然很忙，可是我感到我的生活是愉快的，幸福的。既然是试验，就别怕失败。今天，不但在生产上，国防上实现了自动化或者半自动化，人们的日常生活也开始进入自动化的时代。尽管她还在病休，可是她还抓紧时间学外语。这个任务我们不但要接受下来，而且还要完成得快，完成得好。老王就是听了和自己不同的意见，也从不发火。倘若能倒退回十年，让我重新过学习生活，该多么好。不论做什么工作，都不能粗心大意。宁可自己苦一点儿，也要帮助别人解决困难。与其跪着生，不如站着死。只有艰苦奋斗，才能得到成功。只要你肯下苦功夫，就能学好汉语。我们要继承并发扬我们民族的光荣传统。

B. 我既是生活的施行者，当事者，又是生活的欣赏者，观察者。他开始爱读小说，而且自己偷偷地也写了一些故事。我不仅不觉得热，反而觉得冷得发抖。人到底是人哪，况且，钱先生是他的好友啦。我是一个人道主义者，我绝不伤害任何人，何况是我的亲爱的孩子的母亲。连写一篇短文也这么难，何况写一本书呢？也辨不清是睡觉，还是醒着，是做梦，还是真实。我之所以苦恼，就因为，我深深地爱上了他。他们对人，无论是谁，都极有礼貌。要不是我不知道您病了，我早就来看您了。除非动手术，否则这种病很难治好。你平静一下吧，不然什么也说不成。你不能骗我，要不，你就滚开。

二。在下列各句中填上适当的连词。

Gaplarni tegishli bog'lovchilar bilan to'ldiring.

.....天气多么冷，他都坚持洗冷水澡.....谁，.....努力学习，就能获得好成绩。小王..... 没有按照。规定的方法进行生产，.....出了事故。你用中文讲，.....用英文讲都可以。我们.....要学习好，.....品德好，身体好。妹妹

替大哥着急，……有没有能力帮助他。老人……身体不太好，每天还坚持工作七八个小时。今晚……什么时候，你一定要到我家来一趟。……咱们俩的看法不一致，那就无法在一起合作了。练习的题目……难了一些，……难也有难的好处。自己主观上不努力，……客观条件再好，也不起作用。这个任务挺急，……几天几夜不睡觉，也要按时把它完成。我们的任务……按期完成了，……完成得很出色。

三. 完成句子。

Gaplarni to'ldiring.

我们班不但他喜欢打乒乓球，……。她不但会说法语，……。今天的作业虽然很多，……。虽然他学汉语的时间不长，…要是身体不好，……。要是他喜欢这本书，我……。因为她天天坚持锻炼，……。因为他回答得清楚，……。虽然时间比较紧一些，他们……。只有承认错误，……。如果不让你去，……。他不论在什么艰苦的条件下，……。不管你信不信，……。他虽然没有经验，……。只要奋斗，……。天气这么好，与其呆在家里休息，倒……。你不论说哪国话，他……。不管你同意，……。明天或者你去，……。人虽然受点累，……。

四. 选择适当的关联词语填空。

Qavs ichida berilgan bog'lovchi konstruksiyalardan foydalanigan holda gaplarni to'ldiring.

(又……又……; 因为……所以……; 虽然……但是……; 要是……就……; 一……就……; 不但……而且……)。

昨天晚上看杂技，……我坐在前边，……看得非常清楚。今天晚上你……有时间，……来帮助我翻译文章吧。这个电影……我爱看，……他也爱看。她……买了中文书，……还买了中文词典……。……昨天下了一夜雪，……今天不太冷。我们……到车站，车……来了。……。他说得……慢…不清楚，……我们都听懂……

。明天下雨，我们.....不去故宫.....。他学得不好，.....他妹妹却学得不错。我们学校有一个游泳池，.....到夏天，我们.....可以去游泳。

五。把下列句子翻译成乌兹别克语。

Gaplarni o'zbek tiliga tarjima qiling.

一边这么乱想，一边走，不知不觉地他走进了家门。那年月，连女人都不兴打扮，何况男子呢？不是你说错了，就是他听错了。要么你去，要么他来，怎么都行。她半辈子不是风，就是雨，不是血，就是泪，才过了几天好日子。如果嫁了人，我一定是一个好妻子。冬天要是没有火，怎么活着呢？假使能慢慢地好些，那就先吃一点苦头也值得。只有对自己的生活充满信心的人才能这样笑。人不可有傲态，但不可无傲。。。。尽管他不大喜欢说话，她心中可是有许多话要说的。不论她穿着什么衣服，她的样子老是那么自然，大雅。他不能不写，否则他就对不住自己的心。

六。改正下列错句。

Gaplardagi xatolarni tuzating.

虽然他已经走了很多路了，但是他很累。要是今天不好好预备，明天上课没有困难。因为他来晚了，但是他没有听见老师刚才讲的话。明天你要有时间，就我们一起去看电影。不但她复习得很好，而且预备的也很好。因为要学好中文，应该所以多听练习。我一有时间，给你就写信。要是假期比较长，就我们去上海看你。我虽然以前看过这个电影，但是时间太长了，记得清楚。

七。把下列句子翻译成中文。

Gaplarni xitoy tiliga tarjima qiling.

Sen avval bir soat dam ol, qolgan ishni keyin birgalikda bajaramiz. U harbiy bo'lgani tufayli qattiqqo'l. Biz ertaga tushlikdan oldin ham, tushlikdan keyin ham darsda bo'lamiz. Na-faqat men, balki u ham bunday xomush musiqani yoqtirmaydi.

Hozirgi kunda nafaqat bizning mamlakatimizda, balki butun dunyoda ham katta o'zgarishlar kuzatilmoqda. Modomiki mendan bu haqda so'ragan ekansiz, sizdan buni sir tutishning hojati yoq deb o'ylayman. Hayotingiz davomida qanday qiyinchilikka duch kelmang, baribir hammasiga dosh bera olishingiz kerak. Sendan tashqari hech kim bu projektни bajara olmaydi. Havo sovib ketishiga qaramasdan u har kuni ertalab ko'lda yarim soat davomida suzadi. Chet tilida ravon gapira olish uchun har kuni mashq qilish kerak.

Mustaqil ta'lim uchun savol va topshiriqlar:

1. Xitoy tilida 因为, 因此, 因而 sinonim bog'lovchilarning qo'llanish xususiyatlari haqida ma'lumot bering. Misollar keltiring.

2. Xitoy tilida [因为.....所以.....] hamda [...之所以...是因为....] sinonim konstruksiyalarning qo'llanish xususiyatlari haqida gapirib bering. Misollar keltiring.



14-DARS



象声词

Taqlid so‘zlar

Darsning maqsadi: xitoy tilida taqlid so‘zlar haqida ma’lumot berish, taqlid so‘zlarning grammatik xususiyatlarini yoritish.

Tayanch tushunchalar: so‘z, taqlid so‘z, reduplikatsiya, model, aniqlovchi, kesim.

注解

Izoh

Tovushga va holatga taqlidni bildirgan so‘zlar taqlid so‘zlar deb ataladi.

Xitoy tilida taqlid so‘zlar aniq va noaniq guruhga bo‘linadi:

1. Aniq (shakllangan, ya’ni ma’lum hollarda qo‘llanadigan) taqlid so‘zlar.

Bularga quyidagilarni misol tariqasida keltirish mumkin: 哗唧哗唧 “chars-churs” (sinayotgan idish tovushi), 咪咪 “mi-yov-miyov” (miyovlash), 呱呱 “qur-qur” (qurbaqa ovozi) kabilar. Aniq, ma’lum tovushga taqlid so‘zlarning ko‘pi qadim zamonlardan qo‘llanilib kelingan, ular asosan so‘z bo‘g‘inining takrorlanishi orqali hosil bo‘ladi¹. Masalan, 潺潺 so‘zi tog‘ daryosining yoki suv bulog‘ining jimirlab oqayotgan tovushini ifodalovchi taqlidiy so‘zdir. 琅 esa idishlar bir-biriga urilganda paydo bo‘ladigan tovushni ifodalovchi so‘z (“chars-churs”, “jarang-jurung”), 潇潇 – shamol esishini ifodalovchi

¹ 黄菠菜。实用现代汉语语法。北京，1989年。 - 页 434-435.

so‘z. Bu so‘zlar og‘zaki nutqda kam ishlatilib, odatda, badiiy adabiyotda qo‘llaniladi. Ularni o‘qib, nimaning tovushiga taqlid qilinayotganligini tezda bilib olish mumkin.

2. Noaniq (shakllanmagan, ya’ni turli hollarda qo‘llaniladigan) taqlid so‘zlar. Bularga quyidagilarni misol tariqasida keltirishimiz mumkin: 轰轰砰砰, 唰唰, 哗哗, 啪哈啪哈 va boshqalar. Noaniq taqlid so‘zlar insoniyatning og‘zaki va yozma nutq mahsulidir. Bu so‘zlarning aksariyati muayyan narsa-hodisaning tovushiga taqlidni ifodalaydi. Ularning qo‘llanilish doirasi keng ko‘lamga ega. Shu sababli bu so‘zlar nimaning tovushini bildirayotganligini tez anglab olish qiyin: 咚咚 “qurol, miltiq ovozi”, 哗哗 “oqayotgan suv tovushi” (yomg‘ir shovqini), 轰轰 “qurol ovozi” kabilar.

“砰!”一声, 又碎了些陶器

“Yana bir nechta sopol idish “jarang-jurung”lab sinib ketdi”;

“砰!”一声, 茶碗落地, 波了一身一地的茶¹

“Piyola chars etib sindi, ichidagi choyi to‘kildi”;

忽听的“咚咚咚”有人敲门

“Birdan “taq-taq-taq” qilib kimdir eshikni taqillayotgani eshitildi”;

“砰砰”两声, 不知是谁从后面打来了两枪

“Orqadan miltiqning “paq-paq” ovozi eshitildi, kimdir quroldan otayotgan edi”³.

Taqlid so‘zlarda reduplikatsiya.

Xitoy tilida bir bo‘g‘inli taqlid so‘zlarning reduplikativ ko‘rinishi asosan reduplikatsiyaning ‘AA’ modeliga tayangan holda hosil bo‘ladi: 砰砰 (“qars-qurs”, “dak-duk”, “taq-tuq”) – bir predmet ikkinchisiga urilganda chiqadigan tovush; 轰隆 (“sharaq-shuruq”) – og‘ir artilleriya qurollarining tovushlarini ifodalovchi so‘z; 叮咚 – tepadan pastga jimirlab oqayotgan suvning tovushi; 哗哗 – oqayotgan daryo suvining tovushi; 滴答滴答, 滴滴答

¹ 故播刘。实用现代汉语语法。- 北京, 2003 年。- 页92.

² 故播刘。实用现代汉语语法。- 北京, 2003 年。- 页93.

³ 黄菠菜。实用现代汉语语法。- 北京, 1989 年。- 页 446.

答达达 – karnay ovozi; 哗啦哗啦 – yomg‘ir tovushi¹ kabi so‘zlar va boshqalar.

Xitoy tilida taqlidiy so‘zlar, asosan, reduplikatsiyaning ‘AA’ modeli asosida qo‘llanadi:

一下，两下，三下，五下，十下。。。打得山崖上的土哗哗往下落

“Bir marta, ikki marta, uch, besh, o‘n marta... tog‘ qoyasidagi tuproq shuv-shuv etib to‘kilmoqda”;

春雨刷刷的下着.

“Bahor yomg‘iri sharillab yog‘moqda”;

这时老李一个手榴弹扔了过去，“轰”一声，机枪顿时哑了.

“Shu payt Li qo‘l granatani otib yubordi, portlagan granataning “Pang! Pang!” degan ovozi eshitildi-yu, shu zahotiyogq pulemyot tovushi so‘nib qoldi”.

Taqlid so‘zlarning hammasi ham voqea-hodisalar, narsalar tomonidan vujudga kelgan tovushlarni ifodalamaydi. Ba‘zi holdalarda bu so‘zlar ro‘y berayotgan narsa-hodisaga ma‘lum bir bo‘yoq berish uchun qo‘llanadi:

他的脸刷的红了

“Uning yuzi qizarib ketdi”.

Mazkur gapdagi 刷so‘zi xatti-harakatni va holatni tez ro‘y berganini ifodalab keladi, ya‘ni yuzni “duv etib” (tez holda) qizarib ketganligini bildiradi².

Ba‘zi taqlid so‘zlar reduplikatsiyaning ‘AABB’ (哗哗啦啦 “shir-shir”, 嘻嘻哈哈 “xoxolab kulmoq”), ‘A里(li)AB’, (呼里呼喂 “oh-voh qilmoq”, 咕咕咚 “do‘mbir-do‘mbir” ovozi) modellari asosida takrorlanadi. Biroq ular asosan xitoy tilining og‘zaki nutqiga xos bo‘lib, adabiy tilda kam uchraydi.

Reduplikativ taqlid so‘z fe‘l oldida kelib, harakatning qay ravishda bajarilganligini ko‘rsatadi. Bunday xususiyatlari bilan ular

¹ 讷畅叙。词汇专题研究。- 北京语言大学出版社，2002。- 页256.

² 讷畅叙。词汇专题研究。- 北京语言大学出版社，2002。- 页252.

ravishlarga yaqin turadi va gapda hol vazifasini bajaradi. Ular 地 bilan birga yoki 地 siz ham qo‘llanishi mumkin:

许多战士冷得嘴唇发白，牙齿哈哈地响。

“Ko‘pgina jangchilarning lablari oqarib, tishlari bir-biriga tegmasdan qaltirardi”;

桌子上的闹钟的“嘀嘀嗒嗒”地在静夜里清脆地响着。¹

“Stol ustidagi budilnik sokin kechada “Jiring-jiring!” etib jiringladi”;

石宝举起枪就打，匪副司令的手枪“当唧唧”地滚了下去。

“Shi Bao quroldan otmqochi bo‘lganida, qaroqchining pistoletidan “Paq-paq!” etib o‘q otildi”;

“咕！咕！咕！”王阿大的肚子里又一次猛烈地叫着。²

“Van Daning ichidan “quldir-quldir” tovush chiqardi”.

Reduplikativ taqlid so‘zlar predmetning tovush tomonidan belgi-xususiyatlarini ko‘rsatib, gapda aniqlovchi vazifasini bajaradi:

我躺着，听船下“潺潺”的水声，知道我在走我的路

“Men yotib, suzib borayotgan paroxod tagidagi suvning jimir-jimir ovozi eshitmoqdaman”;

正在这时候，石洞里传来“咕咚咕咚”的脚步。

“Shu payt g‘orning ichidan “g‘arch-g‘urch” qadam tovushi eshitildi”;

东方刚刚发白，那呜呜的火轮的汽笛声就从村外的小河里送到村里来了。³

“Sharq tomon endi yorishayotganda poyezd sirenasining “tu-tu-u” etayotgan ovozi qishloq ichkarisigacha eshitildi”;

再看看那“嘀嘀嗒嗒”的小闹钟 – 已经三点半了⁴

“Jarang-jurung” etib jiringlayotgan soatga yana qaraganimda uch yarim bo‘lgan ekan”.

¹ 故播刘。实用现代汉语语法。北京，2003年。- 页 255.

² 文月。实用现代汉语语法。- 北京，商务印书馆，1983年。- 页 437.

³ 汉字读写联系。- 北京语言学院出版社，1998年。- 页 171.

⁴ 文月。实用现代汉语语法。- 北京，商务印书馆，1983年。- 页 436.

Reduplikativ taqlid soʻzlar gapning kesimi vazifasida ham kela oladi:

他们轻轻划着船，船两边的水“哗哗”

“Ular qayiqda sekin suzib bormoqdalar, qayiqning ikki tomonida suvning jim-jim ovozi eshitilmoqda”.

Xitoy tilida reduplikativ taqlid soʻzlar otlashib, gapda toʻldiruvchi vazifasini ham bajaradi:

火车从这里经过的时候，窗户都被震的“哗啦哗啦”的¹

“Poyezd bu yerdan oʻtayotganida titrayotgan oynalarning “zir-zir”asi eshitiladi”;

他见奶奶锁上门走了忽地“嗷嗷”的

“U buvisi eshikni “sharaq-sharaq” etib qulflayotganini koʻrdi”.

Amaliy mashgʻulot uchun savollar:

1. Qanday soʻzlar taqlid soʻzlar deb aytiladi?
2. Xitoy tilida taqlid soʻzlar qanday guruhlariga boʻlinadi? Misollar keltiring.
3. Xitoy tilida taqlid soʻzlarning qanday reduplikativ modellari mavjud?
4. Taqlid soʻzlarning sintaktik vazifalari haqida gapirib bering. Misollar keltiring.

Mustaqil taʼlim uchun savol va topshiriqlar:

1. Xitoy tilida tovushga taqlidni bildiruvchi soʻzlar haqida maʼlumot bering.
2. Xitoy tilida holatga taqlidni bildiruvchi soʻzlar haqida maʼlumot bering.



¹ 文月。实用现代汉语语法。- 北京，商务印书馆，1983年。- 页436.

15-DARS



句子成分

Gap bo'laklari

Darsning maqsadi: xitoy tili gap bo'laklari haqida umumiy ma'lumot berish, gapning bosh bo'laklari va gapning ikkinchi darajali bo'laklari haqida ma'lumot berish.

Tayanch tushunchalar: gap, gap bo'laklari, gapning bosh bo'laklari, gapning ikkinchi darajali bo'laklari, ega, kesim, to'ldiruvchi, aniqlovchi, hol, o'rin holi, payt holi, maqsad holi, vaziyat (tarz) holi.

注解

Gap bo'laklari haqida umumiy ma'lumot

按照组成句子的词和词组（短语）的关系以及地位，作用不同，可以把句子分成几个部分叫句子成分。句子成分按地位，作用不同分成六种：主语，谓语，宾语，状语，定语，补语。Gapda biror so'roqqa javob bo'lgan va o'zaro tobe bog'langan so'z yoki so'z birikmasi gap bo'lagi deb ataladi. Gap bo'laklarini belgilashda asosiy xususiyat ular orasidagi sintaktik aloqadir. So'zlarga so'roq berish, ularning qaysi turkumga oidligi, gap ichida joylashish tartibi tom ma'noda gap bo'laklarining turlarini belgilashda asos bo'la olmaydi. Gap bo'laklarining turi odatda bir-biriga nisbatan aniqlanadi: ega kesimga nisbatan, aniqlovchi aniqlanmishga nisbatan, hol hollanmishga nisbatan, to'ldiruvchi to'ldirilmishga nisbatan aniqlanadi. Nisbat beriluvchi bo'lak bo'lmas ekan, u yoki bu gap bo'lagi haqida gapirish mumkin emas.

Gap bo'laklari ikki turga bo'linadi: bosh bo'laklar va ikkinchi darajali bo'laklar. Ega va kesim gapning bosh bo'laklaridir. Bosh bo'laklar gapning grammatik asosini tashkil etadi.

Gap bo'laklari tuzilishiga ko'ra ham ikki turga bo'linadi:

1. Sodda bo'laklar yakka so'z bilan ifodalanadi (qo'shma, juft so'zlar bilan ifodalansa ham, oddiy bo'lak hisoblanadi).

2. Murakkab bo'laklar turg'un birikmalar (to'g'ri ma'noli va ko'chma ma'noli), erkin bog'lanmalar bilan ifodalangan bo'laklardir.

Gapning bosh bo'laklari

主语，谓语

Ega, kesim

注解

主语和谓语组成句子的核心，一般来说，缺一不可。主语是陈述的对象。Ega va kesim gap asosini belgilaydi.

Ega va uning ifodalanishi.

Gapda kesim bilan bog'lanib, *kim? nima? qayer?* so'roqlariga javob bo'ladigan bosh bo'lak ega deb ataladi.

在句子里，主语可以用下列的办法表示 Ega quyidagicha ifodalanadi:

1. 名词或代词 Ot yoki olmosh bilan, masalan: 赵甲是我的朋友。他喜欢踢足球。一切都准备好了。

2. 动词和形容词 Fe'l yoki sifat bilan, masalan: 游泳是一种很好的办法。太慢了不好，太急了也不好。

3. 数词和数量词组及代量词组 Son, hisob so'z va son birikmasi, ko'rsatish olmoshi va son birikmasi orqali, masalan: 九是一个数。这儿还有两本书，一本给你，一本给他。这张是我的。

4. “的”字结构和句式形的词组 Sintaktik birliklar orqali, masalan: 他说的正是我所想的。她讲课很出色。

Kesim va uning ifodalanishi.

谓语是对主语的陈述。按照意义和表示方法，我们可以把谓语分成下列几种。Gapning markazini tashkil etib, boshqa bo'laklarni o'z atrofida birlashtiruvchi, tasdiq-inkor, shaxs-son, zamon ma'nolarini ifodalovchi bosh bo'lak kesim deb ataladi. Kesim nima qildi? nima qiladi? qandaydir? nechta? singari so'roqlarga javob bo'ladi.

Kesim gapning mazmuniy markazini tashkil etganligi uchun boshqa bo'laklar ishtirokisiz ham kesim orqali gap hosil qilish mumkin.

Kesimlar qaysi so'z turkumi bilan ifodalanishiga qarab quyidagilarga bo'linadi:

1. 简单动词谓语。这种谓语由普通动词表示。Sodda fe'l-kesim. Mazkur kesim sodda fe'l orqali hosil bo'ladi. Masalan: 我买了一本俄汉词典。张英穿了一件新衣服。

2. 合成动词谓语。这种谓语由两个部分组成。第一部分可以由能愿动词，过程动词（开始，继续，结束），趋向动词（来，去）和一些心里活动的动词（想，打算，希望）组成。第二部分由普通动词组成。Murakkab fe'l-kesim. Murakkab kesim ikki qismdan iborat bo'ladi. Kesimning birinchi qismi ma'lum bir yo'nalish (来，去), modal (想，打算，希望) kabi fe'llar orqali ifodalansa, kesimning ikkinchi qismini standart fe'l tashkil etadi. Masalan: 我们都应该爱护公共财物。她来作客。我想去北京。

3. 形容词谓语由形容词表示。Sifat-kesim. Ya'ni kesim sifat orqali ifodalanadi. Masalan: 他的屋子很干净。这朵花挺可爱。

4. 合成名词谓语由判断动词和名词部分组成。名词部分一般可以被名词，代词，数词，代/数量词组，“的”字结构和句式形词组表示。Ot-kesim. Kesim ot, olmosh, son, sintaktik kompleks bilan ifodalanadi. Masalan: 他姓张。一公里等于一千公尺。这是我做的。

Gapning ikkinchi darajali bo'laklari

定语，宾语，状语

To'ldiruvchi, aniqlovchi, hol

注解

Gapning ikkinchi darajali bo'laklari bosh bo'laklarga tobe bo'lib, ularni to'ldirib, aniqlab, izohlab keladi. Ikkinchi darajali bo'laklar uch xil: to'ldiruvchi, aniqlovchi, hol.

表示动作的对象，接受者或工具的成分叫做宾语。Gapdagi biror bo'lakni to'ldirib, unga boshqaruv yo'li bilan tobe holatda bog'langan bo'lak to'ldiruvchi deyiladi.

宾语可以用名词，代词，数词，形容词，动词，数/度量词组，“的”字结构或句式形的词组表示。To'ldiruvchi ot, olmosh, son, sifat, fe'l, son va hisob so'z kompleksi orqali ifodalalanadi. Masalan: 我们都学习汉语。你们在讨论什么？三乘三得九。你不应该害怕困难。给他一个吧。

修饰主语，宾语或合成名词谓语名词部分的句子成分叫做定语。名词，形容词，动词，数词，量词，代词，数/度量词组，句式形词组（主谓结构词组）都可以作定语。

Gapdagi biror bo'lakning belgisini yoki bir narsa-buyumning boshqasiga qarashli ekanligini bildirgan bo'lak aniqlovchi deyiladi. Aniqlovchi gap ichida har doim otga yoki otlashgan so'zga bog'lanadi. Aniqlovchi gap ishida egaga ham, kesimga ham, to'ldiruvchiga ham, holga ham tobe bo'la oladi. Aniqlovchi ot, olmosh, son, sifat, fe'l, son va hisob so'z kompleksi orqali ifodalanadi.

在汉语里，定语一般在所修饰的中心语前面。定语与中心语之间，有时用助词“的”，有时不用。Xitoy tilida aniqlovchi aniqlanmishdan oldin keladi. Ular orasida “的” so'zi qo'llanishi mumkin.

表示领属关系时或时间，处所名词作定语，后面一般要用“的”。Agar aniqlovchi ma'lum bir obyektning subyektga te-

gishli ekanligini bildirsa, yoki aniqlovchi temporativ, lokativ ot-lar orqali ifodalansa unda “的” qo‘llanishi shart. Masalan: 妹妹的 房间在二层。这是今天的报纸。上边的杂志是新的。

如果名词作定语说明中心语性质，一般不用“的”。Agar aniqlovchi izohlanmishning xususiyatini, xarakterini tasvirlasa “的” odatda qo‘llanilmaydi. Masalan: 他是中国人。我有世界地图。

人称代词作定语表示领属关系时，后面一般用“的”。Agar aniqlovchi shaxsni bildiruvchi olmosh orqali ifodalansa, unda “的” qo‘llaniladi, masalan: 这是你的任务，我不管。大家的事大家干。

如果中心语是亲属或所属单位，一般不用“的”。Agar aniqlanuvchi so‘zlar qarindoshlik munosabatlarini yoki ma‘lum korxonabinolarning nomlarini ifodalasa, unda “的” qo‘llanilmaydi. Masalan: 这是我哥哥。你们班一共多少同学？

指示代词，量词作定语，一般不用“的”。Agar aniqlovchi ko‘rsatish olmoshi yoki hisob so‘zlar orqali ifodalansa unda “的” qo‘llanilmaydi: 这本小说很有意思。我要买一件衣服。

数词作定语，一般要用“的”。Agar aniqlovchi son orqali ifodalansa unda “的” qo‘llaniladi, masalan: 百分之九十的工作人员是新来的。

单音节形容词作定语时，一般不用“的”；双音节形容词作定语时，一般要用“的”。Agar aniqlovchi bir bo‘g‘inli sifat orqali ifodalansa unda “的” qo‘llanilmaydi, agar aniqlovchi ikki bo‘g‘inli sifat orqali ifodalansa unda “的” qo‘llaniladi. Masalan: 他是个好人。这是一个非常美丽的地方。

动词作定语时，一般要用“的”，但双音节动词表示修饰关系时，不用“的”。Agar aniqlovchi bir bo‘g‘inli fe‘l orqali ifodalansa unda “的” qo‘llaniladi, agar aniqlovchi ikki va undan ortiq bo‘g‘inli fe‘l orqali ifodalansa unda “的” qo‘llanilmayadi. Masalan: 这是我买的书。今天有一个庆祝晚会。

修饰谓语的句子成分叫做状语。根据所表示的意义和用途的不同，可以把状语分为下列几种：地点状语，时间状语，目的状语和行为方式状语。Ko‘pincha kesimga bo‘g‘lanib, uning belgisini bildirgan bo‘lak hol deb ataladi. Semantik va funksional xususiyatlariga ko‘ra hol quyidagi turlarga bo‘linadi: o‘rin, payt, maqsad va vaziyat (tarz) holi.

地点状语可以位于主语前，也可以位于主语后。表示处所和方向名词，表示处所指示代词能单独作地点状语。O‘rin holi egadan oldin yoki keyin ham qo‘llanishi mumkin. Joy va yo‘nalishni ifodalovchi otlar, joyni ifodalovchi ko‘rsatish olmoshlari mustaqil holda o‘rin holi vazifasida kela oladi. Masalan: 南方天气挺热。这里你可以完全随便。

时间状语可以位于主语前，也可以位于主语后。表示时间的名词和表示时间指示代词能单独作时间状语。Payt holi egadan oldin yoki keyin ham qo‘llanishi mumkin. Temporativ otlar va vaqtni ifodalovchi so‘zlar mustaqil holda payt holi vazifasida kela oladi. Masalan: 我明天才能去。我一会儿就回来。

行为方式状语可以位于谓语前面，它后面一般要用“地”。如果它放在谓语后边，它前面要用“得”。Vaziyat (tarz) holi kesimdan oldin “地” so‘zi, kesimdan keyin esa “得” so‘zi orqali ifodalanadi. Masalan: 她干干净净地收拾了她的屋子。她把她的屋子收拾得干干净净的。大家痛痛快快地玩了一天。这一天，大家玩得痛痛快快。

练习

一。指出下列句子中的主语，谓语和宾语

Quyidagi gaplarda ega, kesim va to‘ldiruvchini aniqlang.

A. 八月的南方够热。一切都清楚了。你不用再说了。这十二个字还有这样的一段故事。工作，劳动对我们是幸福，是快乐。从大学毕业到现在，三十年过去了。我们屋后有一片空地，大院里的孩子们常常到那儿去玩。自己的事情应该自己做。婚礼的舞会开始了。休息的方式很多，

睡觉只是其中一种，散步，下棋，听音乐，出去逛公园都是一种休息。不同意的占少数。按时工作，按时休息对身体有好处。看着一棵好花生病要死是一件难过的事。运动场上打球的打球，赛跑的赛跑，打拳的打拳，好热闹啦。他这样做完全是为了你好。

B. 他昨天买的是这一种。男男女女，老老少少，都动员起来了。说比做容易。坐车回家得多少时间？通知他开会已经太晚了。走行，不走也行。孩子们都爱听故事缝缝补补也能挣饭吃。你承认不承认都没有关系。我喜欢这个人老老实实。他的脑子永远思考。着科学上的问题。早起早睡是个好习惯。人人都有一本难念的经。理解别人的心思很不容易。我们的事你不懂。她托我劝你不是一回了。她的笑声那么单纯，自如，那么好听。怕死的必死，不怕死的也许能活。绳子是长的好。她等待他平静下去。

二。用下列“的”字结构造句子。

Berilgan soʻz birikmalarini qoʻllagan holda gaplar tuzing.

什么样的；国外的；学校的；有的；我们应该做的；木头的；走路的；吃的；值得注意的；她说的；哥哥送给我的；最令人感动的；教授给我们讲的；他所买的；引起我兴趣的；妈妈所说的；你弄的；我不大理解的；他最瞧不起的；我所学的。

三。用下列形容词填空并指出它们的用途。

Berilgan sifatlarni qoʻllagan holda gaplarni toʻldiring.

新，旧，大，小，多，少，干净，脏，难，容易，乱，安静，努力，快，长，短。

我们学校的阅览室很……，也很……，我们常去那儿看书。每天晚上，我们复习……课，预习……课。我们觉得中文不太……，也不太……。我学了两年中文，他才学了一年，我比他学的时间……。我们大连外语学院，中国学生……，外国留学生……。他们宿舍很……，应该收拾一下。我今年二十二岁，她才十八岁，我……，她……。我们学习很……，进步也比较……。

四。将下列词语组成句子并指出宾语。

Berilgan soʻzlardan gaplar tuzing.

教，白老师，体育，我们。一本词典，朋友，我，送。
给，钢笔，爸爸，小孩子，一支。小王，一件事，安娜，
告诉。图书馆，还，五本书，玛丽。一个好消息，告诉，大
家，我。通知，老王，我，明天去参观。借了，一本字典，
我，她。不借，我，书，给你，还，我，书。打算，我，一
件衣服，买，你，给。

五。把下列句子译成乌兹别克语并指出主语，谓语和宾语。

Gaplarni oʻzbek tiliga tarjima qiling, gaplardagi ega, kesim va toʻldiruvchini aniqlang.

深蓝的天空中挂着一轮金黄的圆月。他们哭他们的，我们玩我们的。你的眼睛告诉了我你的决定。你要永远想着过去，记着今天。我还告诉你一件事。我无时不在想着，忆着，哭着，笑着这三十年。我喜欢大哥还有这么点儿劲儿。拳头，皮鞋雨点似地落在他的头上，背上，腿上。桌上摆着酒，饼干，白糖，酱油等等。我的事用不着你管。我也怕自己说着说着会激动起来。她不能不承认自己是个女中豪杰。他挑来挑去挑不出什么毛病。胜利一定属于我们。这本书他已经翻译了五百页了。走在街上要注意来往的车辆。小李是东北人，不怕冷。这个月小王又受到表扬。我家以前受过很多苦，现在才有吃有喝，有穿有戴了。山上长满了松树。我比不上你这嘻皮笑脸的态度。现在，他可以自由地看一眼了。我们这儿有四位姓张的，你找哪一位？这种药是张让他妻子从家乡寄来的。回国后，我还要继续学习中国历史。我觉得这本小说写得很好，值得看一看。火车要不要继续往前开呢？刚到这儿来时，我一个熟人也不认识。你喜欢滑冰还是游泳？——我滑冰和游泳都喜欢。别看他是老北京，他哪儿都没去过。这半年，我一篇文章也没看。他英文，法文，德文，日文都说得相当流利。

六。指出下列句子中的定语和状语并说明它们表达的方法。

Quyidagi gaplarda aniqlovchi va holni aniqlang.

今天刚星期三。离家才两年，家乡就起了这么大的变化。我的笑便渐渐少了。这个美丽的女孩子的到来，仿佛使屋子里增添了某种欢乐的可是又不安的气氛。我又回头看了看那个坐在床沿上哭着的人。茶叶是从老远老远的地方运来的。一种热乎乎的感觉涌上她的心。他们一个接一个地爬了上去。从今以后，就再不想他，免得对自己也对别人产生任何的影响。山谷里布满大大小小奇形怪状的石头。小说极为精彩地刻画了这种因为找到了梦所以失去了梦的痛苦。

七。把下面每组句子改写成包含复杂定语的句子。

Berilgan gaplardan murakkab aniqlovchiga ega bo'lgan gaplar tuzing.

Masalan: 他是一个干部。他是老干部。他是一个一九二一年参加革命的老干部。

1□ 这是一张照片。这是彩色照片。这是从画报上剪下来的照片。2。一个孩子病了。男孩子病了。老张的孩子病了。3。他们把羊赶到一块草地上。他们把羊赶到山坡下的草地上。他们把羊赶到长满青草的草地上。4。昨天作报告的先生是小李的爸爸。那个先生是小李的爸爸。穿蓝衣服先生是小李的爸爸。5。这时一个解放军走了过来。这时年纪最小的解放军走了过来。这时高个子解放军走了过来。这时穿着一身新军装的解放军走了过来。6。他们正在执行一项任务。他们正在执行上级交给的任务。他们正在执行光荣的任务。7。小刘是一个青年。小刘是勇敢的青年。小刘是朝气蓬勃的青年。小刘是有远大理想的青年。

八。在适当的地方加助词“的”并说明理由。

Gaplarni “的” bilan to'ldiring.

九月二十日来中国留学生已经开始上课了。城外骑自行车人不多。在车站等车那些学生都是北京大学的。

你说那个电影我还没看呢。用汉语跟中国人谈话那个外国人是清华大学留学生。去年旅行我去那个地方是中国最大城市。有不少人不会用这个字典。跑得快人可以参加这次比赛。她买了一条三斤重鲤鱼。孙先生是一位谦虚人。我们要加强同世界各国人民友谊。房间中央摆着一张塑料桌子。下次再给你们介绍另外情况。哪位老师教你们体育课。你姐姐是昨天来吗？一寸钉子买一两就够了。靠墙摆着装满书籍柜子。

九。用结构助词“的”，“地”，“得”，“个”填空。

Gaplarni “的”，“地”，“得”，“个” bilan to'ldiring.

这种声音使人们回忆起那遥远……过去。我知道，他一出现问题就准备弄……水落石出。一没想到这些，我浑身就充满了前进…力量。我兴奋……问：“是谁呀？”我们作……还远远不够呢。小梅当时激动……不知道说什么好。社员们也七嘴八舌……说：“马志民工作干……好，真是我们……榜样”。大娘高兴……见人就：“小李真是好呀！”这几年，他的思想感情发生了深刻……变化。几句热情……话，说……大娘心里热乎乎的。为了提高农民……生活水平，国家有计划……提高农副产品……收购价格。孩子们都玩……很高兴。现在是植树造林……黄金季节。读唐诗，先读王维，杜甫，李白这些名家……律诗；这里入手，要多读多背；读多了，背多了，这个门自然而然……便入了。经过一年多……训练，队员们……个人技术提高……很快。他听了这句话，脸红了起来，结结巴巴……说：“这是我……责任”。小李买……那台收音机比你……这台好……多。

十。改病句并说明理由。

Gaplardagi xatolarni tuzating.

A. 我要把这项工作更好。我听见他们唱歌得高兴极。她散步得很慢。敌人恶狠狠的说：“你回答全不对！”孩子们把苹果吃了得一千二净。关于回国的问题，他们俩一个小时

谈了。每天我们在课堂上写了汉字半个小时。他在农村干活了二十多年。我们在这儿半年到一年进修。咱们打球一场，怎么样？她敲了门几下儿，屋里没有人答应。这个故事听于老师。后来，小王来到北京从东北。我们从一个胜利向另一个胜利走。中华人民共和国成立在一九四九年。我们来从不同的国家。

B. 我想有的他的意见现在还是很新鲜的。在那个房子的周围是一个大，充满花和树的花园。现在，我自己在中国的时候，记得我妈妈说的话关于她的青年时期。我们一边谈话关于本国和外国社会一边听音乐。那两个月我度过了在他们的家真是一种极好的享受。八点早上，我吃早饭后轻轻松松地走进去。我也曾经住过在神户。我们本来打算从广州到九龙坐直达列车，但是票已经卖光了。汉语是一种交际工具，可以靠着这个工具为了在中国工作。我有一个中国人的朋友。湖里的十几支的荷花也开了。所有的旅行对我是难忘并宝贵的经验。这样，他不但是我的汉语的老师，而且是我人生的榜样了。

Mustaqil ta'lim uchun savol va topshiriqlar:

1. Xitoy tilida gapning bosh bo'laklari haqida ma'lumot bering.
2. Xitoy tilida gapning ikkinchi darajali bo'laklari haqida ma'lumot bering.



16-DARS



“把” ko‘makchili gap

Darsning maqsadi: “把” ko‘makchisi orqali tuzilgan gapning qo‘llanish xususiyatlari haqida ma‘lumot berish.

Tayanch tushunchalar: morfologiya, sintaksis, semantika, ko‘makchi, 把 ko‘makchisi, obyekt, subyekt, fe‘l-kesim, to‘ldiruvchi, konstruksiya.

注解

“把”字句是用“把”字把谓语后面的动作对象移到谓语前面的一种句型。它的作用是强调说明动作对某事物的处置和处置的结果。处置的意思就是使事物移动位置，改变形状或受到影响等。把”字句的词序是：主语 — “把”宾语（受处置的事物） — 动词谓语 — 其他成分（怎样处置和处置的结果）。

“把” ko‘makchisi obyektga qaratilgan harakatni, shu harakat natijasini ifodalash uchun xizmat qiladi.

“把” ko‘makchisi ishtirok etuvchi gapning strukturasi:

[Ega + “把” + to‘ldiruvchi (obyekt) + fe‘l-kesim + gapning boshqa bo‘laklari]

“把” ko‘makchisili gaplarda 是, 有, 在, 属于, 知道, 同意, 相信, 希望, 要求, 看见, 听见 kabi fe‘llar qo‘llana olmaydi.

Modal fe‘llar va inkor shakllar “把” ko‘makchisidan oldin qo‘llaniladi.

“把” ko‘makchisili gaplarning bir nechta konstruksiyalari ham mavjud. Masalan: [。。。把。。。到。。。]: 请你把小王送到火车站; [。。。把。。。在。。。]: 你把花放在桌子上; [。。。把。。。给。。。]: 他把孩子交给了父母。

练习

一。把下列句子改成“把”字句并说明使用“把”字句的理由。

Berilgan gaplarni “把” ko‘makchisini qo‘llab o‘zgartiring.

我复习完昨天的课文了。他买来那本小说。她吃药了吗？他让我告诉你这件事。卡佳扫了扫衣服上的雪。我们讨论这个报告吧！看不懂文章的意思，就不能回答问题。今天晚上有大风，我们应该关好窗户。大衣你挂在衣柜里，香肠呢，放在冰箱里。老虎吃掉了小羊。狂风刮走了地上的落叶。小李拿走了你的一本字典。他们选老张为班长。一群小孩子围住了她。他们用绳子捆上了我。你收拾收拾屋子吧。他详细说了一遍这件事情。你借我几天这本书。他马上抬了抬头。

二。完成句子。

Gaplarni to‘ldiring.

你把那块石头扔……。我们在故宫照的相片很不错，我想把它们寄……。下雨了，不能骑自行车回去，我把自行车留……。这篇文章，我已经看完了，请你把它还……。每个月我的同屋把他妈妈要买的东西送行……。请你把这次洽谈的情况描述……。天气冷了，应该把夏季的服装放……。这儿没有地方打乒乓球，我们准备把这个屋子改……。

三。用“在”，“到”，“给”，“成”填空。

Gaplarni “在”，“到”，“给”，“成” ni qo‘llagan holda to‘ldiring

你把那张桌子搬……楼上去。劳驾，请你把地图挂……这儿吧。请你把课程表交……我。下午，你把这件大衣送……洗衣店去吧。你把这些俄文句子翻译……中文。你把帽子

带...她, 好吗? 别把汽车停.....门口。人们把病人送.....医院去了。下星期, 我把这些照片寄.....我的朋友。请你把这个句子改.....“把”字句。我把“找”字写.....“我”字了。希望你把工作经验介绍.....我们。

四。把下列句子变成否定句。

Berilgan darak gaplarni inkor gaplarga aylantiring.

他把饭全吃完了。我们不要把时间都浪费了。王老师把作业本昨天就发给我们了。你们先把窗户打开, 再去做午饭。请大家把宾语提到谓语前面。足球迷们把汽车推翻, 对打起来。天上的一朵朵乌云把太阳遮住了。为了翻译这篇文章把他忙得头昏眼花。赵先生把自己的猎枪丢了。日本在第二次世界大战中把中国东北作为他继续向南方进攻的基地。

五。用所给的词语造“把”字句。

Berilgan so‘zlardan “把”ni qo‘llagan holda gaplar tuzing.

老师, 发给, 本子, 我们。妈妈, 找, 回来, 我了。美丽的, 一幅图画, 吸引, 我们, 住了。农奴主, 打, 那个农奴, 一顿。小王, 房间, 打扫, 很干净, 得。你看得, 太简单了, 那个问题。母亲, 抱, 孩子, 紧紧, 在怀里。大夫, 自己的血, 那个受伤的战士, 给, 输。收音机, 拿来, 没, 他。帝国主义国家, 德国, 在山东的权利, 日本, 决定, 划归。妹妹拉了, 我的衣襟, 一下。我们应该继续, 推向前进, 我们的事业。他, 搞, 这个家, 得, 富富足足, 和和美美。我, 给你, 要传我的手艺, 全部。她, 我面前, 照片, 递到。

六。用下面的动词造成“把”字句。

Berilgan fe‘llardan “把”ni qo‘llagan holda gaplar tuzing.

抱, 扫, 摆, 搬, 关, 买, 卖, 拿, 擦。掉, 扔, 戴, 交, 踢, 放, 挂, 追, 寄, 带, 送, 骑, 给, 留, 借, 还, 换, 穿, 开, 丢, 派, 吃, 救, 修, 打, 喝, 翻译, 分析, 检查, 介绍, 讨论, 准备, 布置, 改变, 建设, 炸, 击落, 公布, 说明, 发展, 查明, 当作。

七。把下列句子翻译成乌兹别克语。

Gaplarni o'zbek tiliga tarjima qiling.

你把老张送到飞机场吧。父亲把新带来的杂志放在书架子上了。她把洗好的衣服放进了衣柜。老师把练习本儿交给了同学们。不要把爱情和劳动看成是矛盾的。护士把听诊器交给了医生。值日生把抹布放在桌子上。邮递员把报纸和信都扔入了信箱。我把他算成了一个坏人。妈妈让我把新买的东西从皮包里拿出来。他把这本小说看得很详细。我要把书藏起来，不让任何人把它夺去。我劝你把脾气改改吧。你把心里头的话都说说。你好像是一个旁观者，把自己，把社会，把国家看得清清楚楚的。雷声把他从梦中惊醒过来。故人把他关在监狱关了一年。

八。把下列句子翻译成中文。Gaplarni xitoy tiliga tarjima qiling.

Iltimos, bu kitobni unga berib qo'ying. Go'shtni yuvib, muzlatgichga solib qo'ying. Mevalarni vazaga terib qo'ying. Sovg'ani onamga berib yuboring. Men unga o'zinning ikkita fotosuratimni hadya qildim. Agar ikkita savolimga to'g'ri javob bersangiz, qolgan savollarga javob bermasangiz ham bo'ladi. Menga bir dona qalamni uzatib yuboring. Unga bu haqda aytming. Bu reklamani gazetagizga bersam bo'ladimi? Kitoblarni shkafga terib qo'ying. Iltimos, gullarni unga berib qo'ying. Men ota-onamni aeroportga kuzatib qo'ydim.

Mustaqil ta'lim uchun savol va topshiriqlar:

1. Xitoy tilida “把” ko'makchisi qatnashgan [。。。把。。。。到。。。], [。。。。把。。。在。。。] konstruksiyalar haqida ma'lumot bering.

2. Xitoy tilida “把” ko'makchisi haqida umumiy ma'lumot bering.



17-DARS



被动词

Majhul nisbatni ifodalovchi gap

Darsning maqsadi: 被动词majhul nisbatni ifodalovchi gapning qo‘llanish xususiyatlari haqida ma’lumot berish.

Tayanch tushunchalar: morfologiya, sintaksis, semantika, obyekt, subyekt, sintaktik usul, morfologik usul, leksik usul, konstruksiya.

注解

行为动作会有发动者和受动者。句子里可以表示发动者与受动者的关系。在主动句中，发动者由主语表示，受动者由宾语表示。在被动句里相反，发动者由宾语表示，受动者由主语表示。Har bir harakat ma’lum obyekt va subyektiga ega bo‘ladi. Obyekt va subyek orasidagi munosabatlar gapda ham o‘z ifodasini topishi mumkin. Majhul nisbatni ifodalovchi gaplarda subyekt to‘ldiruvchi orqali, obyekt esa ega orqali ifodalanadi.

汉语有三种表示被动意义的方法 Xitoy tilida majhul nisbatni ifodalashning uch xil usuli mavjud. Bular:

1. 句法性的方法。汉语有存在句，这种句子表示被动意义。Sintaktik usul, ya’ni ma’lum bir holatni ifodalovchi gaplar orqali, masalan: 衣服洗了。房子盖了。

2. 词法性的方法。现代汉语中有一系列表示被动意义的，即被，由，为，给，让，叫（教）。被动句结构是：主语+虚词+宾语+谓语。Morfologik usul. Xitoy tilida majhul nis-

batni ifodalovchi bir nechta yordamchi elementlar mavjud. Bular: 被, 由, 为, 给, 让, 叫 (教). Majhul nisbatni ifodalovchi gap konstruksiyasi: [Ega + yordamchi soʻz + toʻl-diruvchi + kesim]. Masalan: 衣服被妈妈洗了。饭给他吃了。这次会议由我们组织了。

3. 词汇性的方法。汉语有表示被动意义的动词, 如: 受, 忍, 挨。这类动词作谓语表示被动意义, 从结构来看, 句子是主动式的, 发动者与受动者之间的关系却是被动的。Leksik usul. Xitoy tilida 受, 忍, 挨 kabi fe'llar borki, ular kesim vazifasida qo'llanilib, majhul nisbatni ifodalaydi. Masalan: 他受尽了老板的打骂。

如果句子里有副词, 它们应该在虚词前面。能愿动词也应该在虚词前面。Ravish va modal fe'llar majhul nisbatni ifodalovchi ko'rsatkichdan oldin qo'llaniladi: 这几本书经常被读者借走。

练习

一. 使用所给的虚词把下列句子改为被动句 (给, 由, 被)。

Qavslarda berilgan (给, 由, 被) soʻzlardan foydalangan holda gaplarni majhul nisbatni ifodalovchi gaplarga oʻzgartiring.

大会讨论了这个问题。他骗了我们大家。石壁挡住了声音。王先生终于知道了这个消息。她打破了玻璃花瓶。学生问住了张老师。民主党领导了这次改良运动。大风吹断了电线。我们早就完成了这项任务。军人统治了国家政权。大家好好地批评了他一顿。新民主代替了旧民主。大夫救活了她。别人偷走了我的小汽车。她把玻璃窗户洗得很干净。

二. 把下面的词语连成句子。

Berilgan soʻzlardan gaplar tuzing.

打, 经常, 挨, 小孩子。种, 她, 这, 愿, 生活, 再, 忍受, 不。受到了, 他, 好像, 祝福, 却, 一次。为, 性格, 厌恶, 他们, 所, 人。已经, 大家, 说服了, 她, 被。他,

知，打，不，多少，挨了。都，个，受了，俩，批评，他们。连续，前，次，中国，几，几年，地震，遭受了。的，提问，册，组成，本，外国人，答，由。几棵，领导人，种，党和国家，树，由，是，的。修好了，收音机，下午，就，能，今天。

三。把下列的句子改写为被动句和“把”字句。

Berilgan gaplarni majhul nisbatni ifodalovchi gaplarga, shuningdek “把” ko‘makchisili gaplarga o‘zgartiring.

一块玻璃划破了他的手指。还没放学，小张已经做完了作业。早晨，她就喝光了家里的牛奶。大夫治好了我的病。我终于做对了这道难题。不到三天，我就读完了这本有意思的小说。工业发达国家把石油当作主要能源。昨天我修好了教室里的破椅子。事实证明了他的科学预见。

四。把下面的句子翻译成乌兹别克语并指出表示被动意义的方法。

Berilgan gaplarni o‘zbek tiliga tarjima qiling.

今天的练习做完了，生词还没有预习。《西游记》叫小张借走了。这句话很容易给人误解。我突然被人一推，后退了好几步。粮食产量提高了一倍。我被大家选作组长。我肚子里的这些话，全叫你们给采访光了。这个建议被我们断然拒绝了。今天的报纸放在哪儿了？我深深地被赵大叔的话所感动，他的话说得多深刻啊！他不为金钱所动。那个病人被大夫救活了。她父亲让第一中学请去作报告了。桌子上的纸被风刮掉了。杯子里的茶水让她喝了。他女儿被大学派到研究所去工作了。那些旧书让他母亲送人了。张教授被人请去讲演。图书馆的新书都叫读者借光了。放学后，教室让我们收拾得干干净净。鸡叫狗咬死了。她叫别人骗了。他让大家说服了。胜利的消息传遍了大江南北。他被人把眼睛给蒙上了。我的录像机叫老李借走了。孩子给吓坏了。这个孩子惯得越来越不象话。地上的落叶被狂风刮走了。他们被美丽的景色所吸引。任务早就完成了。

五。把下列句子改成否定被动句。Berilgan gaplarni inkor gaplarga o'zgartiring.

学校领导派那个青年出国学习。他们把那些活都干完了。王同志借走了他的小说。他把那张圆桌搬出去了。我们完成了任务。他女儿修好了收音机。她把那块布做成上衣。她读完了这本书。学生把那把椅子搬到楼上去了。她忘了集合的时间。我把这些话都听见了。他把我吓了一大跳。人早就发现了你的目的。他把东西都拿走了。

Mustaqil ta'lim uchun savol va topshiriqlar:

1. Xitoy tilida 受, 忍, 挨fe'llar orqali yasalgan majhul nisbatni ifodalovchi gaplar haqida ma'lumot bering. Misollar keltiring.

2. Xitoy tilida majhul nisbatni ifodalovchi qanday yordamchi so'zlarni bilasiz?



18-DARS



句型语法

Gapning tuzilish jihatidan turlari

Darsning maqsadi: xitoy tilida gapning tuzilish jihatidan hamda gapning ifoda maqsadiga ko'ra turlari haqida ma'lumot berish.

Tayanch tushunchalar: morfologiya, sintaksis, semantika, sodda gaplar, qo'shma gaplar, fe'l-kesimli gap, ot-kesimli gap, sifat-kesimli gap, bog'lovchi, grammatik asos, his-hayajonli gaplar, his-hayajonsiz gaplar, darak gap, so'roq gap, buyruq gap.

注解

汉语句子的类型从结构上分，可以分成单句和复句两大类。Xitoy tilida gaplar tuzilish jihatidan ikki xil bo'ladi. Bular o'zaro grammatik asoslar miqdoriga ko'ra farqlanadi: sodda gaplar va qo'shma gaplar.

单句一般是由一个主语和一个谓语构成的（或由一个词或一个词组构成的）。Sodda gaplarda bitta ega va kesim munosabati, ya'ni bitta grammatik asos mavjud bo'ladi. Ba'zan sodda gap egasiz, faqat bitta kesimdan iborat bo'ladi.

单句本身可以分成 Sodda gaplar quyidagi guruhlarga bo'linadi:

1. 主谓句。按照谓语的结构与表示的办法，又可以分成 Subyekt-kesimli gap. Mazkur gap o'z navbatida bir necha turga ajratiladi:

1.1. 名词谓语句 —— 由名词, 名词结构, 数量词组作谓语主要成分的句子就叫做名词谓语句。Ot-kesimli gap. Mazkur gapda kesim vazifasida ot yoki songa oid bo'lgan so'zlar qo'llaniladi. Masalan: 我妹妹十五岁。现在九点五分。

1.2. 形容词谓语句 —— 谓语主要成分由形容词表示的句子就是形容词谓

句。谓语中不用“是”。Sifat-kesimli gap. Mazkur gapda kesim vazifasida sifatga oid bo'lgan so'zlar qo'llaniladi. Masalan: 中国海岸线很长。这间屋子不干净。

1.3. 动词谓语句 —— 谓语主要成分是动词的句子就是动词谓语句。Fe'l-kesimli gap. Mazkur gapda kesim vazifasida fe'l-ga oid bo'lgan so'zlar qo'llaniladi. Masalan: 我们应该学会汉语。咱们开始工作吧。

2. 非主谓句。Bitta so'zdan tarkib topgan gaplar. Bular quyidagilarga bo'linadi:

2.1. 无主句 Subyektsiz gaplar, masalan: 刮风了。上课了。桌子上有书。

2.2. 独词句 Bitta so'zdan tarkib topgan gaplar: 注意! 汽车!

复句是由两个或两个以上意义与结构有关系的单句组成的句子。组成复句的每个单位叫分句。分句之间的关系可以用关联词语表示, 有的复句通过上下文表示分句之间的关系。Ikki va undan ortiq sodda gapning mazmun va grammatik jihatdan birikuvidan tuzilgan gap qo'shma gap deyiladi. Sodda gap tarkibida bitta ega va kesim birligi ishtirok etsa, qo'shma gap tarkibida ikki va undan ortiq ega va kesim birligi (ya'ni grammatik asos) qatnashadi.

从分句之间的结构来看, 复句基本上可以分为两大类型。Mazmun munosabati va bog'lovchi vositalarning qo'llanishiga ko'ra qo'shma gaplar quyidagilarga bo'linadi: bog'langan qoshma gaplar va ergashgan qo'shma gaplar.

1. 联合复句。联合复句中, 各分句在意义上的关系是平等的, 不分主次的。Teng aloqali munosabatdagi sodda gaplarn-

ing o‘zaro teng bog‘lovchilar yoki shu bog‘lovchilar vazifasidagi vositalar yordamida bog‘lanishidan tuzilgan qo‘shma gap bog‘langan qo‘shma gap deyiladi. Masalan: 我喜欢喝茶，我哥哥也喜欢喝茶。他可以去，但是我不去。

2. 偏正复句。偏正复句中的分句有主次之分。在一般情况下，表示次要意义的分句在前，表示主要意义的分句在后。Birdan ortiq sodda gaplarning mazmun jihatdan tobe-hokim munosabati asosida, ya'ni birining boshqasiga ergashishidan tuzilgan qo‘shma gap ergash gapli qo‘shma gap deyiladi. Ergashgan qo‘shma gapda bosh gap va ergash gap bo‘ladi. Boshqa gapni o‘ziga tobe qilib kelgan gap bosh gap hisoblanadi. Bosh gapga ergashib, uni izohlab kelgan gap ergash gap deyiladi. Xitoy tilida ergash gap bosh gapdan oldin keladi. Masalan: 他虽然年纪大了，可是身体很健康。她天天早上锻炼，所以很少生病。你如果不去的话，我也不去。

Gapning ifoda maqsadiga ko‘ra turlari

句子如果从用途和语气上分，可以分成：肯定/否定句，陈述句，疑问句，祈使句和感叹句。Har qanday gap ma‘lum maqsadni ifodalash uchun xizmat qiladi. Ana shu jihatdan gaplar quyidagi turlarga bo‘linadi: tasdiq/inkor, darak, so‘roq, buyruq, istak, his-hayajonni ifodalovchi gaplar.

Gaplarning his-hayajon ifodalanishiga ko‘ra turlari

Gaplar ohangiga, his-tuyg‘uni ifodalashiga ko‘ra 2 xildir:

His-hayajonli gaplar inson ruhiyati bilan bog‘liq bo‘lgan tuyg‘ular – quvonch, shodlik, taajjub, qayg‘u, afsuslanish, qo‘rqinch singari tuyg‘ularni ifodalaydi. His-hayajon ohangi bilan aytilgan darak, so‘roq, buyruq gaplar his-hayajon gapga aylanadi.

His-hayajonsiz gaplar his-tuyg‘uni ifodalamaydi, oddiy xabar, buyruq yoki so‘roqni ifodalaydi, ya‘ni his-hayajon qatnashmaydigan darak, so‘roq va buyruq gaplar shu guruhga kiradi.

练习

一。把下列句子翻译成乌兹别克语并指出哪个是单句，哪个是复句。

Gaplarni o'zbek tiliga tarjima qiling, sodda va murakkab gaplarni aniqlang.

我们能够学会许多新知识。只有努力学习，我们才能学会许多新的知识。人如果不生病，不发烧，不吵架也不死有多好。生活的困难，工作的重压，甚至种种不公平的待遇并不可怕，人生最可怕的便是满足。那种不爱护同志，不讲信用，不尊重别人，也不尊重自己的人，我可不要。他们听的，看的和感觉到的，都恰好是他们所愿意听的，看的与感觉到的。一提起春天，人们会立刻想起暖暖的风，细细的雨，红红的花，绿绿的草，平静无波的春水与太阳。她可以用牙，用手，用心中的刀去咬，去撕，去杀。

二。用所给的句子组成复句（可以按复句的要求增减个别的词）。

Sodda gaplardan murakkab gaplar tuzing.

1. 北京是中国的政治经济中心。北京是中国的文化中心。
2. 这个人头发全白了。这个人的儿子不过十几岁。
3. 他出了门。大家立刻把他围住了。
4. 昨天晚上十点我写完了作业。昨天晚上十点我就睡觉了。
5. 大家赶紧上车。火车就要开了。
6. 这个电影我喜欢看。这个电影小王喜欢看。
7. 下雨了。我们不去打球了。
8. 汉语比较难学。萨沙学习汉语很努力。萨沙的汉语成绩很好。
9. 你坚持下去。你一定会胜利。
10. 这本词典非常好用。这本词典特别贵。
11. 我去过中国。我在中国学过汉语。
12. 我们取得很大的成绩。我们不能骄傲。
13. 她想学习外语。她买了一台录音机。

三。改正下列病句并说明理由。Xatolarni tuzating.

要是现在不努力学习汉语，就中国话以后说不好。学习中文的同学因为比较少，我们所以彼此都认识。我们参观

了车间以后，就我们去举行洽谈。我不管别人去，我一定要去。只有多听，多说，多写，就能中文学得好。不但他做好自己的工作，还常常帮助别人。他开始记日记时，她有的字不会写，她只好画图。他因为不爱说话，所以你如果不问他，他就不理你。她白白地去了王府井一趟，可是东西还是没有买到。

四。根据下列答话造疑问句。Savollar tuzing.

1. 用虚词“吗”造是非问句：

我是清华大学的外国留学生。她在第一外国语学院学习英语。我想去河边散散步。明天星期三。这种圆珠笔非常好用。这批货质量特别好。她想去杭州。她的记力很强。她感冒了，不会来。

2. 用“……不……”，“……没……”，“……了（过）没有”结构造正反问句：

我看过鲁迅的小说《阿Q正传》。学过的生词我都记住了。她有《现代汉语词典》。我会翻译这个句子。我相信这个消息是真的。她家的彩色电视机是新买的。这个作品中的几个主要人物写得很真实。他们能按期完成这项工程。电影开演以前，我们到不了。他的观点我接受不了。

3. 用“（是）……不是……”结构造选择问句：

我们去苏州，不去杭州。她到医院去看内科，不看外科。这次考试的题目不容易，很难。昨天晚上的气温是零下十二度，不是零下十四度。我会骑自行车，不会开汽车。我是学生，不是工人。他喜欢北京的秋天，不喜欢北京的春天。这篇文章他看不懂。他来找我，我不去找他。他在教室学习，不在图书馆学习。

4. 用疑问代词替划横线部分造特指问句：

她是教育代表团的团长。老马是昨天动身到广州去的。孩子们到操场上去玩儿了。我给他借了两本《现代短篇小说选》。这个班明天要和外国留学生联欢。那条路有三公里长。她女儿五岁了。老张的父亲七十八岁。

5. 把下列句子改成用“呢”的疑问句:

你的帽子在这儿。屋子里已经打扫干净了，院子还没有打扫。我哥哥已经结婚了，我姐姐还没有。这个问题比较简单，那个问题有点复杂。这位客人是我父亲的朋友，那位客人我不认识。老张早就出发了，小李还没出发。这种服装质量非常好，那种很一般。

五. 根据上下文内容用括号里的词语造反问句。 Qavslarda berilgan so'zlarni qo'llagan holda gaplarni to'ldiring.

今天很多朋友都来祝贺我母亲的生日，我母亲……（怎么能……呢）。（不是……吗）信封上还有你的名字呢。去年试制新产品的时候，我们遇到了那么大的困难都没有灰心，现在遇到这么一点困难，……（难道……吗）。我认识她，……（不是……吗）。（难道……吗）？这个剧团是很有名的。他给我们这么大的帮助，……（谁能不……呢）。这种家具的样子……（有什么）？（谁说……）？我们就要争这口气。这块布太小了，（是……还是……）。这个体育馆很大，我听说坐得下一万五千人呢！（不是……吗）。这种圆珠笔很好用，你怎么说不好用呢？（不是……吗）。怎么能……呢）一个人吃不下这么多苹果。（怎么能……呢）对狼这样的坏东西不能仁慈。（难道……吗）路那么远，你应该坐汽车去。（为什么……呢）既然你们两个都懂法语，就用法语交谈吧！（有什么）我们的假期很短，没有必要借那么多小说。（干什么）我们一定能成功，我们有信心有决心，一定要试验成功。（谁说）听说他去过那个地方，我们可以请他来介绍那里的情况。

六. 把下列的句子翻译成乌兹别克语。

Gaplarni o'zbek tiliga tarjima qiling.

主语是句子的主要成分之一。现在北京时间十三点二十五分。我爷爷今年已经八十岁了。这棵树很高。她买的那套西服很贵。状语的种类很多。他们的数学老师胖得

很。印度尼西亚是世界上岛屿最多的国家。中国厨师做的红烧鱼非常好吃。只有刻苦工作，才能取得好成绩。刚才的那小伙子才十九岁，四川人。春天来了，天气渐渐暖和了。她今天腿疼，不能来。这本书挺有意思，只是太厚。他一出门，就被大家围住了。考试以前，你准备复习几天？大家赶紧上车，火车就要开了。是你去接，还是我去接？这个问题不但我解答不了，他也解答不了。小心火车！随手关灯吧。一九五五年三月。虎！为实现四个现代化而奋斗！成都到了。出太阳了。多美的夜晚啊！请大家安静，太阳出来了，风停了。肃静！好漂亮的球！来吧！快一点吧！别说闲话吧！最早的文学是民间口头文学。我非把这本书读完不可。我好不容易才找到你呀！我的书谁拿去了呢？这本小说真不错！你听明白没有？他什么都吃。她个长得不怎么高。我叫他去，您请坐！冬天来了，春天还会远吗？我不知道她身体好不好。我怎么这样糊涂！咱们牺牲了多少好同志啊！批评你关我什么事儿啊？她是一个多好的护士！你是不是对我有点不放心哪？这钱，你留着自己用吧！



Glossariy

Amaliy tilshunoslik – tilshunoslikning masalalarini amaliy yo‘l va metodlar bilan o‘rganuvchi, tadqiq etuvchi soha. Masalan, eksperimental fonetika, lingvostatistika, leksikografiya va b.

Affiks – (lot. *affixus* – birlashtirilgan, biriktirilgan) – so‘zga zid qo‘yiladigan (leksik ma’noga ega bo‘lmagan), o‘zi qo‘shiladigan asosning lug‘aviy yoki grammatik ma’nolarini shakllanishiga xizmat qiluvchi morfema; qo‘shimcha.

Affiksatsiya – affiks yordamida so‘z yoki shakl yasalishi.

Gaplogiya – (yun. *gaplos* – oddiy, *logos* – tushuncha, ta’limot).

Distributiv metod – struktural lingvistikada til unsurlarini muayyan tilga xos qonun-qoidalar asosida bo‘lish metodi.

Ekspressivlik – til ekspressiv vazifasining turli shakllar bilan namoyon bo‘lishi.

Iyerogliflar – (yun. *hieroglyphoi* – muqaddas yozuvlar) – butun bir so‘z, bog‘in yoki tovushni ifodalash uchun xizmat qiladigan grafik ifodalar.

Ilmiy grammatika – nazariy g‘oyalarning so‘nggi yutuqlari asosida yaratilgan grammatika.

Kauzativ – harakatning bajarilishi uchun sabab, qo‘zg‘ash ma’nosiga egalik.

Ko‘makchi – ot va otlashgan so‘zlardan keyin kelib, ularni boshqa so‘zlarga tobelanish yo‘li bilan bog‘laydigan yordamchi so‘z.

Kompozitsiya – (lot. *composito* – tuzish) – so‘z qo‘shish, qo‘shma so‘zlar.

Komponent – (lot. *componens* – tashkil etuvchi) – ma’lum bir til birligining tarkibiy qismi.

Leksika – (yun. *lexikos* – so‘zga oid, lug‘aviy) – tilning lug‘at tarkibi. Lug‘at tarkibining qo‘llanish sohasi, uslubiy soha-

si va kelib chiqishi kabi turli jihatlardan yondashib ajratiladigan guruhлари.

Lingvistika – (fran. *linguistique*, lot. *lingua*) tilshunoslik fani.

Modal fe'l – imkoniyat, istak-xohish ma'nolarini ifodalovchi fe'l.

Morfema – tilning ma'noli, boshqa ma'noli qismlarga bo'linishi mumkin bo'lmagan eng kichik qismi, birligi.

Morfologiya – (yun. *morphe* – shakl, *logos* – ta'limot). 1. So'z shakllari haqidagi grammatik ta'limot. 2. Tilning morfologik qurilishi.

Normativ grammatika – so'z shakllari va sintaktik qurilishi modellarining me'yor talablariga javob berishini belgilovchi grammatika.

Ot – predmetlik ma'nosini bildiruvchi so'zlar turkumi va shu turkumga oid muayyan so'z.

Reduplikatsiya – (lot. *reduplikato* – ikkilanish). 1. Tilshunoslikda ma'lum bir so'zni takror shaklda qo'llash. 2. Ma'lum bir ma'noni ta'kidlash, alohida ko'rsatish, ifodalash maqsadida takror so'z yasash yoki hosil qilish usuli.

Semantika – (fran. *sementique*, *sementikos* – ifoda etuvchi). Til birliklarining mazmun, ma'no tomoni.

Son – sonning nomini, narsa-buyumning son-sanog'ini, tartibini bildirgan so'zlar turkumi.

Fraza – (yun. *phrasis* – ifoda, nutq o'rami). 1. Nutqning aloqa qilish birligi sifatidagi eng kichik mustaqil birligi. 2. Eng katta fonetik birlik – fikr tugalligiga ega, alohida ohang yordamida birlashgan va o'ziga o'xshash birliklardan to'xtam orqali ajratilgan jumla.

FOYDALANILGAN MANBA VA ADABIYOTLAR RO'YXATI

Asosiy manbalar

1. 陈前软。动词重叠的情况特征及气体的地位，语言教学与研究。- 北京, 2001年。- 235页。
2. 成语词典。上海辞书出版社, 1992年。- 275页。
3. 丁声树等。现代汉语语法讲话。北京: 商务印书馆, 1961年。- 124页。Ding Shenshu deng. Xiandai hanyu yufa jianghua. Beijing: Shangwu yinshuguan, 1961. - 124 ye.
4. Gao Wenda, Wan Lijin. Cihui zhishi. - Jinan, 2006. - 175 ye.
5. 汉俄词典。商务印书馆, 上海, 2002年。- 348页。
6. 故播刘。现代汉语动词与形容词特点。- 北京, 2003年。- 244页。Hu Boliu. Xiandai hanyu dongci yu xingrongci tedian. - Beijing, 2003. - 244 ye.
7. 故播刘。实用现代汉语语法。- 北京, 2003年。- 455页。Hu Boliu. Shiyong xiandai hanyu yufa. - Beijing, 2003. - 455 ye.
8. 溪阮。现代汉语词典。哈股印书馆, 北京, 1998年。- 378页。
9. 李稿。现代汉语动词研究。- 北京, 2004年。- 187页。Li Gao. Xiandai hanyu dongci yanjiu. - Beijing, 2004. - 187 ye.
10. 实话实说。商务印书馆, 2001年。- 340页。
11. 语言学名词解释。- 北京: 商务印书馆, 1960。- 156页。Yuyanxue mungci jieshi. - Beijing: Shangwu yinshuguan, 1960. - 156 ye.

Adabiyotlar

1. Гинзбург Е.Л. Словообразование и синтаксис. - М.: Наука, 1979. - 264 с.

2. Горелов В.И. Стилистика современного китайского языка. – М.: Просвещение, 1979. – 192 с.
3. Горелов В.И. Лексикология китайского языка. – М.: Просвещение, 1984. – 321 с.
4. Готлиб О.М. Практическая грамматика китайского языка. – М.: Муравей, 2003. – 180 с.
5. Гуревич И.С. Сложные глаголы в китайском языке III–V веков // Спорные вопросы строя китайского языка. – М., 1965. – 178 с.
6. Драгунов А.А. Грамматическая система современного китайского языка. – Л., 1962. – 250 с.
7. Жданкин И.В. Слова единицы речи в китайском языке. – М., 1986. – 140 с.
8. Завьялова О. Большой мир китайского языка.- М.: Восточная литература, 2010 – 287 с.
9. Задоев Т.К., Хуан Шуин. Основы китайского языка (Основной курс). – М.: Наука, 1986. Т.2. – 245 с.
10. Иванов А.И., Поливанов Е.Д. Грамматика современного китайского языка. – М., 1930. – 110 с.
11. Каримов А.А. Хитой тилидаги ҳисоб сўзлар: лексик-семантик, структурал ва функционал таҳлил. – Т.: ТошДШИ, 2003. – 119 б.
12. Китайский язык / Коротков Н.Н., Рождественский Ю.В., Сердючко Г.П., Солнцев В.М. – М.: Наука, 1961. – 180 с.
13. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 350 с.
14. Коротков Н.Н. Основные особенности морфологического строя китайского языка. – М., 1968. – 400 с.
15. Курдюмов В.А. Курс китайского языка: теоретическая грамматика. – М.: Цитадель-трейд, Лада, 2005. – 573 с.
16. Лайонз Дж. Язык и лингвистика. – М.: УРСС, 2004. – 317 с.

17. *Носирова С.* Хитой тилининг ижтимоий сиёсий ва дипломатик терминологияси. – Т.: Янги аср авлоди, 2011. – 148 б.
18. *Ошанин И.М.* Слово и части речи в китайском языке. – М., 1946. – 125 с.
19. *Саид Муҳаммад Зиё Ҳусайний.* Форс тилини чет эликларга ўқитиш назарияси ва йўриқлари /Форс тилидан А.Куронбеков таржимаси. – Т.: Yangi Nashr, 2011. – 196 б.
20. *Семенас А.* Языковая ситуация и языковая реформа в Китае // Материалы международной конференции по вопросам китайского языка в Пекине. – Китай, Пекин, 2005. – С.19-26.
21. *Семенас А.Л.* Лексика китайского языка. – М.: Муравей, 2000. – 312 с.
22. *Хаматова А.А.* Словообразование современного китайского языка. – М.: Муравей, 2003. – 223 с.
23. *Хидоятова Ш., Каримов А.А.* Хитой тили грамматикаси. – Т.: Фан ва технология, 2004. – 152 б.
24. *Хашимова С.А.* Ҳозирги хитой тилида редупликация. – Т.: «Навруз», 2017. – 148 б.
25. *Хашимова С.А.* Хитой тили. – Т.: «Навруз», 2017. – 176 б.
26. *Хашимова С.А.* Амалий хитой тили. – Т.: «Навруз», 2017. – 186 б.

Хорijiй tillardagi adabiyotlar

1. *Bloomfield L. Language.* – New York, 1963. – 390 p.
2. *Chao Yuen-ren.* A grammar of spoken Chinese. – Univ. of Californiya press, 1968. – 300 p.
3. *Chomsky N.* New Horizons in Study of Language and Mind. – England: Cambridge University Press, 2000. – 239 p.

4. *Chomsky N.* On Nature and Language. – Beijing University Press, 2004. – 179 p.
5. *Ding Shenshu.* Xiandai hanyu yufa jianghua. – Beijing, 1979. – 228 ye.
6. *Gao Minkai.* Putong yuyanxue. – Shanghai, 1955. – 248 ye.
7. *Heine B., Claudi U., Hunnemeyer F.* Grammaticalization: A conceptual framework. – Chicago: Univ. of Chicago press, 1991. – 240 p.
8. *Hockett C.F.* A course in Modern Linguistics. – New York, 1963. – 321 p.
9. *Jerome L. Packard.* The morphology of Chinese: A Linguistic and Cognitive Approach. – Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press; Cambridge University Press, 2001. – 344 p.
10. *Li Dejin, Cheng Meizhen.* A Practical Chinese Grammar. – Beijing: Sinolingua, 2003. – 741 p.
11. *Mulie G.* The structural principles of the Chinese language. – Peking, 1989. – 156 p.
12. *Nosirova S.* Perspectives of Chinese studies // The International Conference on Translation and Interdisciplinary Studies – Beijing, 2006. – P. 35-36.
13. *Thompson S.A.* Mandarin Chinese: A functional reference grammar. – Berkeley and Los Angeles: Univ. of Californiya press, 1981. – 240 p.
14. *Thompson G.* Introducing Functional Grammar. – Foreign language teaching and research press. Green publishing group, 2003. – 260 p.
15. *Hashimova S.A.* Some methods of Translation of the RDM in Chinese and Uzbek languages // The Fifth International Conference of Translation and Interdisciplinary studies. – China, Beijing, 2006. – P.24.

16. Chinese language review. – Beijing, 2006, № 83. – P. 71 – 73.
17. Chinese translators Journal. – Shanghai, 2010. – P. 24-25.
18. 陈前软。基础汉语课本。– 北京：商务印书馆，1991年。- 145页。
19. 黄菠菜。实用现代汉语语法。 – 北京，1989年。 – 378页。
20. 刘富华。形容词定语的合指分指与语序问题。 – 语言教学与研究，1999年，第3期。 – 274页。
21. 哈施舍夫色市卡日莫。汉乌俄外交词典 – 中国，哈日，黑龙江，2004。 – 328页。
22. 哈施舍.中国第五届诗歌翻译年会。 – 北京，2006。 – 76页。
23. 现代汉语方言大词典。 – 上海，1999。

Internet

<http://www.bku.edu.cn>
<http://www.pku.edu.cn>
<http://www.chinaview.org>
<http://www.online.sh.cn/>
<http://www.21cn.com/>
<http://www.chinaedu.com/>
<http://www.chinaholiday.com/>

ILOVALAR

Ilova №1

Bir bo'g'inli sifatlarning reduplikatsiyasi					
A	So'zning transkripsiyasi	AA	AA 的	AA 儿	So'zning o'zbek tiliga tarjimasi
矮	ai		+	+	pakana
暗	an	+	+	+	to'q (rang)
白	bai	+	+	+	oq
棒	bang		+	+	baquvvat
薄	bao		+	+	ingichka, yupqa
饱	bao		+	+	to'q
扁	bian		+	+	tekis
糙	cao		+	+	qo'pol, yomon
长	chang		+	+	uzun
纯	chun		+		toza
蠢	chun		+		nodon
粗	cu	+	+	+	qalin, qo'pol
脆	cui		+	+	mayin
大	da	+	+	+	katta, buyuk
单	dan	+			oddiy, g'arib
淡	dan	+	+	+	kuchsiz, xira
低	di		+		past
短	duan	+	+	+	kalta, qisqa
多	duo	+	+	+	ko'p
肥	fei		+	+	semiz
粉	fen		+	+	oppoq

干	gan		+	+	quruq, toza
高	gao	+	+	+	baland
光	guang		+	+	yorug'
好	hao	+	+	+	yaxshi
黑	hei		+	+	qora, zimiston
红	hong		+	+	qizil
厚	hou		+	+	ozg'in
黄	huang		+	+	sariq
灰	hui		+	+	kulrang
近	jin		+	+	yaqin
静	jing		+	+	toza
空	kong		+	+	bo'sh
快	kuai	+	+	+	tez
宽	kuan		+	+	keng
蓝	lan		+	+	ko'k
冷	leng		+	+	sovuq
凉	liang		+	+	tiniq, salqin
亮	liang		+	+	yorug', yorqin
乱	luan		+	+	tartibsiz
满	man	+	+	+	to'liq
美	mei				chiroyli
闷	men		+	+	dim
猛	meng			+	qattiq, kuchli
密	mi		+	+	shirin, zich
面	mian			+	ahamiyatsiz
难	nan			+	qiyin
粘	nian		+	+	yopishqoq
暖	nuan		+	+	iliq
胖	pang		+	+	semiz, to'la

平	ping		+	+	tekis
悄	qiao	+	+	+	kamgap
轻	qing		+	+	yengil
清	qing		+	+	aniq
全	quan			+	butun
热	re		+	+	issiq
软	ruan		+	+	yumshoq
傻	sha			+	nodon, tentak
深	shen	+	+	+	chuqur
湿	shi		+		xo'1
瘦	shou		+		ozg'in
熟	shu			+	pishgan
松	song		+	+	kuchsiz
素	su		+	+	tabiiy
酸	suan		+	+	nordon
甜	tian		+	+	shirin
秃	tu		+		taqir
晚	wan		+	+	kech
伟	wei		+	+	buyuk
香	xiang		+	+	yoqimli
小	xiao		+	+	kichkina
新	xin		+	+	yangi
严	yan		+	+	zich, qalin
阴	yin			+	bulutli
油	you			+	yog'li
远	yuan		+	+	uzoq
圆	yuan	+	+	+	yumaloq
脏	zang		+		kir, iflos
早	zao		+	+	erta

真	zhen	+	+		rost
正	zheng		+	+	haqiqiy, to'g'ri
整	zheng	+	+	+	butun
直	zhi		+		to'g'ri
重	zhong		+		og'ir
准	zhun		+	+	aniq

Ilova №2

Ikki bo'g'inli sifatlarning reduplikatsiyasi							
AV	So'zning trans-kripsiyasi	AA VV	A里 AV	AV AV	AV V	AV V儿	So'zning o'zbek tiliga tarjimasi
安定	anding	+					tinch
安分	anfen	+	+	+	+	+	kamtarin
安静	anjing	+		+	+	+	sokin
安全	anquan	+					xavfsiz
安心	anxin	+					xotirjam
安稳	anwen	+					ishonchli
暗淡	andan	+		+			xomush
肮脏	angzang		+				kir
白净	baijing	+			+	+	toza
宝贵	baogui	+			+	+	qadrli
标准	biaozhun	+		+			aniq
别扭	bieniu	+	+		+		yoqimsiz
草率	caoshuai	+		+			tartibsiz
长久	changjiu			+			uzoq

吵闹	chaonao	+		+	+	+	shovqinli
诚恳	sheng ken	+					to'g'ri- so'z, sa- mimiy
充实	chongshi	+					haqiqiy
稠密	choumi	+					qalin
纯粹	chuncui	+		+	+		toza
大方	defang	+		+			chiroyli
道地	daodi	+		+	+	+	haqiqiy
对付	duifu	+		+	+	+	chala
墩实	dunshi	+	+	+	+	+	g'adir- budur
肥胖	feipang	+					semiz
肥大	feida	+		+	+	+	katta, keng
肥壮	fei zhuang	+		+			to'la
富裕	fuyu	+		+	+		boy, mo'l
疙瘩	geda	+	+	+	+		yoqimsiz
干巴	ganba	+					quruq
干脆	gancui	+		+			to'g'riso'z
干净	ganjing	+			+	+	toza
高大	gaoda	+					katta
高兴	gaoxing	+					xursand
工整	gong zheng	+					orasta
孤独	gudu	+	+				yolg'iz
古怪	guguai	+	+	+			g'alati, ajoyib

憨厚	hanhou	+					ko'ngli ochiq
含糊	hanhu	+			+	+	noma'lum
和蔼	he'ai	+					yumshoq
和气	heqi	+			+		odobli
厚道	houdao	+			+	+	muruvvatli
厚实	houshi	+		+			qalin
糊涂	hutu		+	+			aralash
活泼	huopo	+			+		chaqqon
简单	jiandan	+			+		sodda
健康	jiankang			+			sog'lom
谨慎	jinshen	+					ehtiyotkor
开朗	kailang	+		+			xursand
客气	keqi	+		+			odobli
空旷	kong kuang	+					keng
快乐	kuaile	+		+	+	+	xursand
宽敞	kuan chang	+		+	+	+	keng
来往	laiwang	+					tanish
烂糊	lanhu	+			+	+	og'zaki
牢考	laokao	+			+	+	ishonchli, sinalgan
冷淡	lengdan	+					sovuq
冷静	lengjing	+					bosiq
凉快	liangkuai	+		+	+	+	salqin

零碎	lingsui	+					mayda
流气	liuqi		+				haqoratli
麻利	mali	+					shosh- qaloq
马虎	mahu	+	+		+		chala- chulpa
苗条	miaotiao	+					nafis, nozik
明亮	minglian	+		+			oydin
漂亮	piaoliang	+			+		chiroyli
平安	ping'an	+			+		tinch
平静	pingjing	+			+	+	sokin
平坦	pingtan	+		+			silliq
平稳	pingwen	+		+			tekis
破烂	polan	+					yirtiq
普通	putong	+			+		oddiy
朴实	pushi	+			+		sodda
朴素	pusu	+					kamtarin
清白	qingbai	+					oppoq
奇怪	qiguai	+					g'alati
清凉	qinglian	+			+	+	salqin
亲密	qinmi	+					yaqin
亲切	qinqie	+				+	yaqin, samimiy
亲热	qinre	+			+	+	iliq
轻松	qingsong	+		+			bo'sh, yengil
实在	shizai	+					haqiqiy
肃静	sujing	+			+	+	jiddiy

甜蜜	tianmi	+			+		shirin
痛快	tongkuai	+			+	+	xursand
稳重	wen zhong	+					muhim
稳当	wendang	+			+		odobli
稳获	wenhuo	+					iliq
温暖	wenuan	+	+	+	+		iliq
稳妥	wentuo	+	+	+	+		ishonchli
鲜嫩	xiannen	+			+		yangi
香甜	xiangtian	+			+		shirin, lazzatli
遥远	yaoyuan			+			uzoq
阴沉	yinchen	+					bulutli
阴森	yinsen	+					qovog'i soliq
扎实	zhashi	+			+		mustah- kam
忠厚	zhong' hou	+					ochiq ko'ngil, sadoqatli
仔细	zixi	+					ehtiyotkor

Uch bo'g'inli sifatlarning reduplikatsiyasi						
ABB	So'zning transkripsiyasi	A A	AA 儿	BB A	AA BB	So'zning o'zbek tiliga tarjimasi
矮墩墩	aidundun		+			kichkina (shirintoy)
白皑皑	bai'ai'ai		+			oppoq
白晃晃	baihuanghuang		+			oppoq
白茫茫	baimangmang				+	oppoq
白蒙蒙	baimengmeng				+	oppoq
碧油油	biyouyou		+			yog'li
沉甸甸	chendiandian				+	chuqur
喘吁吁	chuanxuxu		+			chuqur
干巴巴	ganbaba		+			quruq
孤零零	gulingling				+	yolg'iz
光溜溜	guangliuliu	+	+	+	+	yorug'
光闪闪	guangshanshan	+	+	+		yorqin
光秃秃	guangtutu	+	+	+	+	yorug'
黑沉沉	heichenchen				+	qora
黑洞洞	heidongdong				+	qora
黑糊糊	heihuhu	+			+	qora
黑茫茫	heimangmang	+			+	qora
黑蒙蒙	heimengmeng	+			+	qora
黑压压	heiyaya				+	qora
黑黝黝	heiyouyou				+	qora
黑油油	heiyouyou			+	+	yog'li
红通通	hongtongtong			+		qizil
红艳艳	hongyanyan			+		qizil

厚墩墩	houdundun	+			+	yumaloq
虎生生	hushengsheng				+	jonli
黄灿灿	huangcancan			+	+	sariq
黄澄澄	huangdengdeng			+	+	sariq
灰蒙蒙	huimengmeng				+	hayajonsiz
火辣辣	huolala				+	achchiq
急巴巴	jibaba				+	tezkor
紧绷绷	jinbengbeng			+		jiddiy
静悄悄	jingqiaoqiao				+	tinch
辣乎乎	lahuhu				+	achchiq
辣丝丝	lasisi				+	achchiq
辣酥酥	lasusu				+	achchiq
蓝晶晶	lanjingjing				+	tiniq ko'k
蓝盈盈	lanyingying				+	ko'k
懒洋洋	lanyangyang				+	yalqov
乐呵呵	lehehe	+			+	xursand
冷冰冰	lengbingbing	+	+	+	+	sovuq
冷清清	lengqingqing	+	+	+	+	sovuq
冷森森	lengsensen	+			+	sovuq
亮光光	liangguangguang	+		+	+	yorqin
亮闪闪	liangshanshan				+	yorqin
亮堂堂	liangtangtang	+			+	yorqin
亮铮铮	liangzhengzheng			+		yorqin
绿茸茸	lurongrong			+		yam-yashil
绿油油	luyouyou			+		yashil
慢腾腾	mantengteng				+	sekin
慢悠悠	manyouyou				+	sekin
毛茸茸	maorongrong			+	+	xo'rpaygan
闷沉沉	menchenchen			+		notanish

明晃晃	minghuanghuang				+	yorug‘
明闪闪	mingshanshan	+				ravshan
闹哄哄	naohonghong					shovqinli
闹嚷嚷	naorangrang	+	+		+	shovqinli
蔫乎乎	nianhuhu	+			+	hayajonli
暖烘烘	nuanhonghong				+	iliq
胖墩墩	pangdundun					semiz, lo‘ppigina
胖乎乎	panghuhu	+	+			semiz
平展展	pingzhanzhan	+	+		+	tekis
气冲冲	qichongchong				+	qahrli
轻飘飘	qingpiaopiao	+				ravshan
热乎乎	rehuhu	+			+	issiq
热辣辣	relala	+				achchiq
软绵绵	ruanmianmian				+	yumshoq
傻乎乎	shahuhu				+	telba
香喷喷	xiangpenpen				+	yoqimli, xushbo‘y
响当当	xiangdangdang				+	to‘g‘ri
笑呵呵	xiaohehe				+	kulgili
笑眯眯	xiaomimi				+	kulgili
笑嘻嘻	xiaoxixi				+	kulgili
眼睁睁	yanzhengzheng					ravshan
阴沉沉	yinchenchen	+			+	xo‘mray- gan
阴森森	yinsensen	+			+	bulutli
硬邦邦	yingbangbang				+	qattiq
圆滚滚	yuangungun				+	yumaloq
直溜溜	zhiliuliu	+	+	+	+	silliq
直挺挺	zhitingting	+	+	+		to‘g‘ri

Xitoy tili so‘z turkumlarida reduplikativ modellar

OT
'AA'

爸爸	baba	ota
宝宝	baobao	shirintoy (tilloginam)
伯伯	bobo	amaki
弟弟	didi	uka
哥哥	gege	aka
姑姑	gugu	amma
济济	jiji	guruh
姐姐	jiejie	opa
可可	keke	kakao
框框	kuangkuang	ramka, hoshiya
老老	laolao	qariya
姥姥	laolao	buvi
妈妈	mama	ona
奶奶	nainai	buvi
蒙蒙	mengmeng	qirov
婆婆	popo	qaynona
缙缙	qianqian	yaqinlik tuyg‘usi
叔叔	shushu	amaki

'AAB'

哈哈镜	hahajing	qiyshiq oyna
毛毛虫	maomaochong	ko‘sak qurti
窝窝头	wowotou	makka unidan qilingan non

毛毛雨	maomaoyu	qirov
		'ABB'
黑压压	hei yaya	qorong'ilik, zulmat
呼噜噜	hubobo	sassiipopishak, hudhud
老太太	lao taitai	xonim
乱纷纷	luan fenen	sarosima, g'ulg'ula
乱腾腾	luan tengteng	ola-g'ovur, nifoq, to'olon
乱糟糟	luan zaozao	tartibsizlik, janjal-suron
		'AABB'
坑坑洼洼	kengkengwawa	notekis joy (g'adir-budur)
家家户户	jiajiahuhu	har bir oila, har bir uy
跑跑颠颠	paopaodiandian	g'amxo'rlik
		SON
		'AABB'
两两三三	liangliangsansan	ikkita-uchtadan
		'ABAC'
一举一动	yijuyidong	har bir qadamda, har bir harakat
一草一木	yicaoyimu	har bir uy, har bir daraxt
一唱一和	yichangyihe	birgalashib qo'shiq ijro etish
一模一样	yimuyiyang	xuddi, <i>-dek</i>

一心一意	yixinyiyi	butun ishtiyiq bilan, chin ko'ngildan
SIFAT		
'AA'		
皑皑	ai'ai	yarqiragan
昂昂	angang	jasur, mard
斑斑	banban	dog'lar bilan qoplangan (dog'-dug')
涔涔	cencen	g'ira-shira; xo'mraygan, qosh-qovog'i soliq
重重	chongchong	son-sanoqsiz
大大	dada	kuchli
喋喋	diedie	sergap
咄咄	duoduo	xavfli, xatarli, tahdidli yuzaki, yengil-yelpi
泛泛	fanfan	masalan: 泛泛之论 "yuzaki fikr (yuritish)"
纷纷	fenfen	turli xil, har xil
花花	huahua	rangli, jimjimador xavf-xatarli
惶惶	huanghuang	masalan: 人心惶惶 "xavotirlanayotgan odam"
岌岌	jiji	xavfli
亟亟	jiji	tezkor
落落	luoluo	masalan: 亟亟求助 "tezkor yordam"
漫漫	manman	mustaqil
莽莽	mangmang	uzoq, cheksiz
靡靡	mimi	qalin, xo'rpaygan yengil-yelpi

漠漠	momo	cheksiz
平平	pingping	o'rtancha, o'rtadagi
凄凄	qiqi	sovuq, muzdek
载载	qiongqiong	yolg'iz
上上	shangshnag	zo'r
深深的	shenshende	chuqur
堂堂	tangtang	salobatli, kelishgan
汹汹	xiongxiong	jo'shqin, shiddatli;
洋洋	yangyang	g'ayratli, shijoatli
幽幽	youyou	keng, serhasham
悠悠	youyou	kuchsiz, sust
郁郁	yuyu	sust, shoshilmaydigan
榛榛	zhenzhen	yumshoq; qalin
		o't bilan qoplanagan
		'AA儿'
远远儿	yuan'yuanr	uzoq (uzoq-uzoqda)
慢慢儿	man'manr	asta-sekin
早早儿	zao'zaor	erta, saharda
巴巴儿	babarde	ataylab, bardoshsiz
的		
		'AABB'
干干净净	ganganjingjing	toza
净		
疙疙瘩瘩	gegedada	g'adir-budur
瘩	(geda)	(shish, g'urra, chipqon)
(疙 瘩)		
鬼鬼祟祟	guiguisuisui	o'g'ridek
祟		

轰轰烈烈	honghonglielie	qattiq, kuchli
花花搭搭	huahuadada	notekis
辣乎乎	lalahuhu	achchiq
清清楚楚	qingqingchuchu	ravshan
婆婆妈妈	popomama	maydagap
堂堂正正	tangtangzhengzhneg	dovyurak
熙熙攘攘	xixirangrang	gavjum, shovqin-suron
形形色色	xingxingsese	har xil, turli xil

‘ABB’

矮墩墩	aidundun	baquvvat
颤巍巍	chanweiwei	titragan, qaltiragan
潮呼呼	chaohuhu	nam
赤裸裸	chi luoluo	ochiq-oydin
滴溜溜	diliuliu	ravshan
光秃秃	guangtutu	kiyimsiz, yopinmagan masalan: 光秃秃小山 “yalang tog”
黑洞洞	heidongdong	qop-qora
黑糊糊	heihuhu	g‘ira-shira
黑油油	heiyouyou	qop-qorong‘i
灰溜溜	huiliuliu	xafu, dili xufton

活生生	huoshengsheng	jonli; inkor qilib bo'lmaydigan
辣丝丝	lasisi	achchiq
懒洋洋	lanyangyang	erinchoq
冷清清	lengqingqing	zerikarli
冷丝丝	lengsisi	sovuq (ko'rinishi)
冷飕飕	lengsousou	sovuq (shamol)
凉丝丝	liangsisi	musaffo, tiniq, yorqin
凉飕飕	liangsousou	sovuq, salqin
亮晶晶	liangjingjing	yarqiragan, chaqnagan (yulduzlar)
绿油油	luyouyou	ravshan
乱蓬蓬	luanpengpeng	xo'rpaygan
毛烘烘	maohonghong	paxmaygan
毛茸茸	maorongrong	shiviti, parli
密匝匝	mizaza	qalin
胖呼呼	panghuhu	to'la, semiz, lo'ppigina
气昂昂	qi'angang	tetik
怯生生	qieshengsheng	uyatchang
酸溜溜	suanliuliu	rashkchi
甜丝丝	tiansisi	shirin
乌油油	wuyouyou	qora va yaltiroq
稀溜溜	xiliuliu	suyuq
咸津津	xianjinjijn	sho'r (ta'm)
		'A里AB'
糊里糊 涂	huli hutu	bema'ni, aqlsiz
马里马 虎	mali mahu	mas'uliyatsiz

傻里傻 气	shali shaqi	ongsiz
	FE'L	
	'AA'	
刺刺	cici	tinimsiz vaysamoq masalan: 刺刺不休 “bidir-bidir qilmoq”
斤斤 浚浚	jinjin junjun	xasis bo‘moq, qizg‘anmoq to‘p-to‘p bo‘lmoq
嚷嚷	rangrang	shovqin solmoq; sirni ochib qo‘ymoq
蠕蠕	ruru	asta-sekinlik bilan harakatlanmoq
滔滔	taotao	jo‘shqin harakatga kelmoq
灼灼	zhuozhuo	yaltiramoq
	'AABB'	
躲躲闪 闪	duoduo shanshan	o‘zini olib qochmoq
磕磕撞 撞	keke zhuangzhunag	qoqinmoq
跑跑跳 跳	paopao tiaotiao	sakrab-sakrab yugurmoq
	'ABB'	
哗啦啦	hua lala	hilpiramoq
热腾腾	re tengteng	parvoz qilmoq
	'ABAB'	
调查调 查	diaocha diaocha	tekshirmoq

讨论 论	taolun taolun	subhatlashlmoq
悠悠 忽忽	youhu youhu	dangasa bo'lmoq
	‘A—A’	
用—用	yong yi yong	ishlatib ko'rmoq
讲—讲	jiang yi jiang	tushuntirib bermoq
说—说	shuo yi shuo	gapirib bermoq
猜—猜	cai yi cai	taxmin qilib ko'rmoq

RAVISH

‘AA’

暗暗	an'an	yashirincha, zimdan, bildirmasdan
草草	caocao	tez-tez shoshilib, shoshma- shosharlik bilan
匆匆	congcong	masalan: 匆匆来去 “doimo shoshilib yurish” hech ham
断断	duanduan	masalan: 断断不能允许 “hech ham rozi bo'lmaslik kerak”
愤愤	fenfen	jahl bilan, g'azab bilan
狠狠	henhen	yaxshilab
忽忽	huhu	birovga bildirmasdan va tez
渐渐	jianjian	sekin-asta
津津	jinjin	qiziqish bilan
仅仅	jinjin	faqat, faqatgina

慢慢	manman	asta-sekin, shoshilmasdan
通通	tongtong	butun, butunlay
恰恰	qiaqia	o‘z vaqtida, aynan
往往	wangwang	tez-tez, hardam
遥遥	yaoyao	uzoq-uzoqda
摇摇	yaoyao	arang, zo‘rg‘a
殷殷	yinyin	chin ko‘ngildan

‘AAB’

呱呱叫	guaguajiao	zo‘r, ishtiyoq bilan masalan: 他下棋下得呱呱叫! “U shaxmatni zo‘r ishtiyoq bilan o‘ynaydi!”
-----	------------	---

‘AABB’

半半拉拉	banbanlala	yarimta, yarim, oxirigacha yetkazmasdan masalan: “gapni oxirigacha yetkazmasdan”, “ishni chala bajarish”
疯疯癫癫	fengfengdiandian	o‘ylamasdan, aql-farosatsizlik bilan

磕磕绊绊	kekebanban	qoqinib
------	------------	---------

哩哩啦啦	lililala	dam olib-dam olib
------	----------	-------------------

慢慢腾腾	manman tengteng	shoshilmasdan, asta-sekinlik bilan
------	-----------------	------------------------------------

‘ABB’

空荡荡	kong dangdang	o‘ylamasdan ish qilmoq
空落落	kong luoluo	o‘ylamasdan
笑哈哈	xiao haha	xursand bo‘lib kulmoq
醉醺醺	zui xunxun	mast holda

TAQLID SO'ZLAR

'AA'

嗷嗷	aoao	ing-ing (ingragan ovoz)
喳喳	zhazha	pichir-pichir (pichirlamoq)
潺潺	chanchan	jimir-jimir (jimirlamoq)
嘎嘎	gaga	g'aq-g'aq (g'ag'illamoq (o'rdak ovozi))
格格	gege	xi-xi (kulgi)
箍箍	gugu	shitirlash
呱呱	guagua	qurbaqa ovozi
哈哈	haha	xa-xa (kulgi)
霍霍	huohuo	sharaqlash, shitirlash
唧唧	jiji	vijir-vijir (vijirlamoq)
咪咪	mimi	miyov (miyovlamoq)
哞哞	moumou	mo'-o' (mol ovozi)
嗡嗡	wengweng	g'ing'illamoq

'AABB'

叽叽喳喳	jiji zhazha	chug'ur-chug'ur
哩哩罗罗	lili luoluo	bidir-bidirlab gapirmoq

'ABB'

叽嘎嘎	ji gaga	qasir-qusur
啞啦啦	hualala	shir-shir

'ABAB'

啞啞啞啞	hualang hualang	chars-churs (sinayotgan idish tovushi)
------	-----------------	---

唧唧唧 啾啾啾 响哈响 哈	jinong jinong xiangha xiangha	pichir-pichir (pichirlamoq) bidir-bidir (bidirlamoq)
------------------------	----------------------------------	---

UNDOV SO'ZLAR

'ABB'

哎呀呀 哎呦呦	aiyaya aiyouyou	evoh oh, voy
------------	--------------------	-----------------

HISOB SO'ZLAR

'AA'

步步 次次 顿顿 个个 条条	bubu cici dundun gege tiaotiao	har qadamda har safar har bir har bir har bir yo'l
----------------------------	--	--

'AA'

一队队 一件件 一双双 一枝枝	yiduidui yijianjian yishuangshuang yizhizhi	to'p-to'p (odamlar) turli-tuman (kiyim) juft-juft (poyafzal) dona-dona (qalam)
--------------------------	--	---

'AA'

一包一 包 一本一 本 一件一 件	yibaoyibao yibenyiben yijianyijian	tugun-tugun (narsalar) jild-jild (kitoblar) qavat-qavat (kiyim)
----------------------------------	--	---

一架架

yijiayijia

bitta-bittalab (samolyot)

FRAZEOLOGIZMLAR

‘AABB’

冷冷清

lengleng qingqing

iltifotsiz

清

口口声

kougou shengsheng

qayta-qayta gapirmoq,

声声

takrorlamoq

袅袅婷

niaoniao tingting

latofatli

婷

期期艾

qiqi aiai

tili aylanmasdan qoldi

艾

原原本

yuanyuan benben

butunlay, boshidan

本

oxirigacha

‘AABC’

咄咄怪

duoduo guaishi

bema'nilik

事

多多益

duoduo yishan

qancha ko'p bo'lsa,

善

shuncha yaxshi

高高在

gaogao zai shang

o'zini ustun qo'ymoq

上

花花公

huahua gongzi

yoshlar, yosh avlod

子

节节胜

jiejie shengli

omadli bo'lmoq

利

斤斤计

jinjin jijiao

mayda-chuydaga ahamiyat

较

bermoq

空空如

kongkong ru ye

hech narsasi yo'q

也

历历可数	lili keshu	aniq, ravshan
历历在目	lili zai mu	ko'z oldiga keltirmoq
落落大方	luoluo dafang	o'zini erkin tutmoq
落落寡欢	luoluo guahuan	kamgap
闷闷不乐	menmen bu le	suvga tushgan mushukdek
面面俱到	mianmian judao	har tomonlama o'ylab ko'rmoq
面面相觑	mianmian xiangqu	sukut bilan bir-biriga qarab turmoq
喃喃自语	nannan ziyu	burni ostiga ming'illab gapirmoq
念念不忘	niannian bu wang	hech xayolidan ko'tarilmaydi
丝丝入扣	sisi rukou	chin ko'ngildan
头头是道	toutou shidao	qat'iy, puxta
洋洋大观	yangyang daguan	ko'pchilik
洋洋得意	yangyang deyi	maqtanchoq
'ABAC'		
半推半就	ban tiu banjiu	taqdirga tan bermoq

半吞半吐	ban tun ban tu	tilini chaynamoq
半心半意	ban xin ban yi	ikkilanmoq, shubhalanmoq
半信半疑	ban xin ban yi	gumon qilmoq
不打不倒	bu da bu dao	shamol bo'lmasa, daraxtning uchi qimirlamaydi
不三不四	bu san bu si	na don, na somon
不上不下	bu shang bu xia	na u yoqqa, na bu yoqqa
不声不响	bu sheng bu xiang	sukut saqlamoq
大吃大喝	da chi da he	ochko'zlik; ichkilikbozlik qilmoq
大风大浪	da feng da lang	bo'rondek
大模大样	da mo da yang	o'z holicha, aslidek
大手大脚	da shou da jiao	pulni bekorga sovurmoq
多才多艺	duo cai duo yi	qo'li gul
多嘴多舌	duo zui duo shi	tili uzun
风言风语	feng yan feng yu	gap-so'z, mish-mish
载歌载舞	zai ge zai wu	qo'shiq-kuy, raqs ijro etmoq

鬼头鬼 脑	gui tou gui nao	o'g'ridek
将信将 疑	jiang xin jiang yi	ishonish qiyin bo'lgan
克勤克 俭	ke qin ke jian	tejamkorlik va mehnatsevarlik
论长论 短	lun chang lun duan	muzokara qilmoq, muhokama olib bormoq
毛手毛 脚	mao shou mao jiao	ehtiyotsizlik bilan
十全十 美	shi quan shi mei	nuqsonsiz
数一数 二	shu yi shu er	eng zo'ri
无影无 踪	wu ying wu zong	nomu-nishonsiz
一板一 眼	yi ban yi yan	muttasil va tartibli ish yuritmoq, harakat qilmoq
'ABCB'		
待理不 理	dai li bu li	e'tiborsizlik bilan
将计就 计	jiang ji jiu ji	hiyla-nayrang bilan
就事论 事	jiu shi lun shi	dalillarga asoslanib ish ko'rmoq
'ABCC'		
无所事 事	wu suo shishi	yalqov bo'lmoq
想入非 非	xiangru feifei	xayol surmoq, xayolparastikka berilmoq

Mundarija

Грамматика китайского языка	3
Grammar of the Chinese language	4
Muqaddima	5
Asosiy grammatik terminlar ro'yxati	15
1-dars: Ot	18
2-dars: Son	31
3-dars: Hisob so'zlar	40
4-dars: Sifat	50
5-dars: Ravish	57
6-dars: Xitoy tilida taqqoslash usullari	65
7-dars: Olmosh	71
8-dars: Fe'l	77
Bog'lovchi fe'llar	78
9-dars: Modal fe'llar	81
10-dars: Kauzativ fe'llar	86
11-dars: Standart fe'llar	90
12-dars: Ko'makchi	99
13-dars: Bo'g'lovchi	105
14-dars: Taqlid so'zlar	111
15-dars: Gap bo'laklari	116
16-dars: “把” ko'makchisili gap	127
17-dars: Majhul nisbatni ifodalovchi gaplar	131
18-dars: Gapning tuzilishi jihatidan turlari	135
Glossariy	142
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati	144
<i>Ilovalar</i>	149
1. Bir bo'g'inli sifatlarning reduplikatsiyasi	149
2. Ikki bo'g'inli sifatlarning reduplikatsiyasi	152
3. Uch bo'g'inli sifatlarning reduplikatsiyasi	157
4. Xitoy tili so'z turkumlarida reduplikativ modellar	160

28 000 e

Sabohat Hashimova

XITOIY TILI
GRAMMATIKASI

现代汉语语法

Muallif va nashriyot ruxsatisiz ko'chirishning barcha turlari, ko'paytirish va sotish qonunan man etilgan.

Muharrirlar:

X.Alimova, filologiya fanlari nomzodi, dotsent;
史冰冰 Shi Bingbing Lanchjoy universiteti ilmiy xodimi.

Badiiy muharrir:

Ulug'bek Saidov

«Extremum-Press» nashriyoti.

Toshkent – 2017

Nashriyot litsenziyasi AI № 277. 15.07.2015 й.

Bosishga ruxsat etildi 02.06.2017. Bichimi 60x84 1/16.

Buyurtma raqami 139. Shartli b.t. 11. Nashr h.t. 9,75. Adadi 500.

“OSIYO TANGIR PRINT” MCHJ bosmaxonasida chop etildi.

Toshkent shahar, A. Rahmat ko'chasi, 12-A uy.

Tel: 226-67-56.